

DÉS HELYNEVEI.

Írta:

Dr. Szabó T. Attila

TURDA.

FÜSSY IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET

1937.

Dés helynevei.

A Közép-Szamos-vidéke központjában, a Kis- és Nagyszamos egyesülésén alul fekvő Dés egyike legrégibb erdélyi városainknak. Bár okleveleink először¹ csak 1214-ben említik mint sószállítóhelyet, alig lehet kétségünk, hogy e város éppen sóbányáinak és a szomszédos Désakna sógazdagságának gazdaságtörténeti jelentősége folytán, mint középkori város, a fenti évszámnál előbbi időre eső, közel honfoglaláskori alapítás.²

Azon a külső körülményen kívül, hogy életem a gyermekkortól kezdve ehhez a városhoz kapcsolódott, a város helynévtörténetére vonatkozó adatanyag gazdagsága és koraisága késztetett arra, hogy ez alkalommal az általam helyrajzilag is legjobban ismert Dés helynévtörténeti adatainak ismertetését kíséreljem meg. E város helynévtörténetének esetében ugyanis azzal a kedvező helyzettel állunk szemben, hogy a helynévtörténeti adatok egy 1236-ban, illetőleg 1261-ben kiadott határjáró oklevéllel kezdődnek és a középkorra vonatkozólag is nagyon bő és értékes adatokban folytatódnak. Az új- és legújabbkorban pedig az adatok olyan bőségével találkozunk, amely felülmúlja minden, általam eddig ismert települési egység helynévtörténeti adatainak gazdagságát. Közel hetedfélszáz helynév egyellen települési egység területéről, csaknem hét évszázadnyi időből, valóban olyan kedvező jelenség, mely mindenképen indokolja a tárgyválasztást. Alig van erdélyi város, melynek helynévtörténete ily kedvező körülmények között vizsgálható.

I.

Dés helyneveinek vizsgálata mintegy mintaszerű bizonyítékát szolgáltatja azoknak a helynévgyűjtés jelentőségére vonatkozó állításoknak, melyeket a magyar helynévgyűjtéssel foglalkozók eddig megkockáztattak.³ És bár az egyes helynevek magyarázata alkalmával sokszor nem juthattam semmi vagy legalább is nem kielégítő eredményre, minden nehézség mellett is aránylag kevés esetben [*Balogo, Bucegi, Botálma, Cichegy, Deberke, Hugodomb, Ilmod, Irmogy, Kántus, Libényszeg, Malató, Módra, Nemigyeholma, Pinéri palak, Rakamaz, Szalka, Uz(rév)*] kellett tar-

¹ Kádár József, Tagányi Károly és dr. Réthy László: *Szolnok Doboka V.n. Mon.* Deésen, 1900. III, 5.

² Finály Henrik, *Vázlatok a természet köréből.* Dési emlék. Deés, 1893. 126; id. Mánzat Gheorghe, *Monografia Oraşului Dej, Bistriţa*, 1926. 16.

³ Vö. erre vonatkozólag *A helynévgyűjtés jelentősége és módszere* (MNy. XXX, 160 kk. és kny. Hely- és népiségtörténeti dolgozatok. 1. sz. 2 kk) meg *Miért és hogyan gyűjtsük a helyneveket?* (Erdélyi Iskola 1937/38. évf. 1—4 sz. és kny.) című dolgozataimat.

lőzkodnom a helynevek végleges magyarázatától, illetőleg végleges, kétségtelen érvényű származtatásától.

Nem tekintve azt, hogy maga a városnévkétségtelenül a magyar *Dés* személynév helynévként való alkalmazásából keletkezett,¹ már az első helynévi adatok (1261) azt mutatják, hogy a városnak a XIII. század elején magyar lakosságúnak kellett lennie. Az okleveles *Gurtanus* (olv. Gyurtyánus, ma: Gyertyános), *fagum Kald* (*Káldbükke, ma: Kádbükke), *Nemigeholma* (olv. Nemigyeholma), *Melsed* (olv. Mélséd, Mélyfolyó) *Baluanku* (olv. Bálvánkú), *mons Bela* (később Bélahegy), *Likoshatar* (olv. Likoshatár) helynév V. Istvánnak a dési vendégnépek számára kiadott oklevelében² vagy kétségtelenül magyar eredetűeknek vagy legalább is magyar szájon keletkezett helyneveknek tekinthetők.

Történeli adataink tanúsága szerint úgy látszik, hogy a honfoglalás körüli időben számot tevő népek sorában egy bolgár-török fajú nép volt az első. A Pais Dezsőtől bolgár-török eredetűnek magyarázott **Káld*(bükke), az 1261-i oklevélben *fagum Kald* helynévből kiemelhető *Káld* személynév a bolgár-törökség hatására mutat. Ilyen hatást feltételez már az 1205–1235 között említett *Kozar* [ma: *Kozárvár* (Kádár IV, 439)] helység közvetlen szomszédsága is. Ugyancsak a későközépkorban a város életében még fontosabb szerepet játszott a germán elem; ennek Désen való szerepére az első dési oklevelek keltével egy időpontban vannak adataink. Ennek az elemnek a nyomait kell látnunk a helynévanyag néhány adatában. Ezek közül némelyik [*Bungort*: *Bungur*, *Göntér* ← *Günther* (személynév)] a szász lakosság nyelvéből magyarba átkerült helynév lehet; mások (*Németgát*, *Szászokréte*), bár magyar szájon keletkeztek, kétségtelenül a város német (szász) lakosságára mutatnak. Egészen újabbkeletű a *Hóstát* név, mely legfeljebb a múlt század utóján és nem a benszülött lakosság, hanem az idekerült német eredetű munkáscsaládok száján keletkezett. Altalában a német hatást többszörös, lényegében a legújabb ideig tartó német (szász) település, illetőleg beköltözés eredményének kell tartanunk, bár e hatás városfejlődés szempontjából legjelentősebb mozzanatai kétségtelenül a későközépkor és kora-újkor, pontosabban a XIII–XVII. század folyamán zajlottak le (Vö. Kádár III, 6 kk.).

Nem lehet szó nélkül hagynunk a város népiségtörténete szempontjából különösen a legújabb korban döntő jelentőségűvé emelkedett elem, a ruménség helynévanyagunkban jelentkező hatását sem.³ Ezt a hatást nem lehet a régebbi korokra nézve nagyon jelentősnek mondanunk; olyan

¹ Erre vonatkozólag l. EtSz. I, 1342. — A város német neve *Desch* a magyar név származéka; az 1532-ből ismert *Burgloz* csak abban a korban keletkezhett, amikor az 1236-ban *Deeswar*-nak említett város erődítés jellegét elvesztette; ez pedig kb. a XVI. század elején következett be. A rumén név — *Dej* (olv. Gyézs) — szintén magyar származék. A *Dés*-nek írt magyar város-név ma *Dézs*-nek hangzik — Adatok I. Kádár III, 5, Lipszky Rep.

² L. a Források jegyzékében! — A többi itt szereplő helynevet (*portus Uz*, *fluvius Cantus*, *Ilmod*, *fluvius Zomus*) véglegesen nem tudom egyik nyelvből sem magyarázni, és így ezekből nem vonhatunk le következtetéseket.

³ A rumén nevet a pontos nyelvészeti megkülönböztetés céljából a köznyelvben román néven jelölt nép jelzésére alkalmazom.

korai időpontban (1261) kezdődőnek, mint amilyenre azt legutóbb Drăganu Miklóst teszi, semmiképpen sem hihetjük. Helyneveink között a — talán — rumén származású *Huhu* helynévre legrégebb adatunk csak 1700-ból való, tehát a XVII. században keletkezhetett. Mindenben meggyezik ez a megállapítás *Mânzat* György (I. h. 51 kk.) fejtegetésével; a XVII. század végénél előbb a városban jelentősebb rumén elemel ő sem mutat ki. Kétségtelenül rumén eredetű helyneveket is csak az utóbbi években folytatott helyszíni kutatások hoztak felszínre. E körülmény pedig ezeknek aránylag késői eredetére vall.

Ezek közül némelyik valóban rumén eredetű (Kopácsel, Kótuj, Vulpa, Vergyák); van azonban magyar kölcsönszóból alakult, de kétségtelenül ruménből magyarba átkerült helynév (Teuc) is. A helynevek másik csoportját a magyarból fordított helynevek (*Nagymező* — r. *Câmpul mare*, *Kakashegy* — r. *Dealul Cocoşului*, *Rózsahegy* — r. *Dealul Roselor*) teszik. Ezen kívül a magyar helynevek alig egy nehányának van megfelelő rumén alakja (*Égés* — r. *Dealul Fânăţelor*, *Királyárka* — r. *Valea Dracilor*, 'Ördögök árka', *Tölgyes* — r. *Între goroni*); a többi magyar név némiképp ruménné alakulva használatos helymegjelölésre. Nem lehet azonban feltűnő a rumén helynév-anyag szegénysége akkor, ha tudjuk, hogy a ruménység Désen igazában csak a XVIII. század végén kap erőre, hisz a század első felében még a legjobb számítással is alig 150 lélekből állott.¹

A ruménység városi elemmé való átalakulása is csak a magyar lakosság háttérbeszorulásával történnhetett; sokkal csodálatosabb azonban a zsidóság jelentőségének növekedésével mindkét elem, különösen a ruménység háttérbeszorulása elsősorban a kereskedelmi pályákon. Nincsenek történelmi adataink arra, hogy a zsidóság városunkban való jelentkezése mikor kezdődött, de az biztos, hogy elszaporodása hihetetlenül rohamos méretű volt.² Az aránylag késői jelentkezés magyarázza meg azt, hogy a zsidóság a helynévanyagban kevés nyomot hagyott: mindössze egy utcát (*Zsidó ucca* és egy temetőt (*Zsidó-temető*); neveztek el róla, bár ma már nagyon is elszórva, a város minden jelentősebb utcájában található zsidó lakos, hisz a városnak jó egynegyede zsidó.

A lakóság faji összetételére és a népi rétegződések egymásutánjának helynévi nyomaira vonatkozó megjegyzések mellett a helynevek a társadalmi rétegződésekre és az egyes társadalmi osztályok jelentőségére nézve is tájékoztatnak. A határnak a Szamos [II. 64] jobb partján elterülő része, mint alább látjuk, a helynevek tanúsága szerint mocsarakkal, tavakkal és folyóvizekkel tarkított terület volt; e területet a Szamos állandó kiöntése is veszélyeztetette. Ugyanez mondható az *Alsó- és Felsőősről* [II. 5 és 6], meg a *Margitai düllő* [II. 82]-ről is. Mindössze a *Külső- és Belsőhuban* [II. 61 és 60], a *Somkúti völgyön* [II. 66] levő kevés szántóföld és csak a később felhasznált, előbb erdős *Gyertyános* [II. 15], a *Rózsahegy laposa* [II. 3] és az előbb tavas *Sújmostó: Sojmostó* [II. 10] szolgáltatta az őstermelés céljait. Ezek a természeti adottságok nagyjában el-

¹ Vö. Klein Inocentius, *Românii din Transilvania la 1733*. Kiadta: Togan Miklós Sibiu (Nagyszeben), 1898. 28; I. még *Mânzat* 51 kk.

² 1857-ben 4390 lakos között csak 122 zsidó volt, 1891-ben 7728 lakosból már 1114, 1910-ben 11439 lakosból 2176 és 1920-ban 12500 lakosból 3224 zsidó volt. Vö. Kádár III, 218 és *Mânzat* 318.

döntik azt a kérdést is, hogy miért nem kereshetünk Désen erős kisbirtokos, illetőleg őstermeléssel foglalkozó elemet egészen a legújabb időig, és miért vált e város, elsősorban iparos és közvetítő kereskedelmet lebonyolító helyé. A dési fazakas-céh keltezetlen, de kétségtelenül a XVI. század közepe tájáról való kiváltságlevele¹ a dési céhéleket már teljes virágjában mutatja. A városi esküdtek csaknem mind a különböző céhek céhmesterei közül kerülnek ki. Nem lehet hát feltűnő jelenség, ha a város főutcájának neve 1575-ben már *Varga ucca* és főterét, vagy legalább is annak egyik részét 1618-ban *Varga piac*-nak hívják. Hogy a varga (csizmadia) osztály jelentősége nem csökkent, bizonyítja az 1676-ból ismert *Nagyvarga ucca* és az 1674-ben emlegetett *Vargatemető* név. A dési csizmadiaság az egész fejedelmi korban, sőt azután is, a gyáripar legújabbkori fellendüléséig nagyon jelentős város-tényező volt (Vö. Kádár III, 42).

A XVII. században még Désen is bensőségesen űzött sóbányászat az erős közvetítő kereskedelem, a sószállító szekeres és hajós osztály, a cellérség kifejlődésére vezetett² és ennek helyneveinkben (*Cellérek futtatója*, *Nagy- és Kisszekeres*, illetőleg *Szekeres ucca*)³ is maradt nyoma. A fazakasok egykori szerepére mutat a *Fazakasok mezeje*, *Ágyagverem* és a későbbi *Fazakas ucca* név. Volt Désen *Mészáros ucca* is. A még ma is jelentős tímárság nevét viseli a *Kodor ucca* név mellett még ma is gyakran használt *Timár ucca* név. A legnagyobb céh, a vargáké, társadalmi jelentőségét tekintve a XVIII. század közepétől kezdve hihetetlenül nagyot esett; így érthető, hogy az egykori *Varga*, illetőleg *Nagyvarga ucca* neve helyett 1771-től kezdve már az „előkelőbb” *Nagykiráj ucca* helynevet említik, a régi *Varga piac*-ot csak *Piac*-nak mondják és a *Vargatemető* is felveszi az újonnan létesített *Nagytemető* ellenpárjaképpen a *Kistemető* nevet. Míg így a varga osztály emléke a helynevekből teljesen eltűnt, illetőleg csak az újabb keletkezésű *Csizmadiaszín* épület-névben él, a cellérség emlékét, bár a cellér-céh 1719-ben megszűnt (Kádár III, 40), fenntartotta a XVIII. század közepén is emlegetett *Cellérek futtatója* és a köznyelvben máig fennmaradt *Kisszekeres ucca* név. A csizmadia-osztályt érdeklő helynév-anyagban beálló változás kétségtelenül a varga-ipar jelentőségének napjainkban is folytatódó csökkenésére mutat. Ez az osztály akkor, a XVIII. század közepén kezdí vagyoni megrendülésével a város középpontjában levő telkeit elveszíteni és a középpontból a távolabbeső városrészekbe, elsősorban a Malatóra [l. 64] visszahúzódni; oda tehát, ahol nagyjában ma is él. Társadalomtörténeti jelentéktelenedése azonban a helynévanyag változásában is nyomot hagy (MNy XXX, 164 és kny. 6).

A kézműves-osztályok mellett kisebb lehetett ugyan minden más osztály jelentősége, de azért az össz foglalkozást űző lakosság közül némiképpen

¹ Eredetije a dési fazakas-céh utóda, a fazakas ipartársulat tulajdonában, másolata birtokomban.

² Az EM. gr. Gyulay és gr. Kuun cs. lt.-ban van 1587-ből a dési celléreknek egy magyarnyelvű szerződése a zsigó illetőleg örmezői portus ügyében; kiadta MTörtTár 1887: 806; l. még MGazdTörtSzemle II, 43.

³ A *Fuvaros ucca*, mint alább is látható, csak a legújabb időben és egészen másutt szerepel.

mégis kivált a halászok csoportja. Ezek régen egész külön városrészt, illetőleg utcát foglalhattak el, amint a *Halász* (1591—1772), *Kishalász* (1613) és *Natyhalász ucca* (1722 és 1882) neve bizonyítja. Ma már ezek a helynevek mind kivesztek (l. h.). A halászterület természetesen nemcsak a város mellett elfolyó Szamosra korlátozódott, mert a Désen helyneveinkből ismert több tó, halvány és folyóvíz is bőségesen onthatta a hal-anyagot.¹ A helynév-anyag alapján elég világosan áll előtűnk annak a vízrajzi változásnak képe, mely a halterületet végül is a Szamosra korlátozta. Ds vízrajztörténeti változásainak képe a vízben egyre szegényedő terület jellegzetességeit mutatja. A vizsgált közel két évszázad alatt Ds határában mintegy 15 állóvíz (tó, mocsár), több mint 20 folyóvíz, 10 sziget és 25 kútnév fordul elő. Ha ezek közül néhány a felcserélődés következtében ugyanazt a helyrajzi tényezőt jelöli is, és így valóságban valamivel kevesebb vízrajztörténeti tényezőről beszélhetünk, mégis a mai helyzettel összehasonlítva ez jelentős vízrajzi változást jelez, hiszen ma a határban egyetlen tó vagy nagyobb állóvíz nincs, nincs állandóbb jellegű sziget sem. A kutak száma is nagyon megcsappant; az igaz, hogy ebben az eselben mesterséges ok, a vízműveknek 1912 körül való megalapítása is közbejárt. A húsz folyóvíz közül ma — a Szamoson kívül — alig kettő-három jöhet számításba, de ezek is csaknem egész nyáron kiszáradt medderrel állanak, úgy hogy lényegében csak időszakos vízfolyások. A nagyobb folyóvizek (*Deberke*, *Szajkapatak*) vízben való szegénységét a távolabbi erdőségek kipusztításával magyarázzák; ez okolja meg a Szamosnak néhány évtizeden belül megfigyelhető vízszín-csökkenését is.

Részben e vízrajztörténeti változás az oka annak, hogy a dési nyelvjárás szókincse néhány szóval szegényedett. Az előbb már említett *Sújmostó* (ma: *Sójmostó*) vizében, míg a tó megvolt, termelt egy *sulyom* 'trapa natans' nevű vízinövény, melyet a környékeliek gesztenyeszerű tápláléknak használhattak. A tó kiszáradása után a *sulyom* is eltűnt, a szó feleslegessé vált és a tó neve a népetimologia hatására *Sójmostó*-ra változott. Ugyanígy magyarázható az a jelenség is, hogy a múlt század 60-as éveiben még élőknek látszó *erge* 'alveolus', 'patakocska' szó ma már nem hallható Désen. E köznévből képzett helynevek a Szamos [II. 64] jobb partján akkor még meglevő erekre vonatkoztak, de mivel ezek eltűntek, kivesztek e helynevek is; talán ezzel egyidőben szűnt meg az *erge* használt köznév lenni. Még régebbi jelenség a *séd* 'fluviusz' köznév kiveszése e nyelvjárásból. A szó csak az 1261-ben említett *Mélséd* folyóvíz nevében fordul elő és egyszeri említés után végleg eltűnik szemünk elől. Ugyancsak régen megszűnt itt az *ügy*: *igy* 'fluviusz' köznév is helynévképző közszó lenni. Vízrajzi fogalmakra vonatkozó köznév volt itt is a ma már kiveszett *holvány*, (*halvány*, *halovány*, *halavány*) és talán a *dudva* is. Ezek eltűnte is nagyrészt a határ-illetőleg a belterületen végbement természetes és mesterséges vízrajzi változásoknak tulajdonítható.

A kihalt vagy kihalóban levő tájszavak sora ezzel nem záródik le.

¹ A XVI. században halastónak (piscina) mondott *Sújmostó* (ma: *Sójmostó*) és a *Kársztó* (ma nem ismeretes) kétségtelenül halászterület lehetett. Nemrég még a *Szajkapatakban* is halásztak a műkedvelő halászok, habár ma a nyár nagy részén víz sincs benne.

Jó más néhány szó eltűnése is megállapítható. Csak az újabb időből kimutat-
ható *beselér* „méntelepen szolgáló kalona” köznév az 1918-ban bekövet-
kező politikai változások nyomában, a méntelep megszűnte után tűnik el.
Régebben kihalt ma már csak helynevekből ismeri *cellér*, *bongort*: *bun-
gort*, *porgolát*, *iraltvány*, *kastélj*, „vár”, „erősség”, *válu* „patak: meder”, *vápa*,
spotáj: *ispotáj*, *szér* „párs” és *szég* „angulus” köznév, melyek egykor mind
élő és a helynév-képzésben felhasznált köznevek voltak. Feltűnőbb nyelv-
járástörténeti adatokat őriznek a következő helynevek: *Bálvánkű* (1261),
Mélséd (1261), *Szomus* (1236), *Gyurtyánus* (1261), *Nemigyeholma* (1261),
Likoshatár (1261), *Déllő*: *Dillő* (XIX. sz.), *Bikáskút*: *Békáskút* (XIX. sz.
vége) *Horgastó*, *Horgas*, *Alsó- és Felsőhorgastó* (1850–1934), *Bungort* >
**Bungor* > *Bungur*, *Vígláb*: (ritkán) *Végláb*, sőt *Vidláb*, *Eklézsia malma*
(1754), *Kövesthid*, *Hamoserge*, *Sújmostó* (XVI. sz.) > *Sójmostó* (1720),
Kapjani [*Kaplanyi* (1748), *Kapjoni* (1748), *Kápjoni*] út (1934), *Serház* [*Sör-
ház* (1934), *Serfőzőház* (1771), *Cémenthid* (1930), *Jérikó* (1930), *Balogoj*
(1930) stb. Bármennyire szerény nyelvjárástörténeti adatok is ezek, semmi-
képen nem hagyhatók figyelmen kívül nyelvjárástörténeti ismereteink mai
kezdetlegesen állapotában.

A nyelvészet, néprajz, gazdaság- és népiségtörténet határain járunk,
mikor megjegyezzük, hogy a város helynevekben leggazdagabb területe a
Cichegy vagy *Szöllő* és környéke. Ez egyrészt azzal magyarázható, hogy
mivel itt főként gyümölcsstermesztés folyik, minden kis területcskének kü-
lön jelentősége, és ennek nyomában külön neve van, másrészt pedig e
határrész, helyesebben immár kisebb helységgé növe település lakossága
a vármegye magyar falvainak (főként Magyardecse, Bálványosváralja, Szász-
nyfres) lakosságából szüremlett és szüremlik lassan ma is ide; e várostól
elkülönülten élő lakosokban azlan tovább él a nép sokkal gazdagabb név-
adási készsége. Itt is, de a határ más részein is, mint alább kimutalom,
jó néhány helynév több százados multra tekint vissza és ma is őrzi a
névadó népelem emlékét.

II.

Nagyjában ezek azok az eredmények, amelyeket Dés régi helynevei-
nek vizsgálatából levonhatunk. A vizsgálat részleteit a helynevek alább kö-
vetkező egyenkénti magyarázatának kell mutatnia.

E helynevek összegyűjtése során nagyon különböző forrásokra¹ tá-
maszkodtam. A források felkutatása és használatára nézve irányadó szem-
pontjaimat már két ízben² is kifejtettem. Itt pusztán a gyűjtemény hasz-
nálhatósága megkönnyítésének érdekében jegyzem meg a következőket:
A helynévanyag részletes vizsgálatakor a helyneveket betűsorba foglalom.
A címszerű helynévalak mindig az oklevélben vagy más forrásban álló
név leggyakoribb olvasata, illetőleg a jelenkori anyag esetében a gyűjtött
helynév fonetikus alakja. Ezután a []-ben a római szám (I. és II.) a meg-
felelő térképvázlat számát, a rákövetkező arab szám azt jelzi, hogy a váz-

¹ Forrásaimat a dolgozat végén a *Források jegyzéké*-ben sorolom fel.

² Vö. MNy. XXX, 172 és kny. 14.; I. még előbb *Adatok Nagyenyed XVI–XX.
századi helyneveinek ismeretéhez* című dolgozatban (ErdMúzeum 1933:212 kk és ErdTud
Füz. 58 sz.).

laton a név helyrajzi elhelyezkedését melyik szám jelöli. Utána a ()-be tett rövidítések¹ a kérdéses terület talaj- és gazdálkodási viszonyaira vonatkoznak. A rákövetkező, évszamos hivatkozással felsorolt, nyelv-, helyrajz- és gazdaságtörténeli szempontból fontos adatoknak külön vagy összefüggő szövegben való ismertetését csak abban az esetben hagytam el, ha a forrás a helynevet átfert alakban, illetőleg az előbbi adatokkal megegyező formában tartalmazza. Saját, lehetőleg minden felvehető szempontra kiterjedő megfigyeléseimet csak a történelmi adatok felsorakoztatása után adom.

A helynevek vizsgálatakor a főhelyneveken (Rózsáhegy, Cíchegy, Göntér, Alsó- és Felső-díllő, Kis- és Nagytemető stb.) kívül tekintetbe vettem azoknak származékait is (Rózsáhegy, — oldala, laposa, ajja, — alatt, Cíchegy, — ajja, — laposa, Alsó- Felső-, Középső- és Hátszó-, Göntér, — alatt stb.) azzal a megfontolással, hogy helyrajzi szempontból mindenik más és más területet jelöl. Meg kell jegyeznem, hogy a megközelítő teljesség szempontját tartva szem előtt a legjelentéktelenebbnek látszó helynevet is felvettem gyűjteményembe, mert a helynévanyag minden apró darabkája szükségem volt.

A térkép-vázlatok készítésében a *Geschwendt Fr.* ismertette módszer² vettem alapul, de azt kiegészítettem és a helyrajz szempontjából pontosabbá tettem. A vázlatokon azonban csak azoknak a helyneveknek elhelyezését jelöltem, amelyekre vonatkozólag az 1870 körül készült telekkönyvi vázrajz, Szabó György 1897-ben készült térképe³, egy ugyanezt készít, de a használat óta megsemmisült postás-térkép, illetőleg a helyszíni gyűjtés kétségtelenül biztos adatot nyújtott. Minden más, még a teljes pontossággal meghatározható helynevet is, csak a körülötte levő vagy a vele azonosítható helynévre való hivatkozással helyeztem el. Szinte felesleges megjegyezni, hogy különösen a II. számú vázlaton szereplő bármely szám csak a helynevek hozzávetőleges helyét jelöli; a vázlat készítésekor nem lehetett a domborzati és vízrajzi viszonyok feltűntetése sem célom. A számoktól kiinduló nyílak is csak a város- vagy határrész kiterjedésének irányát jelezhetik hisz aki csak valamelyes helyrajzi ismeretekkel rendelkezik, tudja, hogy az egyes határrészek pontos elkülönítése sem gyakorlatban, sem rajzban pontosan nem vihető véghez. A vázlatokon szereplő határvonal is a belsőterületnek és a külső határnak csak megközelítőleg pontos határvonalát jelzi.

A kétfős vázlat készítése és ezzel egyidejűleg a határelnevezések mellett a belső terület részeit (utca, tér, átmenő folyóvizek, emlékek, házak stb.) jelző helynevek vizsgálata a nagyobb települési területet magába

¹ Rövidítéseim: á. — árok, bu. — buza föld, e. — erdő, f. — folyó, gyü. — gyümölcsös, irt. — irtás, k. — kaszáló, kt. — kert, l. — legelő, ma. — malom, mo. — mocsár, pa. — patak, sz. — szántó, szö. — szőlő, ku. — kukorica (tengeri) föld, pszö. — pusztaszőlő, pgyü. — pusztagyümölcsös, tkln. — terméketlen, r. — rumén (népnév), lvt. — levéltár, n. — nevű, h. — hely.

² *Wie sammlte ich Flurnamen?* A „Historische Kommission für Schlesien“ kiadása: Boroszló, 1925. — L. még Mályusz Elemér „A népiség története“ című tanulmányát a Hóman Bálint szerkesztette *A magyar történelmiírás új útjai* című gyűjteményes munkában (Bp. 1931) 235 kk.

³ A dési ref. fiúiskola tulajdonában.

foglaló helységek (város, nagyközség) esetében még elmaradhatatlanabb és több tanulsággal szolgáló feladat, mint a kisebb belső területű falvak helynévanyagának vizsgálata. Itt ugyanis az utcák elhelyezkedéséből, az utca-nevek kicserélődéséből, illetőleg új utca-nevek fellünéséből olyan népiség-illetőleg településtörténeti és főként városfejlődést illető következtetésekre juthatunk, melyek — okleveles adatok híjában — csak ilyen közvetett föltevések útján nyerhetők. A vizsgált települési egység esetében az utcanevék összegyűjtésekor az 1900 körüli éveket vettem határpontul. Felvettem tehát felsorolásomba az eddig keletkezett hivatalos utca-neveket is azért, mert ezeknek egy része a város életével összefüggő személynveket (Ilosvay Jenő, Bánffy Dezső Kovács Samu Weér stb.) őriz, másik része pedig mintegy tükröződése annak a szabadelvű kuruckodó korszak ide is elhaló hullámverésének, melynek hatása többek között a régebbi korban keletkezett utcanév-anyag történetiellen kipusztításában is meg nyilvánult. Hogy e „történetbecsülés“ sok olyan helynevet eltüntetett, melynek keletkezési korát éppen ez irányzat által tömjénezett korokra tehetjük, az előtt, aki az alábbi helynévfelsorolást figyelemmel tanulmányozza, nyilvánvalóvá válik.

III.

A helynevekből levont következtetések és a gyűjtésre meg feldolgozásra vonatkozó jegyzetek után az egyes helynevek vizsgálatára kerül a sor. A jelenkori helynévanyag összegyűjtésének munkájában a gyűjtő főképen *Daróczi Márton* 63, *Nagy Sándor* 42 éves gazdálkodó és *Kőrös István* 60 év körüli tehénpásztor útmutatásaira támaszkodott.¹ — Magam a helynévmagyarázó munkában és a helynevek helyrajzi elhelyezése alkalmával, mint nélkülözhetetlen segédmunkát forgattam Kádár József adatokban gazdag művét. E nélkül munkám nagyon nehéz, sok tekintetben eredménytelen lett volna. Felhasználtam emellett Mánzat Györgynek Kádár műve alapján készült dési monográfiáját is.

1. *Ácsiratvány*. [II. 17] (irt, l, k). 1870 körül: így! 1898: *Ácsirtóvány*. 1900: *Ácsirtás*. Ma így is nevezik. — A helyi magyarázat szerint személynévi eredetű helynév. Csakugyan 1643-ból *Ács Jánost*, 1866-ban pedig id. és ifj. *Ács Istvánt* a város nemes jogú birtokosai között találjuk (Kádár III, 163 és 75). Ez utóbbiak lehettek a névadók.

2. *Agyagverem*. 1804: a' Czigányok Lak helyén felyül egy felől a' Czigányoktól Déés Akna felé járó Gyalog ösvény, másfelől ugyan a Czigányoktól az ugy nevezett *Agyag verem*hez fel járó szekér ut szomszédságiban lévő darabocska és köz Terrenumban. A helynév a Cigánysor [I. 59] lefelé mutató nyila irányában a dési fazekas-céh számára fenntartott agyagbányát jelölte.

3. *Aknai út* [I. 3 és II. 111]. 1796 és 1887: *Aknai-út*. — A városnak a szomszédos Désakna felé vezető utcája. Másként: *Désaknai út*.

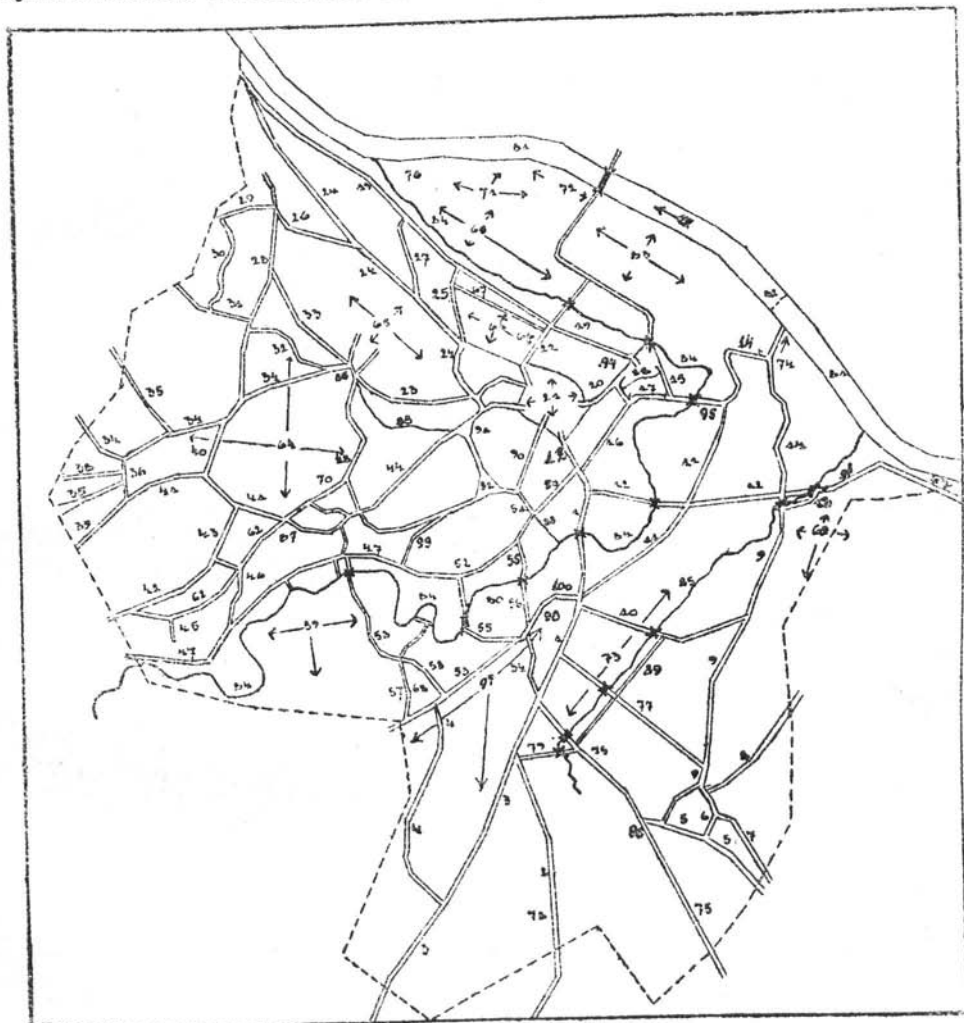
4. *Almahatár*. 1367-ben említik. Talán a későbbi Vadalmással [II. 42] azonosítható.

5. *Alőri forduló*. 1822-ben említik. — A város határának az Alőri út

¹ Mindhárman dési lakosok.

[II. 115] mindkét felére eső részét nevezhették így. A helynév a fordulós gazdálkodás emlékét őrzi.

6. *Alsóbéla hegy*. 1725: Az *alsó Bélahegyen*, az mint felmennek az száraz hidon fejül. — Vagy a Lövdődére [II. 73] vagy a Bélahegy [II. 72] aljában elterülő határrészre vonatkozó helynév. L. még *Felsőbélahegy* alatt!

A város belső területének térkép vázlata.

A vázlatról hiányzó 49-es szám a 99-ből a 44-be vezető számozatlan utcához írandó.

7. *Alsóbélahegy alatt*. 1766: az *alsó Béla hegy alatt*. (sz. ?) [Kádár III, 68]. — A Bélahegy [II. 72] alacsonyabb laposa alatt elterülő határrészt jelölhette.

8. *Alsócichegy* [III. 45] (sz, k). A Cichegy nevű teleprésznek a hegy alatt, a Szamos lapályán elterülő része.

9. *Alsódillő* [II. 30] (i). 1882: *Alsó Dillő*. — Ma *Alsódellő* és *Alsó-dellő* alakban is használják. L. még *Dellő* alatt!

10. *Alsóhalvány*. 1725: *Az alsó halvány(on) által Al-ör felől . . .* — A Felsőhalvánnyal együtt a mai Felsőhorgastó [II. 92], Alsó- és Felső-sziget [II. 93 és 94] tájékán elhalt, kiszáradó mocsaras terület neve lehetett. A két hely közötti határrészre az oklevelek *A két halvalvány közt* alakban hivatkoznak.

11. *Alsóhidekkút ucca* [I. 28]. A Hidekkúthoz [II. 35] vezető utca neve. Másként: *Béla ucca*.

12. *Alsóhorgastó* [II. 69] (sz, k). A Horgastónak az úttól számítva alább, a határban mélyebben benn fekvő része.

13. *Alsójáró*. [II. 74] (sz, kt, gyü). 1725: *az alsó járónál . . .* az Szamos parton. 1749: *Az alsó Járonal . . . a Szamosra mégyen (sz)*. 1754: *Az alsó járon túl*. 1780: *Az alsó járon túl*. XVIII. sz. vége: *Az alsó járóban*. 1865: *Alsó járó* (sz). 1882: *Alsó Járó*. 1900: *Alsó járó*. — A Fűrésztelep [II. 124] és az alatta elterülő határrész összefoglaló neve.

14. *Alsójáron túl*. 1754-ben és 1780-ban említik (L. előbbi). — Az Alsójárával [II. 74] szomszédos terület valamelyik részének neve volt.

15. *Alsókodor ucca*. 1882: *Alsó Kodor* vagy *Timár utca*. — A szomszédos Kodor felé vezető utca neve. Gyakoribb neve: *Kodor v. Timár ucca* (L. ott!).

16. *Alsómalom* [II. 76]. A múlt század második felétől a Szamoson álló alsóbbik malom neve. L. még *Óvár alatti hajós malom* alatt!

17. *Alsómódra* [II. 101] (sz). A Szamosvölgyi Vasút beszüntetése után felépítésével (1882 után) keletkezett név; a vasútvonal osztotta kélfele a Módra nevű határrészt. L. még *Felsőmódra* és *Módra* alatt!

18. *Alsónagymező* (szö). 1758: *alsó Nagy Mezei szöllő*. 1768: *Alsó-Nagymező* (szö). 1770: *Alsó Nagy Mező* (szö) XVIII. sz. második fele: *az Alsó Nagy Mezei Szöllő*. — A Nagymező [II. 29] alsó részének neve lehetett.

19. *Alsóporond*. [II. 78] (sz, k). Egy *Alsó Porond* nevű hely először 1837-ben fordul elő, de ez nem a későbbi helyet jelöli. Az oklevél ugyanis *a két híd között lévő Alsó Porondról* beszél. A helynév tehát a kisebb és a nagyobb Szamos-ágon átvezető híd között levő, nagyjában a mai I. 60, 71, 72 és 83 számmal jelzett területet jelölte. Később a kisebb Szamos-ág megszűntével és az Alsósétátér [I. 60] létesítésével ez a helynév értelmetlenné vált és ekkor a név lassanként áttolódott a Tulavizi felső járó nevű határrész egyik porondos (homokos) darabjának jelzésére.

20. *Alsópuszta*. [II. 54] (gyü). A Cichegy elpusztult szőlős részének neve.

21. *Alsórészek* [II. 91] (sz, k). A Tulavíznek az országúttól lefelé, tehát annak *alsó részé* ben levő határrész neve.

22. *Alsórév ucca* [I. 19]. 1898-ban említik először; a 80-as években, jóval a kisebbik Szamoság elvezetése és a meder feltöltése után nyitott utca neve. A régi Rév ucca [I. 24] ekkor kapta a Felsőrév ucca nevet.

23. *Alsórózsa ucca* [I. 9]. A Rózsahegy lábánál kezdődő, a Rózsahegy oldalára felemelkedő utca neve.

24. *Alsósétátér* [I. 60]. Eleinte, főként hivatalosan *Bánffy-sétátérnek*

hívták, Bánffy Dezsőről. A 80-as években keletkezett sétatér mai nevét az Óvár-dombján levő *Felsősétatér*-rel szemben alant való fekvéséért kapta.

25. *Alsósós* [II. 5] (k, sz). 1859: *Also Sós*. 1864: *Alsó Sós*. 1865: *Alsó sós* (sz., k.). 1870 körül: *Also soós*. 1882: *Alsó Sós*. 1898* *Alsó-Sós*, részei: Vaskapu (egykori várának bejárója), Sziget, Bungort. 1900: *Alsó Soós*, 1915: *Alsó sós*. (sz., k.). — A Sós-patak [II. 108] mellett fekvő terület nevét a pataktól kaphatta. L. még *Sós* alatt!

26. *Alsósziget* [II. 93] (sz., k.). Régen a mocsarakkal, tavakkal és folyóvízzel át meg átszelt Tulavíz alsó részében szigetszerűen elkülönült területet jelölhetett. A név a vízrajzi változás után is megmaradt.

27. *Alsó temető*. Egyetlen adat 1637-ből. A II. 24 en a múlt század második feléig meglévő Varga- vagy Kisfemető neve lehetett.

28. *Alsótulavíz*. 1898: *Alsó túl a víz*. — Kádár szerint a *Horgostó*-val együtt a *Kozárvári forduló az uton alól*-nak része. — Eszerint a II. 69, 70, 75, 90, 95-tel jelzett területeket jelölte. Kádár felsorolása azonban itt, mint fejtegetéséből kitűnik, hiányos (L. *Tulavíz* alatt).

29. *Anyakút*. [II. 106]. Arról nevezetes, hogy a legnagyobb szárazságban is bő vize van.

30. *Alsóvirákhegy* [II. 39] (sző., k.). A Virákhegy Somkúti völgybe [II. 66] lenyúló részének neve.

31. *Apafi-ucca* [I. 17]. Először 1897-ben fordul elő, de az 1898-i utca-felsorolásában nincs benne. Újabban, I. Apafi Mihály erdélyi fejedelemről elkeresztelt utca neve.

32. *Árok kutak*. Ilosvay Jenő a *Mulaton* (!) levő kutak között említi. Elhelyezni nem tudom. Valószínűleg az alábbi helynév jelzette területen lévő kutak neve lehetett.

33. *Árokköz* [I. 39] (u). Először 1897-ben szerepel.

34. *Árok-ucca* [I. 38]. Az Újhegyre [II. 40] kivezető vízmosásos, árkos utca neve.

35. *Áruló síkátorok*. 1754: *árulo Síkátorok*. — A református templom és az Óvár közötti részen említik.

36. *Asszesszorság földek*. 1754: *Assessorság földek*. — Az *assessor* 'közbíró' hivatalból járó földje lehetett valahol a II. 39, 42, 44 és 63 által bezárt területen. Az oklevél itt aligha őrzött meg népi elnevezést.

37. *Bagó ucca*. Az egyetlen 1760-ból származó adat helyrajzi szempontból semmi útbaigazítást nem ad.

38. *Bagoj*. 1898-ban *Bagoly* alakban a Somkút-völgy (!) [II. 66] részeként említik. Talán csak a *Balogj* félreértett vagy sajtóhibából keletkezett alakja.

39. *Bagojárok*. 1898-ban *Bugolyárok* alakban a Réterdő [II. 8] részei közt szerepel.

40. *Bakó* [II. 37] (e, n). 1720: *Bakó erdő*. 1870 körül, 1882, 1898, 1900, 1915 és 1930: *Bakó*. — A helynév valószínűleg *bakó* 'carnifex, tortor' köznevünk helynévképzésre felhasznált alakja, mert a *Bakó* éppen ott kezdődik, ahol a *Törvényfa ucca* nevének tanúsága, és a hagyomány szerint is, régen kivégzőhely volt. Az 1720-i adatban megnyilvánuló egészen szokásos helynévképződés mellett, a mai *Bakó* alak igazolására is ismerünk hasonló helynévképzési eseteket (Vö. *Pesty XXV*). A *Bakó* helynevet is-

merjük a zempléni Tolcsváról (MNy. XXV, 382 kk) és a szamosháti Zajtáról is.¹

41. *Bakó ucca* [l. 31]. A Felsődöllő [II. 31] és a Bakó [II. 37] felé vezető utcácska neve.

42. *Balogo* (e.). 1915-ben valószínűleg a tévesen értett *Balogoj* [II. 49] helyett jegyezték fel; a tévedés sajtóhibából is származhatik.

43. *Balogoj* [II. 49] (k, e.) 1900: *Balogoly*. -- Valószínűleg a *Balog* családnévből a helynévképző rumén *oi* — *oie* képzővel alkotott helynév, hisz 1802-ben a Cichegyen, lehat éppen a kérdéses területen, „*Balog* Mária szollője” fordul elő egy birtokösszeírásban. Még előbb 1725-ben, a Források jegyzékében idézett helyen, *Balog* István, mint a Kántusban, *Balog* Lászlót, mint a Somkúti völgyben birtokló nemeset említik. 1748-ban ugyanitt *Balog* Ferencné és Zsigmondot is a birtokosok között találjuk. 1770—73-ban a Dési *Balog* család tagjai az adót nem fizető nemesek sorában vannak (Vö. Kádár III, 69).

44. *Balogos erdő*. 1729-ben említik, minden helyrajzi vonatkoztatás nélkül. Talán az előbbi helynév magyaros alakja.

45. *Barátok szege*. Egyetlen adat 1582-ből; másik neve: *Barátok szigete*. -- A régi kisebb és nagyobb Szamos-ág között levő sziget neve.

46. *Barátok szigete* (r.). 1575-ben említik. 1582-ben a város Buda Jánosnak a *Barátok szigete* előtt való tövises földet adományozza örök birtokul. A fennebb említett *Barátok szege* ugyanerre a területre vonatkozott.

47. *Barátosi István irtása*. 1748: Az erős oldal alatt a *Barátosi István irtása*-n ulol az út hosszában (sz.) — Valahol a Deberkétől [II. 63] a 42 és 137 felé eső területen véghez vitt erdő- vagy berekirtás emlékét őrizte meg. A helynév kétségtelenül személynévi eredetű; a birtokos vagy legalább is az irtást végző nevéből származik. A nevet a nemes birtokosok névsorában nem találom; iparos Barátosi család ma is van a városban.

48. *Bálvánkű*. 1262: ... per dictum Zomus transit (t. i. mela) ad Bolla et abhinc in *Baluanku* et ab eodem ascendit in montem Bela ... — Az idézett határjáró oklevél útmutatása alapján indulva a *Bálvánkű*, esetleg *Bálványkű*-nek valahol a Bélahegy [II. 72] alóri oldalán vagy a hegy alján levő helyet kellett jelölnie, mert innen a határvonal felment a Bélahegyre. Ezen a helyen valami szobornak vagy emlékműnek kellett állania és innen kapta a hely nevét; lehetséges, hogy a névadás még a pogánykorban vagy a magyar kora-keresztényen korban történt.

49. *Bámfi*. Másik neve: *Bánffy* (olv. Bámfi) *fogadó*. A régebbi *Hid ucca* [l. 15] és a *Fapiac* [l. 18] találkozásánál álló fogadó neve. Már 1807-ben,²

¹ A Magy. Nemz. Múzeum Becsky cs. levéltárának XIX. századi keltezetlen anyagában levő birtokösszeírásból gyűjteményemben.

² ... Vagyon ez a' Dési Kő fogadó a' Gatya szár utza n. Sikátorban a Szamos partjától és a Nagy vámos Hídtól mintegy Húsz Huszonhat ölnyire szomszédolja egy felől ... a ... Gatya szár utza, fejjéről a merül t. i. a Patak jó a' Benedek-nétől vett Civicus Fundus, Hátulról ... a' ... le felé fojók patak egész Hoszszában. melly patak a Szamosba foly, a Szamos felől való végít pedig a Szamos Hidja és a Fogadó között lévő kis üress hely ... A most fennálló két Emeletben levő Fogadót fundamentumból maga építette a Néhai Méltóságos Liber Báro Idősbbs Losontzi Bánffy György Ur eő Nagysága ... Az épület áll egy Három szeglet formába, kapujával nézven a Szamoson levő Vámos hídra (L. a Források jegyzékét!).

mint id. br. Bánffy György építette fogadót említik; e tájt még bálterem is volt benne.

50. *Bánffy-sétatér* [I. 60]. 1899 körül: *Bánffy-sétatér*. A 80-as években br. Bánffy Dezső főispánról, később miniszterelnökről elnevezett sétatér, a mai *Alsósétatér*, hivatalos neve volt.

50. *Bánffy-uca* [I. 12]. Először 1882-ben említik; ekkor még csak az I. 11-től jobb fele, a vasutállomás felé haladó utcarész neve. Később, 1899 körül (Vö. Kádár III. 150.) az I. 1 és 16 meg a 11 közötti beépített területet áttörve az így keletkezett főutcat az I. 21-től a vasutállomásig a fenti névvel nevezték. A névadó itt is az előbbi közeleli ember volt.

51. *Bárókert* [I. 70]. A báró Diószegi családról elnevezett I. 48-ban levő kert neve. A ma részben beépített kert a család tulajdona volt.

Békáskút I. *Bikáskút*.

52. *Bekehegy*. 1725: Az al-őri uton fellyül az *Beke* hegyre felnyúló nyilaknak Al-őr felől való első nyila. — A helynév előtagja csak téves olvasata lehet az oklevélben előforduló *Béla* hegy név előtagjának. E területen sem előbb, sem az adat után nem találkozunk e névvel, viszont az egyetlen adatban levő vonatkozások az Alőri út [II. 115] feletti területre, tehát az 1261-től többször említett Bélahegyre utalnak.

53. *Bélahegy* [II. 72–73] (szö, gyü, l, tkln). 1261: . . . ab eodem (t. i. a Bálványkútól) ascendit (mela) in monlem *Bela*; et inde descendit ad orientem ad quendam melam terream Licoshatar vocatam . . . 1575-ben sz., kiűnő szö.; többi adat 1754, XVIII. sz. vége, 1812, 1859, 1864, 1870 körül, 1882, 1898 és 1915: *Béla hegy*. Kádár (III. 218) szerint egykor erősség, szőlő, 1898-ban katonai céllövő. E megállapítás téves, mert a Lövölde [II. 73] a hegynek csak egy része: a két lapos közül az alacsonyabb. A hegy *Béla* előtagja lehet szláv, de éppen úgy magyar eredetű is (Vö. EtSz. I, 345). A hely régebbi rumén neve a magyarból való átvétellel lehetett; legalább is ez következtethető a Dész-zel tőszomszédos, Kozárváron 1816-ban előforduló *Belahegyán* Alexa névből.¹ Újabb rumén neve: *Dealul Tirului*.

54. *Bélahegyajja* [II. 97]. Ez a teleprész a Fűrésztelep [II. 124] kialakulása és a Petroleumgyár [II. 119] létesítése után keletkezett (Vö. Kádár III, 182).

55. *Bélahegyajji út* [II. 138]. A Bélahegy alatt [II. 97] elvezető Kozárvári út [II. 116] része.

56. *Bélahegy alatt*. 1754: a Vizen túl való Forduloban a *Bélahegy* alatt (sz.) — Nem a később keletkezett házcsoportha [II. 97], hanem a II. 115–116 mellett a II. 72 alatt lévő művelt területre vonatkozó helyjelölő név volt.

57. *Bélahegyi kút*. Ilosvay valószínűleg a II. 97-ben ma is meglevő csorgót jelzi e névvel.

58. *Béla-uca* [I. 28]. Másik, régebbi neve: *Alsóhidekkút ucca*.

59. *Belsőbakó*. 1915-ben sz. és k.-ként említik. — A *Bakó* erdős részén irtott hely neve.

60. *Belsőhuhu* [II. 60] (sz, k, e). 1859, 1865, 1869 és 1898-ban említik. 1915: *Belsőhuhu* (e). — A Huhu dülő Csalány felőli részének neve. Az úttól balra eső fele erdős, a jobbra eső művelt (sz, k) terület.

¹ Dési ref. egyházmegyei lt. Vizitációs jegyzőkönyv. Jelzete: II/3.

61. *Bem-uca* [I. 79]. Először 1897-ben szerepel. A XIX. század végi város-fejlődéssel kapcsolatosan keletkezett utca Bem József emlékére kapta nevét.

62. *Bercsényi-uca*. [I. 44 és 87]. A régibb Felsőkodor uca alsó szakaszának újabb, a századforduló táján Bercsényi Miklós emlékére adott hivatalos és később közszájon forgó neve.

63. *Berekigye*. 1606: *Berekige* vagy a berek. — E helynév a Bucégi hágó [II. 102] táján fordul elő. Kétségtelen, hogy a *berek* + *ügy*: *igy* 'alveolus, fluviolus' szó összekapcsolásával eredetileg kisebb patakocskára vonatkozott, de később jelölésköri tágulással a környező berekre is kiterjedt. Így érthető meg helynevünknek egyetlen okleveles előfordulásakor a berekkel való azonosítása.

64. *Bernál szigettye*. 1754: *Bernáth Szigetye*. 1759: *Bernád szigete*. 1788. Nagyrét, másként *Bernárd szigete*. 1829. *Bernát szigetye* mellett (egy darab sz.), melyet a víz (i. i. a Kisszamos) a többtől el szakasztott. — A II. 5-nél a medrét folyton változtató Kisszamos [II. 125] két ága által bezárt *sziget* lehetett, melynek neve, *Kádár* 1788-as adatából következtetve, később jelölésköri tágulással sokkal nagyobb területet jelölt. (L. még Nagyrét alatt!) A helynév kétségtelenül személynévből keletkezett latin eredetű személynévi előtagjának itteni *Bernáth*, *Bernád*, *Bernárd*, *Bernát*, változatain kívül *Bernáld*, *Bernánd*, *Berenáld*, *Bernált*, *Bernhat* alakja is van (Vö. EtSz. I, 374).

65. *Beselér-kaszárnya* [I. 95]. Az épület a múlt század második felétől kezdve az imperium átvételéig az erdélyi m. kir. állami méntelep-osztály egyik alosztályának kaszárnyája volt. (Vö. *Kádár* III, 185.) Ma rumén hadkiegészítő (Cercul de Recrutare) és lovas (u. n. schimbaş) kaszárnya. A szótárainkban nem található *beselér* név Désen a méntelep katonáinak neve volt.

66. *Bethlen-ház*. 1748: *Bethlen ház*. 1761 (egy ház, mely) régen Cserepes vagyis *Bethlen háznak* hivatatot... — Valószínűleg a mai Rákóczi házra [I. 94] vonatkozó helynév. Ebben az esetben Bethlen Gábor fejedelemről vette nevét; ha azonban más házra vonatkozik, akkor a név az egykor itt is birtokos gr. Bethlen-család nevével alakult. L. még *Cserepesház* alatt!

67. *Bethlen-kert* [II. 83] (sz, k). 1754 *Bethlen Kert* (ku). 1850, 1882 és 1898: *Bethlen kert*. 1915 *Bethlenkert* (sz, k). — A gr. Bethlen-család nevét őrzi; a család 1716-ban származott be a városba (Vö. *Kádár* III, 64). A nevet ma már nem igen használják.

Bethlen Gábor-uca l. *Natyszekeres-uca*.

68. *Bethlen-szőlők alatt*. 1748: *Bethlen szőlők alatt* (sz. — A II. 46 környékére, tehát a Cichegyen levő szőlők alatti területre, a mai Kótujra [II. 56] vagy Külsőhuhura [II. 61] vonatkozott. Ez is a gr. Bethlen család nevét őrzi.

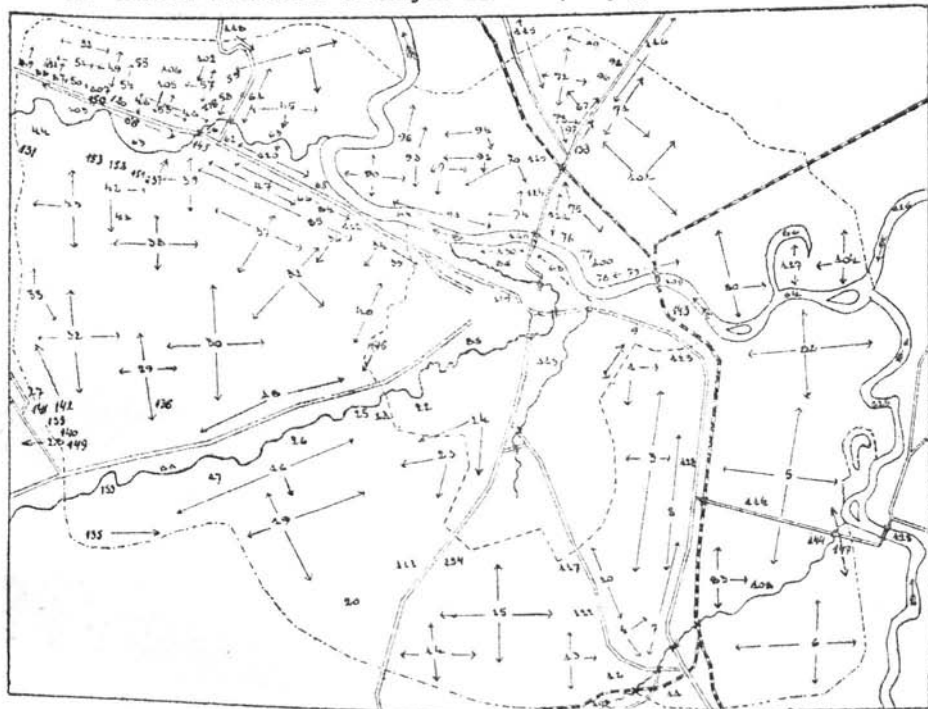
69. *Bikarét*. 1754: a *Bika rétből* feltört Város közönséges Nyilas földjei. — Mivel az a rész (a II. 5 környéke), ahol említik, a holt Szamos árka és a Tó által határolt rész, vizenyős, mocsaras volt, itt is a *béka* > *bika* > *bika* származtatásra gondolunk. Lehet azonban, hogy a város bikájának eltartására rendelt rétről van itt szó.

70. *Bikáskút*. 1882-ben említik az I. 2 és 79 találkozásánál kelekezett terecskén. A név előtagját a *béka*, a dési *t-ző* nyelvjárásban *bíka* (> *bika*) köznévből és nem a *bika* 'taurus' köznevükből magyarázhatjuk.

71. *Bikáskút-ucca* [I. 47]. A későbbi Tanya ucca régebbi neve; a kezdetén álló *Bikáskút*-ról nevezték el.

72. *Birc* [II. 139] (l., bokros hely, hegytető, mély á.). — A Kádbük-két [II. 16] különíti el a désaknai határtól. A helynévben a köznyelvi *bérc* köznév nyelvjárási *bírc* alakváltozata él.

73. *Birtokossági erdő* [II. 85] (e). Röviden *Birtokossági*-nak is nevezik a dési közbirtokosság erdejét. Az erdőt más erdőrészekkel együtt üzemterv szerint évenként kiosztják az *antiqua*-jogot birtoklók között.

II. A város határának helynév-térképe.

74. *Bocor-kút*. Ilosvay az Alsókodor uccában [I. 47] levő kútnak említi. A helynév annak a *Botzor* családnak nevével őrizheti, melynek tagjai közül Józsefet 1866-ban a város nemesjogú polgárai sorában találjuk.

Bocska ucca l. *Kisszekeres- és Szekeres-ucca*.

75. *Bodonköz* [I. 6]. Az Erdő vagy Désvár-ucca [I. 5] és a Bodonköz-ucca [I. 7] között levő kis utcácska neve a Bodonkút nevével van összefüggésben.

76. *Bodonköz-ucca* [I. 7]. Ennek az utcának az elején van a Bodonkút.

77. *Bodonkút*. 1693 és 1720-ban említik. — Az I. 6 és 7 találkozásánál ma is meglévő jó és bővizű kút neve az erdélyi nyelvtérületen gyakori többi *Bodon-* vagy *Bodonos-kút* névvel együtt az ilyen kútnak *bodon-*nal, itt fából készült kútkávéval körülvevő voltára vonatkozik, bár őrizhet némelyik *Bodon* személynevet is (MNY. VI, 401 és EtSz. I, 434).

78. *Bodori kapu*. Egyetlen adat 1822-ből. — Talán téves olvasat vagy sajtóhiba lehet a *Kodori kapu* helyett. Ebben az esetben a városnak a szomszédos Kodor felé eső részén levő porgolát- vagy mezőkapujára vonatkoztatott helynév volt.

79. *Bolta* 1261: . . . ibi (t. i. a Szamostól) ascendendo (meta) per dictum Zomus transit ad *Bolta* et abhinc . . . ascendit in montem Bela . . . 1754: A *Boltán* innen való Tonak a véginél egy darab kárász nevű szántó föld. XVIII. sz. vége: *Boltóban*. — A helynevet a legrégebbi adat ismerete mellett Motogna Viktor (i. m. 33), Mánzat György (i. m. 26) és utóbb Drăganu Miklós¹ a rumén *baltă* 'palus, mocsár' szóból származtatja. Magam azonban legutóbb kimutattam, hogy a helynév, mely Erdélyben és a magyar nyelvterület más részén is előfordul, valószínűleg szláv eredetű (Vö. Philippide: *Originea Românilor* II, 698 és MNy. XXXIII, 173–6.).

80. *Bónizsiratvány* [II. 41] (k, sz). A Virákhegyen túl lévő kb. 10–15 holdnyi, nevéből és helyzetéből ítélve irtott tisztás neve. Nevét a XVIII. század végétől szereplő, ma is városunkban élő *Bónis* család (Vö. Kádár III, 69 kk.) valamelyik tagjától kapta.

81. *Boronakút*. 1748-ban egyszer említik. Nevét valószínűleg borona-fából (faragailan fa) összerótt kútkávájáról, esetleg ily fával bélelt voltárról vehette. A környezetében előforduló helynevekből nem vehető ki pontosan, hogy a Gyékényesi [II. 28] vagy a Törpényi völgyben [II. 27] volt-e.

82. *Borsóföld* [II. 7] (sz, k, gyü, szö). 1859: *Borso föld*. 1864: *Borso Föld*. 1870 körül, 1898 és 1900: *Borsóföld*. 1915: *Borsóföld* (sz., k.). Ma nem használják, bár Szabó György kéziratos térképén 1900 körül még szerepel és a kataszteri térképen is megvan *Borsóföldek* alakban. Neve az itt termesztett borsó-féle növényektől származhatik. Erdélyszerte gyakori helynév.

83. *Borsos-ucca* [II. 23]. 1599, 1613, 1639, 1702, 1748, 1749, 1754, 1755, 1761, 1769, 1770, 1771, 1784, 1795, 1798, 1799, 1824, 1830 és 1882-ből vannak reá vonatkozó adataink. — A név a köznyelvben még ma is él; eredetét nem ismerem, de valószínű, hogy családnévből származik. Már a helynév első okleveles előfordulása előtti időben, 1575-ben említanak Désen egy *Borsos* György nevű, a Varga utcában házat bíró városi polgárt (Vö. Kádár III, 23).

84. *Borsosköz*. 1898-ban említik. Valószínűleg a Felsőborsos [II. 34] és Nagymulató ucca [II. 41] között levő, későbbi időből *Víg-uccá*-nak ismert köz neve.

85. *Borzás kenderföldje*. Kádár 1748-ból idézi valószínűleg ugyanabból a forrásból, amelyet előbb Tagányi Károly kiadott (MGazdTörtSzemle II, 197). Itt a helynév a következőképpen fordul elő: Salánki József uramnak *Borzás kenderföldje* meghagyatik . . . Ebből az adatból azonban nem lehet arra következtetni, hogy a kérdéses név helynév lett volna.

86. *Botálma* [II. 90] (k., sz.). Rumén neve — *Bătalma* — sem ad útbaigazítást a helynév származására vonatkozólag. Mologna és utána

¹ *Români în veacurile IX–XIV pe baza toponimiei și a onomasticei*. (București, 1933. 447) és *Vechimea și răspândirea Românilor pe baza toponimiei și a onomasticeii* (Vălenii-de-Munte, 1934).

Mánzat (i. m. 26.) a magyar nevet, kétségtelenül tévesen, *Bothalma* alakúnak ismeri, és az 1261-es határjárásban szereplő *Nemigeholma* (olv. Nemigyeholma) névvel azonosítja. Ez az azonosítás azonban az utóbbi helynév tárgyalásakor kifejtendő okok miatt nem fogadható el.

87. *Bucszegi*. 1606: az *Buczfegin* innen az szakadat alatt (sz.) egy felől fozmfzedgja az Szamos. 1720: *Butfzeg*. 1754: A' vulgo, *Butszegi* nevű helyben (k.). 1780: A' vulgo *Butszegi* n. h.-ben (k., ku.). 1882: *Bucszeg*. 1850: A *Butzegiben* (r.). — A helynév első előfordulásakor látható határolásból világos, hogy a helynév a Csatányi úttól [II. 118] a Szamosnak [II. 64] a térképen fel nem tüntetett, a csatányi határban levő kanyarulatáig, illetőleg a Szamos egyik elhalt ágáig, a mai Csatányi tóig terjedő területét jelölte. Eredetire nézve a helynevet a *Boc* személynév és a helynév-képzésben gyakran felhasznált *szeg*, valamint a szélső, sarok része, 'szegelele' köznév összetételének tartom. A *Bocszegi* alak utótagja a *szeg* alak népi változata. E származtatás annál inkább valószínű, mert a helyrajzi körülmények mindenben támogatják; a helynév ugyanis, mint a térképvázlaton látható, valóban a határ 'szegeletén' van. A helynév *Bucegi* alakját ruménből való visszakölcsönzésnek tartom. Magát a *Boc* nevet Drăganu feltételeesen rumén eredetűnek mondja (i. m. 444).

88. *Bucegi hágó* [II. 102]. A Csatányi út kaplatós részét és környé két nevezik így. Az 1606-tól ismert *Bucszegi* helynévtől való függése kétségtelen. A *Bucegi* > *Bucszegi* változás már a XVIII. században hangzó hasonlással keletkezhetett úgy, hogy a m. **Buccegi* helynevet a rumémben **Bucegi* alakban kölcsönözték át. A helynév mai magyar alakja tehát a rumén alak hatása alatt keletkezett.

89. *Bungur* [II. 4] (e., r.). 1720: *Bungord*. 1898: *Bungort*. — r. *Bungur*. (Mánzat: i. m. 126.) — Történeti alakjaiból és az erdélyi helynévanyag ismeretéből következtetve, helynevünk kétségtelenül a *bongor* — *bongór* — *bungor* köznévünkkel függ össze, ez viszont az erd. szász *banqert* — *bongert* — *bungert* 'Baumgarten, gyümölcsös' szóból származik (Vö. *Siebenbürgisch-Sächsisches Wörtenbuch*. I, 432—4; Horger Antal, MNy. X, 192; tSz. I, 470; Szabó T. A., MNy. XXX, 165 és kny. 7; XXXII, 336 kk.) A helynév ma ugyan erdős és rétes területre vonatkozik, azonban közvetlenül az aljában [II. 7] ma is szőlő, a folytatását képező Szentpéterhegy [II. 12] pedig a város egyik legjobb szőlő- és gyümölcsstermő helye. A mai helynév-alak hasonlással (**Bungert* > **Bungort* > *Bungor* > *Bungur*) magyarázható; a szóvégi -t hangot tárgyragnak érezhették, és azért hagyták el.

90. *Butyka* [II. 53] (házak, gyü.). 1898: *Butykahegy*. — A név az első adalból következtetve az 1676-ban a nemes családok között emlegetett *Butka*, később *Butyka* családtól származhatik (Kádár III, 61 és 73). 1749-ben Butyka Mihályt és Istvánt, mint háza után a Somkúti fordulóban földet bíró nemest említik (Vö. MGazdTörtSzemle III, 198).

91. *Büdöskút*. 1721: Sonkutt fele valo forduloban a B[üd]ös kuton innet az uton felyül az oldalban (egy darab föld). 1748: a *Büdöskuti* Ispotályföldek. Más forrásban: *Büdös kút*; Sonkut felöl valo fordulo: az Kenderszeg alá az *Büdös kut* n. h.-en feljjül valo gazos hely. 1754: A *Büdös* (!) *Kutnál* (sz.). XVIII. sz. vége: A *büdös Kutnál*. 1858: A *Büdös kutnál* (k.). — Az 1721 és 1748-as határolásból kétségtelen, hogy a

ma már eltűnt helynév a Kenderszeg [II. 43] alatt, a Deberke patak* [II. 63] mellett a Kotuj [II. 56.] felé eső területre vonatkozott. Neve rossz, „bűdös”, esetleg kénes vízére vonatkozhatott. Vö. MNy. XXX, 168 és kny.

Czakó Zsigmond ucca 1. Kiskirály ucca.

92. *Cellérek futtatója*. 1748: a *cellérek futtatóján* az oldal vagy erdő alatt. — Egyetlen adatunk alapján csak annyit állapíthatunk meg, hogy a helynév a Somkúti fordulóban valószínűleg a *Hágó* [II. 84] környékén a *Birtokossági erdő* [II. 85] alatt lehetett. Nem világos azonban, hogy a helynév mire vonatkozik, és hogy keletkezése milyen szemlélet alapján történt. Előtagja, az eredet szempontjából még tisztázatlan (EiSz.) *cellér* (1.) sószállító hajós', 2.) salárius, salzverkaufér, sókereskedő és 3.) sóhajó készítő mesterember', itt talán sószállító *szekerest* is jelentett. Vö. még Kádár III, 61 és 73.

93. *Cémenthíd* [II. 145]. A Deberke patakon [II. 63] átvezető *cement*, nyelvjárásban *cément* híd neve.

94. *Cichegy*. 1481: *Cziczhegye* (szö.).¹ 1557: *Czyczhegye* (promontorium). 1563: in promontorio *Chych hegye iuxta fluvium Irnespataka...* dictum. 1570: *Cziczhegy* (szö.). 1576: *Czicze hegie*. 1591: *Czicz hegy* (szö.). 1606: az *Czicz hegye* alatt (sz.). 1611: in promontorio *Czicz hegye* nuncupato. 1635: *Czecze hegy* (szö.). 1645: duas vineas . . . in . . . territorio *Czicz hegye*² 1675: *Cic hegien* (szö.). 1708: a *Czicz hegye* alatt (sz.). 1725: *Czitz Hegyi Szőlő* — 1727: Somkut felé a Nagy Csics ! hegyen az Városi Szőlőkre járó út mellett (szö.). 1748: A *Czicz hegy* alatt a felső Deberke hidjánál (sz.). 1754: *Czitz hegy*. 1780: *Cziczhegy* felől való Forduló. XVIII. sz. vége: *Czitz Hegy*. 1864 körül: *Citz Hegy* (sz., r., l., e.) 1877: *Czitz* nevű hegyben hagyott Szőlő. 1870 körül és 1882: *Czicz hegy* és *Czitz hegy*³. 1898: *Czicz hegy*, felső pusztai résszel. 1900: *Czicz hegy*. 1915: *Cichegy(e)* 1916: *Cicahegy* (!)⁴. Rumén neve: *Dealul Viilor*.⁵ — Eredetileg csak magát a *Felsőcichegy* [II. 46] nevű hátrészt és tartozékait jelölhette, később azonban az alatta elterülő és ma már kisebb falvacskává nőtt, de a várostól teljesen különálló telep-részt is jelöli; ezt másképpen *Szőllő* néven is emlegetik. A helynév XVI–XVII. századi alakjai csaknem kizárólag *Cichegye*-nek olvasandók és így valószínűnek tartom, hogy személynévi eredetű helynévvél van dolgunk. A helynév származtatása bizonytalan. Illosvay, kétségtelenül tévesen, az egykor itt nagyon elszaporodott 'erdei cickányok' (egerek?) esetleg a sziklás részen elterjedt 'cickoró (egérfark)' köznévvvel hozza kapcsolatba. E származtatásnál csak azoké délibábosabb, akik a Rózsaheggyel kapcsolatos monda *Cic* úrfijának nevével magyarázzák helynevének előtagját (Vö. Kádár III, 79); ezzel különben is csak a szó keletkezéséről és nem eredetéről magyarázzák. Úgy látszik a történelmi alakokból, hogy a helynévnek régibb alakjában a *Cice* alak mellett szerepelt a *Cece*

¹ Átírt alakban szerepel.

² Más forrásban ugyanebből az évben *Czicz hegy* alakban.

³ 'Erdőkkel, szőlőkkel és kevés szántóval borított hegy Deés város nyugoti részén . . .' Pesty 77.

⁴ Csak elírás vagy sajtóhiba lehet.

⁵ E nevet csak hivatalosan használják.

is. Hogy a második alak nem egyszerű elírás, bizonyítja az Ördögös-füzes (Szolnok Doboka m.) határnevei között 1679, 1766, 1835 és 1864-ben szereplő *Czicz hegy* és *Czecz berek* alakpár is (Kádár V, 367). A helynévre vonatkozó adatok még a következők: Retegről (Uo.) 1767-ből ismerünk *Cziczhegy oldala* nevű helyet (Kádár V, 531), Páncélcsehen pedig 1699-ből *Kis-Czicz elye*¹, 1835-ből pedig *Cziczibeli oldal* alakú helynevet (Kádár V, 403).

95. *Cichegy alatt*. 1708: a *Cziczhegy alat* (sz.). 1748: A *Czicz hegy alatt* a felső Deberke hidjánál (sz.). 1754: A *Czitzhegy alatt* (sz.). — A Felsőcichegy [II. 46] és a Deberke [II. 63] között levő határrészt jelölték e névvel; a név ma is hallható.

96. *Cichegy laposa* [II. 57] (e., k., gyü). A Felsőcichegyen levő fensík neve.

97. *Cichegyről lejövő árok*. 1754-ben említik. Valószínűleg a mai Hiuzárok [II. 48] névvel azonosítható.

98. *Cichegy felé való forduló*. 1754 és 1780-ban ilyen alakban említik a határnak a Cichegy környékén a Somkúti völgyben elterülő harmadik, Somkúti fordulónak is nevezett fordulóját.

99. *Cichegyi házak*. A Hátulsócichegyben [II. 47] az út két oldalán épített, a *Cichegy* vagy *Szöllő* elő részét képező épületcsoport neve.

100. *Cigánycsorgó*. Ilosvay az Alsókodor vagy Timár uccában [I. 47] levő csorgónak mondja; a név a közeli Cigánysorban [I. 59] lakó cigányoktól származik.

101. *Cigánykút*. Egyetlen adat 1822-ből; az előbbi helynévvel azonosítható.

102. *Cigánysor* [I. 59]. Először 1804-ben beszélnek itt 'a' Cigányok Lak helyé-ről, de a helynevet magát csak 1882-ben említik. A cigányok dési szereplésére vonatkozólag az első nyom 1606-ból való, de ekkor már 17 cigánycsalád van Désen. 1753-ban jelölik ki lakóhelyül azt az, akkor városon kívüli területet, melyen ma is laknak (Vö. Mânzat 100).

103. *Compos irtványa*. 1748: a Csorgóban az Ispotály földeken belől a Deberken innen az erdő alatt a *Czompos irtványa felé* (sz.). — Mivel, mint alább látható, a Csorgó a Csorgóárka [II. 44] és a Cémenthíd [II. 145] közötti területre vonatkozik, a helynév is e területen végzett erdő-, esetleg berekirtás alkalmával keletkezett. A helynév kétségtelenül személynévi eredetű; a hely talán éppen azé a *Czumpas* Sámuelé volt, aki 1723-ban mint birtokos szerepel egy Tagányi közölte dési birtokösszeírásban (MGazdTörtSzemle III, 189). Pesty (i. m. XXV.) a 'halászafról (!) származó nevek' (helynevek) között említi *Czompó* nevet is.

104. *Csákánykert* [II. 74] (kt.). Valószínűleg régi birtokosairól, az 1838-ban és 1866-ban Dész nemes jogú polgárai között emlegetett *Csákányok* (Kádár III, 73–75) valamelyikéről nevezték el ezt a Szamosra rugó kertet. Újabban Kádár kert-nek (l. ott!) is nevezik.

105. *Csatányi porgolát*. 1606: az *Czatani porgolat*. — A határnak a szomszédos Csatány felé eső részén említik. A helynév az itt állott porgolát vagy mezőkapura vonatkozott.

¹ A *Cziczelye* alak a *Cic* és az *elü*, *elue*, *pars ulterior* összetételének tekinthető.

106. *Csatányi út* [II. 118]. A Szöllő vagy Cichegy alatt az Ispotájrét [II. 62] környékén a Somkúti úttól [II. 120] eltérő országút-rész neve.

107. *Csernátoni ucca* [I. 34]. A Felső-Borsos ucca másik neve. A Csernátoni nevet örzi; e régi család egyik tagja, Pál 1796-ban városi jegyző volt (Vö. Kádár III, 63, 69 és 212).

108. *Cserkút*. Ilosvay a Rózsahegy oldalán levő kutak között említi.

109. *Cserepesház*. 1761 (egy ház) régen *Cserepes* vagy *Bethlen háznak* hivatott. — A név annak bizonyága, hogy 1761 körül a városban a cseréppel fedett ház még ritkaság számba ment. Helyrajzi elhelyezésére vonatkozólag l. a *Bethlen-ház* alatt!

110. *Csizmadia-szín*. Az I. 90-ben 1874-ben építettek a régi Ó-várban levő faépítmény helyett egy jelenleg is meglevő emeletes székházat. Esős időben ennek nagytermében tartják a csizmavásárokat.

111. *Csorgó*. 1754: Sonkuli Völgyén a' *Tsorgo* nevű helyben (sz). 1780: *Csorgo* (sz). XVIII. sz. vége: *Csorgoban*. 1854: A *Csorgoban* (sz). 1858: A' *Csorgoba* (sz). 1864: A' Somkúti völgyön a' *Csorgobeli* szántó. 1898: *Csorgó*. 1915 *Csorgó* (e). — Helynevünk a helyszíni gyűjlemből ismert *Csorgó árka* [II. 44] határrésszel azonos területre vonatkozik.

112. *Csorgóárka* [II. 44] (k). A *Csorgó*-ból kifolyó ároknak és környékének neve.

113. *Csőszoldal*. A XVIII. század végéről való egyetlen adat a Somkúti völgyben levő határrészt jelölt; pontosabban nem tudom meghatározni.

114. *Deák-ucca* [I. 52]. Teljesebb neve — *Deák Ferenc-ucca* — mulatja eredetét. Először az utcák századvégi átkeresztelése után, 1898 körül említik. L. még *Major ucca* alatt!

115. *Deberke* [II. 63] (p). 1487: *Deberke*.¹ 1572: *Deberkepatak*. 1584 és 1634: *Deberkepataka*. 1748: *Deberke*. 1780: Somkúti völgyön a Csorgó, (szomszédja) az erdő felől . . . a *Deberke* n. *patak* ke-rengő folyása. 1866 a' *Deberke*. 1882 és 1930: *Deberke* (p). Nevének mai változatai: *Deberke* — *Deberkepatak* — *Deberkepataka*. — Az Alparát irányából folyó patak több közbeeső község érintésével a Cichegy alatt szakad az Egyesült-Szamosba. E helynév Somkúton, úgy látszik, a *Válye Dobrikuluj* (Kádár VI, 122), Szekerestörpényen a *Deberke* nevet² viselte még nemrégiben is. Pestynek (i. m. 80) az az állítása hogy a patak neve a kissomkúti *Deberke* dülönéből vált volna patak-névvé, téves, mert analógiák alapján³ éppen az ellenkezőt kellene feltennünk. A folyóvíz régebbi alakja, mint alább kimutatom, *Mélséd* 'mély folyó' lehetett.

116. *Deberke árka*. Egyetlen alkalommal 1856-ban említik; a *Deberke patak* [II. 63] medrére vonatkozik.

117. *Deberke hídgya*. 1748: A Huhu alatt a *Deberke hidján* fejül (sz.) 1856: a *Deberke hidjánál* (bu.). — A Kótuj [II. 56] környékén a Somkúti [II. 120] vagy a Csatányi útnak [II. 118] a *Deberke patakon* [II. 63] átvezető hídját jelölte. Így a Cémenthíd [II. 145] helyén állott híd neve is lehetett.

¹ Kádár (i. m. III, 216) *folyó*-nak jelzi; a szó a latin *ripulus* fordítása lehet, ez pedig patakot is jelenthet. A patak régebben kétségtelenül nagyobb folyóvíz lehetett, de semmiesetre sem akkora, hogy a mai nyelvhasználat *folyó* szavával illethetnők.

² Vö. MNy. XXVIII, 252 ill. ErdTudFüz. 50. sz. 13.

³ Szabó T. A., MNy. XXIX, 244.

118. *Deberke kerülete*. 1748: A *Deberke kerületiben* (sz.). — A kanyargó Deberke [II. 63] egy három oldalról víz közé fogott részének neve lehetett.

119. *Deberke külsőhuhui hígya*. 1866-ban a Csatányi útnak [II. 118] a Deberkén [II. 63] ávezető hídját említik e néven.

120. *Deberke parton*. XVIII. sz. vége: A *Deberke parton*. — A Deberke [II. 63] mellett levő területre vonatkoztatták.

121. *Deberke pataka*. A *Deberke* — *Deberke patak* ilyen alakban ma is használt neve.

122. *Deberke pataka mellett*. 1576: a *Deberke pataka mellett*. 1748: A *Deberke mellett* (sz.). 1850: A' *deberke mellett* (bu.). — A Deberke [II. 63] két partján művelés alatt álló terület neve volt.

123. *Deberke régi váluja*. 1754: a' *Deberke régi váluja*. — A medrét áradásokkor változtató Deberke [II. 63] régi, elhagyott medrére vonatkozó helynév lehetett. L. még *Ó- és Újdeberke* és *Két Deberke* köszt alatt.

124. *Dellő* [II. 30—31] (l.). 1859: *Dellő*. 1864: *Déállő* (sz.). 1870 körül: *Dellő*. 1882: *Dillő*. 1893: *Deállő* (l.).¹ 1898: *Dellő*. 1900: *Dellő* Rumén neve *Dileu*. (Mánzat 18). — Ma inkább a *Dellő* alakot hallani, bár az í-ző dési nyelvjárás a *Dillő* alakot is használja. A helynév származhatik egyszerejtéssel a *Delelő*ből, de a *déllik* ige (vö. *estellik*, *hajnallik*) igenévi alakjából származó helynév is lehet. A rumén név a *Dellő* — *Dillő* származéka. A helynév ma is erősen napsütötte, hegytetőn, oldalban és árokban fekvő területre vonatkozik; ennek egyik részén a csorda *d e l e l ő* helye van.

125. *Dellő-út*. Az alábbi helynévben fordul elő; a *Dellő* — *Dillő*re vezető út neve.

126. *Dellő-úti kút*. Ilosvay említi; a *Dellő* út mellett levő kút neve lehetett.

127. *Dézsaknai-út* [I. 3]. 1897: *Désakaknai út*. — Az egyszer (1893) *Dézsaknai utcá*-nak is említett, *Désakna* felé vezető út neve lehetett; az út két oldala ma már csaknem teljesen be van építve; így Dész és Dészakna házszora összeér.

128. *Dézsaknai-ucca* [I. 3]. 1893: *Désaknai utca*. — A *Dézsaknai út* inkábbban használt neve; legfeljebb a városhoz, közelebb eső „városiasabb” részét nevezhették így.

129. *Dézsvár-ucca* [I. 5]. Másként *Erdő uccá*nak nevezik. Ez utóbbi a régebbi neve lehetett. A *Dézsvár* név onnan származhatott, hogy mivel Kádár (i. m. III, 78) nem kétségtelenül biztos vélekedése szerint Dész régi vára a Rózsahegy laposán [II. 3], illetőleg a Réterdőben [II. 8] volt, az e terület felé vezető utca kapta a vár nevét.

130. *Dillő* [II. 30—31] (l.). A *Dellő* helynév alak-változata.

131. *Dinyeföld*. A Kakashegy [II. 24] Szajkapatak [II. 86] felé eső oldalának neve. A terület egyrésze ma be van építve, és ezért a helynevet nem használják. A helynév elpusztulásának tehát gazdálkodástörténeti változás az oka.

¹ Értelmetlen, régieskedő alak valószínűleg a múlt század végén l-brakapott *Deés* hatására.

132. *Diószegi-ucca* [I. 48]. A Malatón levő utca neve a br. Diószegi család (vö. Kádár III, 69) nevéből származik.

133. *Disznóporond* [II. 121]. Újabban, csak néhány éve, a beépített Vásártérről [II. 68] a Tulavízi Felsőjáróba áttelepített baromvásártérről nevezik így, mivel a régi Alsó *porond* [II. 78] egy részét foglalja el.

134. *Doberdő* [II. 133] (e). Másik neve: *Dobos*. — A régebbi nagy-kiterjedésű Kádbükke megmaradt erdős részének neve.

135. *Doboskút*. Másik neve: *Patika kút*. Ilosvay a Főtéren [I. 21] levő kútnak mondja. Valóban itt a város a vízvezeték létesítése miatt teljesen feleslegessé vált szivattyús kútát csak néhány éve tömelte be. A Főtérnek e részén az u. n. Tésorban (értsd: Tejsor) adhatta hírül a város *dobosa* a városi tanács hirdeléseit. A kút neve vagy család vagy foglalkozásnevet őriz.

136. *Domb-ucca* [I. 58]. A Szajkapataktól [I. 84] a Kakashegyre [II. 24] felvezető dombos, meredekes utca neve.

137. *Dörgő* [II. 20]. Néhány évvel ezelőtt beszakadt, egyre növekvő, merőleges nyílású régi sóakna, talán a régi Holtakna, újabban keletkezett neve. A kilátszó sósziklákra ledobott és a mélybe lehulló kő okozta zaj a tágas aknafalokról többszörösen visszaverődve menydörgésszerű hangot ad.

138. *Dudva* [I. 88]. 1531: *Dudva*. 1632: *Dudva pataka* és *Dudva patak*. 1827: a *Dudva* a' maga folyását a' Malomra le járó utra vette.¹ — Vízlevezető árok, mely a Dudvafőnél [I. 88] kezdődött és részben a telkek alján, részben az utcán folyva a Szajkapatakba ömlött. A felhőszakadások alkalmával a telkekben nagy károkat okozó árok vizének elvezetése néhány éve csatornázás útján történik, és így a *Dudva* tulajdonképpen megszűnt, illetőleg csak a Deák-uccától [I. 52] a Szajkapatakig [I. 84] terjedő alig száz méteres része viseli e nevet. Magának a *Dudva* helynévnek származása és jelentése nem világos. Van-e valami köze a 'gyom', 'herba inutilis' jelentésű *dudva* szavunkhoz, nem tudom. Úgy gondolom, leghelyesebb nyomon járunk, ha feltelesszük, hogy e szavunknak volt piszkos, gyomos, trágyás hely jelentése.² Erre utal Bátky Zsigmond újabban közölt (MNemz.Múzeum NéprTárÉrt. XX. 85 kk.) két adata: '1. nagydudva, trágyadomb, más vidéken: *szorvas*, és 2. *dudva* fürdő, amikor nyakig temelkednek bele a többéves, érett trágyába (a betegek).' Ezt az alapos gyógyítási módot csak a legvégső esetben használják, amikor már semmi segítség sem használ. A *Dudva* ezek szerint piszkos, gyommal benőtt vízfolyást is jelentene; ez talál a dési *Dudva* megmaradt részére is.

139. *Dudvaárka*. 1812: az Rév Utzáról a Szamosba folyó *Dudva Árka*. — Mint fennebb említettem 1827-ben is szólnak arról, hogy 'a *Dudva* . . . folyását a' Malomra lejáró utra vette'. Ez a másik, a Malom uccán [I. 25] lefolyó *Dudva* már sokkal hamarabb, hihetőleg a kisebbik Szamoság mult század-közepi megszűnésekor eltűnt.

¹ Ez az adat a Malom-uccán [I. 25] lefolyó 's ma már szintén nem ismert *Dudva* vonatkozik.

² A 'vepretum, carectum, senticetum, sáros, gazos hely' jelentésre kérdőjelezve már az EtSz. is utal. Ugyanitt helytelen azonban az az adat, mely Dész melletti vízként említi a *Dudvát*, holott ez, mint látjuk, folyóvizet jelölő helynévnek nem, csak időszakos vízfolyásnak tekinthető.

140. *Dudvafő* [I. 86]. 1720: *Dudvafő*. — A Nagylemetőre vezető két utcácska és az I. 23, 33, 34 és 48 találkozásánál keletkező kis tér neve. Itt kezdődött a néhány éve elzárt Dudva.

141. *Dudvafőkút*. Ilosvay említi ezt a *Dudvafő* n levő kuta. Ma már nincs meg; talán a mai vízvezetéki kút helyén állt.

142. *Dudvapataka*. 1632-ben így és *Dudvapatak* alakban említik a *Dudvát*.

143. *Egerkút*. Egyetlen adat 1367-ből. — Helyrajzi elhelyezése adatok hiányában lehetetlen.

144. *Égés* [II. 32] (I). 1859, 1864, 1870 körül, 1898 és 1900-ban említik. Rumén neve: *Igiş* — *Igişiu* és *Dealul Fânafelor* 'Szénafüvek hegye'.¹ — Neve a helyi magyarázat szerint onnan származik, hogy 'régén' e hely kaszáló volt, és egyszer az itt összegyűjtött széna elégett. Mivel ez a terület nemrégiben még erdőírlás jeleit mutatta, sőt részben mutatja máig is, valószínűnek tartom, hogy erdőégés alkalmával elégett erdőrészeknek, a Bakó [II. 37] részének neve. Ezzel jól összekapcsolható a helyi magyarázat is, hisz az erdő között levő tisztásokon kaszált széna az erdőégés alkalmával valóban eléghetett. Másik magyarázat szerint a név a terület napégette, kopáros voltára vonatkozik. Az erdőégésre némiképen bizonyíték az *Újégés* név, amelyet 1822-ből ismerünk; ez egyben többszöri erdőégésre enged következtetnünk.

145. *Égésárka* [135] (A). Az Égésről (II. 32) a Gyékényesi völgybe [II 28]. levezető időszakos vízfolyás neve.

146. *Égés-ucca* [I. 37]. Az Égés felé is vezető utcácska neve a Malatós felső részén.

147. *Egyesültszamos* [II. 64] (F). 1882 *Egyesült-Szamos*. — A városon felül a Kis és Nagyszamos (II. 125–126) egyesüléséből keletkezett Szamos földrajzi neve. A köznapi nyelv csak elvéve használja.

148. *Eklézsia malma*. 1754: a Szamoson lévő *Eccl*(esi) a *Malma*. — Talán a később *Óvár alatt levő hajós malom* néven emlegetett malomra vonatkozik.

149. *Erdő-ucca* [I. 5]. 1897 és 1898: *Erdő utca*. — Másik neve: Dézsvár-ucca. A Réterdő [II. 8] felé vezet.

150. *Erge mellett*. 1850 körül: Az *erge mellett sz.*. — Az alább körülírt területen az egyik *erge*² mellett elterülő rész neve.

151. *Ergék közt*. 1754: az *Ergék közt* (sz.). — A XVII–XIX. századból feles számú helynévi és köznévi adatban a Szamoshátról, a Közép-Szamos-vi ékéről és Háromszékből kimutatott *erge* 'alveolus' palakocskák köznévként segélyével képzett helynév (Vö. Szabó T. A., MNy. XXIX, 242, XXX, 165 és kny. 7; újabban EtSz. II, 11–12.). Két vagy több *erge* között fekvő terület.

¹ A rumén katonai térképen és más rumén térképen is csak a magyar származék (*Igiş* — *Igişiu*) szerepel; ezért a csak hivatalosan használt *Dealul Fânafelor*-t nem tekinthetjük népi névnek.

² L. még *Város ergéje*, *Hamoserge* és *Ergék közt* alatt! — Újabban sikerült még Szilágy m.-ből a következő *erge* adatokra bukkannom: Sarmaság 1809: *Komlós-erge* és *Erge-patak* (határrészek) (Petri Mór, *Szilágy vm. mon.* IV, 314). Ezek az adatok igazolják előbbi feltevésemet, hogy az *erge* köznévi a Közép-Szamos-vidékétől a Szamoshátiig, sőt talán a Székelyföldön is használt köznévi volt.

leíre vonatkozott a Kozárvári út [II. 116] és a vasútvonalak által bezárt területen, tehát az *Alsómódrá*-ban [II. 101].

152. *Erössoldal*. 1748: *Erős oldal*. 1754: az *Erős[oldal]* felől (sz.) melyet vízessége miá kaszálnak. — E helynév a Somkúti völgyben [II. 66] a meghatározott Kóltuj [II. 56], Deberke [II. 63], Vadalmás (II. 42) és Kenderszeg [II. 43] által körülzárt területen fordul elő. Neve talán nehezen megközelíthető voltára vonatkozott.

153. *Erzsébet-út* [I. 77]. A század elején a Rózsahegy oldalon [II. 2] az Alsórózsa-uccát [I. 9] a Kossuth Lajos uccával [I. 1] összekötő, felső részén meredeksége miatt a forgalom lebonyolítására alkalmatlan utca neve. Valószínűleg Erzsébet királyné emlékére nevezték el így hivatalosan. A közhasználatban gyakoribb az *Új út* név. Meredek része a város területén az egyellen halóságilag megengedett szánkózó hely.

154. *Fapiac* [I. 18]. A hivatalosan *Rákóczi-tér*-nek nevezett tere már 1887-ben így hívták. Tűzifa-áruló hely neve; a múlt század második felében keletkezett.

155. *Fazakas-ucca* [I. 42]. 1898: *Fazekas utca*. — A fazakasoktól lakott utca neve. Désnek régen virágzó fazakasipara volt. A fazakas céh kelfezetlen, a dési tanács által kiadott céhkiváltság levele a XVI. század közepe tájáról való. Ma a fazakas-céh utódképpen működő fazakas-társulat sokkal kisebb jelentőségű, bár még ma is a Közép-Szamos-vidékét ez látja el cserépedénnyel.

156. *Fazakasok mezeje*. 1804: *Fazakasok mezejét* (acc.). — Valószínűleg a Dinnyeföld [II. 22] területén a fazakas-céh tulajdonát képező mező neve volt.

157. *Fecskefarku föld*. Egyetlen adat 1748-ból; talán nem is sorozhatjuk a helynevek csoportjába, bár a forrás úgy közli.¹

158. *Felsőbelahegy*. A Bélahegy [II. 72] Alőr felé eső részét nevezték így, mert az a föld, amellyel kapcsolatban említik „controverciában van” az alóriekekkel.

159. *Felsőborsos-ucca* [I. 34]. 1898: *Felső-Borsos-utca*. — A Csernátoni ucca másik neve; a Malatóhoz [I. 64] tartozik.

160. *Felsőcichegy* [II. 46] (sző., gyű., e., k). Először 1870 körül említik. — Maga a tulajdonképeni Cichegy.

161. *Felsődeberke hígya*. 1748: A Czichegy alatt a *felső Deberke hidjánál* (sz.). — Valószínűleg téves jelzőcserével a Deberke felső hídjára, az azóta helyébe épített Cémenthídra vonatkozik.

162. *Felsődillő* [II. 31] (l.). 1882: *Felső Dillő*. — A Dillő felső, Bakó [II. 37] fele eső részének neve.

163. *Felsőhalavány*. 1725: az *felső halavány* végiben egy darab horgos föld. — Az elhalt mocsárra vonatkozó helynév helyrajzi meghatározását l. *Alsóhalavány* alatt!

¹ Az általam használt 1748-as forrást láthatta Kádár (i. h.) is; itt pedig „egy fecskefarku föld” olvasható. Ez a XVIII. századi okleveleinkben gyakori kifejezés csak a föld alakjára vonatkozik, bár igaz, hogy a Horgas-féle helynevek is eredetileg a földek alakjára vonatkoztak, mint a gyakran említett, egy „horgas föld” kifejezés mutatja . . .

164. *Felsőhidekkút-ucca* [I. 29]. 1897-ben a Hidekkúthoz közel, az Égésre és a Bakóra vezető kis utca neve.

165. *Felsőhorgasztó* [II. 92] (k., sz.). A ma már kiszáradt, de az esős időszakokban, áradáskor vízzel telt tóhely nevét alakjáról kapta.

166. *Felsőjáró* [II. 75] (sz., k., mo.). 1882 és 1900: *Felső Járó*. — A Tulavíz országúton felül eső részének összefoglaló neve.

167. *Felsőkakashegy-ucca*. 1882 *Felső-Kakas hegy utcza*. — Valószínűleg a Hegy ucca [I. 4] régebbi neve.

168. *Felsőkodor-ucca* [I. 44, 62, 87]. 1840: *Felső Kodor Utza*. 1882: *Felső Kodor utcza*. — A város felső hegyes részein a szomszédos Kodor felől vezető ucca neve volt. A későbbi Bercsényi-, Lépcsős- és Vörösmarty-ucca összefoglaló neve.

169. *Felsőkodor uccai kút*. Illosvay említi; az I. 44 közepén az I. 87 alján lehetett.

170. *Felsőmalom* [II. 77] (ma.). A Kis- és Nagyszamos alatti fejtegelések alapján a múlt század harmadik negyede előtt nem lehetett meg.

171. *Felsőmódra* [II. 80] (sz., k.). A Módrának az *Alsómódra*-nál érintett kettészakaszításával keletkezett. Bizonyítja ezt az is, hogy csak jelenkori gyűjtésünkben szerepel, okleveles adatunk nincs rá.

172. *Felsőnagymező*. 1784: *a' Felső Nagy Mezőn (sző)*. — A II. 29 felső, Égés [II. 32] felé eső része.

173. *Felsőnagyrét*. 1850: *A felső nagy rét (r)*. A II. 6-nál levő Kisszamos-melléki sík terület neve.

174. *Felsőporond* [II. 79] 1822: *A Felső Porond (sz)*. 1858: *A' Felső Porond[al szembe] (sz.)*. 1864: *A' Felső porond*. 1882 *Felsőporond*. 1915: *Felső porond* (sz., k.). — Ma *Felső porondok*-nak is mondják. Ez a helynév az *Alsó- és Felsőporond*-ot összefoglaló *Porondok* alak hatására keletkezett.

175. *Felsőpuszta* [II. 55.] (gyü.). Elpusztult szőlőnek mondják.

176. *Felsőrózsa-ucca* [I. 8]. A Rózsahegy oldalán vezető, újabban keletkezett utcát 1897-ben említik először.

177. *Felsősétátér* [I. 61]. Az Óvárban levő sétátérhez a város történelmének érdekes mondai mozzanatai fűződnek. Itt van ma is az *Óvár-torony* és a *Hét vezér köve*. Magát a sétátérrel a várost 1773-ban meglátogató II. József császár rendeletére 1789-ben szederfával ültették be. A múlt század elején veteményes kert volt, míg végre 1879-ben a városfejlesztő Bánffy Dezső főispán és később magyar miniszterelnök kezdeményezésére sétátérre alakították át (Vö. Kádár III. 87.).

178. *Felsősós* [II. 6] (k., l., sz.). 1859: *Felső sóós*. 1864: *Felső Soos* (k., sz). 1870 körül: *Felső sóós*. 1874: *A felső soos*. 1882: *Felső Sós*. 1893: *Felső Soos (k.)*. 1898 *Felső-Sós*, részei: Tökéstó, Bethlenkert, Kövespatak, Borsófield, 1900: *Felső Soós*. 1915: *Felsősós* (sz., k.). — Nevét a mellette elfolyó Sósputaktól kapta; a *felső* jelző a határban elfoglalt helyzetére vonatkozik.

179. *Felsősziget* [II. 94.] (k., sz.). A mocsarakkal és tavakkal borított Alőr felé eső határnak egy szigetszerűen kiemelkedő része lehetett.

180. *Felsőtulavíz*. 1898: *Felső túl a víz*. — Nagyjában a Felsőjáróval [II. 75] azonos területet jelenthetett.

181. *Felsővirákhegy* [II. 38] (sz., k.). — A Virákhegy felső része.

182. *Fodbal pája* [I. 71 és II. 130]. Másként Sporttelepnek is mondják.
183. *Főtér* [I. 21]. Hivatalosan *Rákóczi-tér*-nek hívták; a köznapi nyelvben mindmáig *Piac* néven maradt meg.

184. *Fuvaros-ucca* [II. 46]. Először 1897-ben említik; talán a másik neve, *Köves-ucca*, a régebbi.

185. *Füldő-ucca* [I. 56]. Később *Weér-ucca*-nak hívták. (Kádár III. 76.).

186. *Fűrésztelep* [II. 124]. A múlt század második felében a beszterce-naszódmegyei faipari részvénytársaság több raklári és munkásépületet építve, itt dolgozta fel a Szamoson leúsztatott fát (Vö. Kádár III. 182.). A *fűrésztelep* a vasútnak a havasok fele való kiépítésével megszűnt, de a megmaradt épületek néhány újjal hasonló nevű városrészt alkotnak.

187. *Gát* [I. 82]. 1351: molendum nostrum in fluvio Zomus existens . . . cum sua argia quod *gath* dicitur ungarice . . . 1725: az *gát* felől egy nyíl föld. 1754: a *Gát*. — A Szamos gátjának neve. A történelmi adatok valószínűleg nem a korunkbeli *Gát*-ra vonatkoznak.

188. *Gáterge*. Egyetlen adat 1693-ból. — Az Alsómódrából [II. 101] a Szamosba [II. 64] folyó ér neve lehetett. L. még *Ergék* közt alatt!

189. *Gáton alól*. 1754 *A' Gáton alól (sz.)*. — A mai II. 75, 76, 77 és 121 körül levő földet jelölte.

190. *Gátszer*. XVIII. sz. vége: *Gátszer*. 1822: a' *Gát szerben* (ku.) 1858: *A' Gátszerbe* (sz). 1866: Modrai vagy *Gátszeri* . . . földek végében lévő új irtás. 1877: *Gátszeri* szántó. — Elvétele ma is hallani a II. 77, illetőleg az I. 82 körüli tavaszi határ-rész jelölésére. 1820-ban rajta túl tó lehetett, melynek vize valamilyen ok következtében megnőtt, mert a forrás szerint a *Tó* egy darabot leszakított belőle. Az 1866-i adatban a Móra és Gátszer azonosítása a helyrajz ismerete mellett tévesnek nyilvánítható.

191. *Gátszer mellett*. 1858: *A' Gátszer mellett* (sz.). 1864: *A Gát szer mellett* (sz.). Az I. 82 melletti terület neve.

192. *Gátszeri berek*. 1863: az *Gátszeri Berek* (fűzes). — Az I. 82, ill. II. 77 környékén nagyobb fűzes lehetett; ma is van valamicske.

193. *Galyaszár-ucca*. 1760: *Galyaszár utca*. 1807: Vagjon ez a' Dési Kő fogadó a *Galyaszár utza* n. Sikátorban a Szamos partjától és a Nagy vámos Hídtól mintegy Húsz Huszonhat ölnyre . . .¹ — A későbbi Híd v. Zápolya ucca [I. 15] előbbi neve. A Laktanya uccával [I. 17] együtt két *galyaszárat* alkot. Egészen hasonló helyrajzi viszonyok között fordul elő a név Nagyenyeden is (Vö. Szabó T. A.: *Adatok Nagyenyed XVI. XX. századi helyneveinek ismeretéhez*. ErdMúz. 1933. 226. és ErdTudFüz. 58. sz. 17.).

194. *Göntér* [II. 13] 'sz, k, gyü'. 1720: *Göntér* szőlő. 1791: *Göntér* szőlőhegy. 1796: *Göntér* szőlő hegyben (szö). 1870, 1888 és 1898: *Göntér*. — Pais Dezső szíves szóbeli közlése alapján a német *Günther* személy-név változatának tartom. A helyet Pesty Frigyes (MgHn. 123) 1888-ban sz.-nek és k.-nak jelzi

195. *Göntér alatt*. 1754: *A' Göntér alatt* a' Sós hidon fejjül Dél felől a' Sós patak Észak felől . . . Irotványai szomszédságokban egy kis k., melyet a' patak eliszapolván majd nem lehet használni. — Úgy látszik,

¹ Az egész idézetet l. a Bámfi címszó alatt jegyzetben!

Göntérnek hívták a II. 12 balfelé mutató nyila irányában, tehát a Szent-péterhegy éleig terjedő oldalt, sőt talán a Sospatakra, a Désaknai határra néző oldalt is, mert e határrész név kétségtelenül erre a területre vonatkozik.

196. *Gőzmalom* [I. 96]. A múlt század 50 es éveiben épült, gőzerővel dolgozó malom neve. (Kádár III, 200).

197. *Gyakorlótér* [I. 71 és II. 130]. 1920 körül katonai gyakorlótér és sporttelep volt. Ma sporttelep, szabadfürdő (strand) és sétahely.

198. *Gyékényös* (p). 1261: meta . . . protenditur . . . usque ad fluuium *Gekenus* et per eundem fluuium ascendit ad Turpen uersus occidentem. — A Gyékényesi völgyben [II. 28] folyó patak neve volt (ugyanígy Ortvay Tivadar: *Morsz. régi vizr. a XIII. sz. végéig* Bp. I, 331.); ma itt csak árok és erecske van.

199. *Gyékényesi völgy* [II. 28]. 1859 és 1870 körül: *Gyékényesi völgy*. 1898: Gyékényesi völgy. r. *Valea Gichişului*. (Mánzat: i. m. 26). — Az Alsógyékényes felé vezető völgy neve.

200. *Gyertyános* [II. 15] (gyü, l, sz.). 1261: meta . . . vadit in quantum siluulam *Gurtanus* nocatam . . . 1782: *Gyertyános* nevű helyben az középső Táblában) az Kis égetői szőlő felől való részen (sz). 1822: 1859, 1870 körül és 1882: *Gyertyános*, része a Kistrét. 1900: *Gyertyános*. Ma *Gyertyános*-nak is ejtik. Rumén neve¹ — *Gheorteanos* — a magyar származéka. — Az 1261-i *Gurtanus* (olv. *Gyurtyánus*) alakra nézve l. az OklSz. *Gurtanfa* (1238 és 1263) *Gyurtyan* (1338). *Gyurthyán* (1353) stb. alakjait, mely a Hevesmegyei Feldebrőn és Leleszen 1841 és 1920 körül ismert *Gyurgyanosoldal* és *Gyurtyános* helyneveket (Györffy MNy. XXIV. 363. és Nyr. XLI. 436.). A ma már művelés alatt álló, 26'-ben még erdős terület valószínűleg lassanként írtás útján alakult át művelt területté, illetőleg legelővé.

201. *Gyönytyhegy* [II. 107] (e., r., házak). Neve állítólag onnan származnék, hogy itt sok fa-gyöngy volt a fákon.

202. *Györtyhegy*. 1898: Hátsó Cziczhegy, részei: *Györgyhegy*, *Hiuzárok*. Ugyanoda helyezhető, mint az előbbi; így lehet, hogy csak sajtóhiba a *Gyönygyhegy* helyett.

203. *Hadnagyoság föld*. Az 1754-es forrás a II. 61 környékén említi. Valószínűleg nem népnyelven forgó elnevezés; a városhadnagy hivatalból járó földjének neve volt.

204. *Hágó* [II. 84]. A Somkúti útnak [II. 120.] emelkedős része. Rumén neve — Hagău — a magyar származéka.

205. *Hágói malom* [II. 65]. 1840: *hágói hajos malom*. 1842: *Hagoi mal(o)m*. — Nehány éve 150—200 méterrel lejjebb költöztették, mert gátja a Hágón átvezető országutat rongálta. Szájhagyományból és így régi gátmaradványból ítélve a múlt század elején még feljebb a II. 112-nél lehetett.

206. *Hágó között*. 1837: a *hágó között*. — A Hágó [II. 84] körüli területre vonatkozó helynév volt.

207. *Halász-ucca* 1591, 1605, 1609, 1659, 1687 és 1722: *Halász utcza*. 1612: in platea *Halaz utza* vocata. — A Bánffy uccának [I. 12] az I. 11-től az I. 13-ig terjedő részének neve volt; a Szamoshoz közel fekvő városrészt halászok lakhatták, és innen kapta az utca nevét.

¹ Mánzat i. m. 27; ugyanő *Gyertyános*-nak is írja.

208. *Halovány*. 1541: *Halovány* (f.). 1570: *Halvány* (r., sz.) és *Halván* (k., sz.). 1580: *Halovány*¹. 1634: *Halvány*. 1725: *halovány* Kozárvár felé 1748: A város földje végénél a *halovány* avagy város réti és Sövényfalvine asszon földje között... 1754 a' *Halovány* (k.); a' Bélahegy felé menő ország utya mellett való *Halvány* és a Vizen túl való Forduloban a Bélahegy alatt (sz.), melynek szomszédgya Északról a *Halovány*. 1766: a *Haloványban* (Kozárvár felé) (ku.) — Elhalt, lefolyását veszített ér- vagy tó-rész, holt ág lehetett.² A határolásokból úgy látszik, hogy több *Halvány* is volt, a Kozárvári úton [II. 116] felül [II. 71] és alul [II. 70] is. Az utóbbi helyen még ma is vízrajzi változások emlékét őrzi az Alsóhorgasztó [II. 69], Felsőhorgasztó [II. 92], Alsó- és Felsősziget [II. 93–94] helynév. L. még *Alsó- és Felsőhalvány* és *Két Halvány* közt alatti! Megjegyzem, hogy a *haloványt* és *lársait* a NyíSz. itten előforduló jelentéssel nem szótározza, csak az OklSzl. ismeri ilyen jelentésben

209. *Haloványos*. 1754: a Dési Nagy Réten (k.) Keletről a Fiscus k.-ja Délről a Nemai Határ szél, Északról... az *haloványos*. — A II. 6-ban levő elhaló Kisszamoság, esetleg elhaló mocsaras rész neve lehetett.

210. *Halvány közepe*. 1754: a' *Halvány közepe*. — A II. 6 jobb felé mutató nyíla irányában a ma már eltűnt, de a múlt század második felében még meglévő tó környékét nevezhették így. A határolásból ítélve mindenesetre itt a Kisszamos [II. 125] mellett elhalt Szamos-ágot jelölhetett.

211. *Halvány mellett*. 1725: a *Halvány mellett*; alább az *halovány mellett* (sz.). — Az Alór felé ismert *Halvány mellett* levő terület neve volt.

212. *Halvány szélen*. 1754: a' *Halvány szélen* (sz.). — A vasútvonal mellett Szamosújvárra menő út valamelyik oldalán lehetett. Valószínűleg az előbb, a *Halovány* alatt említett 1580-i adat is e területre vonatkozik.

213. *Halaványon túl*. 1725: Az *halaványon túl* (sz.). — Az Alsómód-rában [II. 101] levő *Halványon* túl eső határrészre vonatkozott.

214. *Hamoserge*. Egyetlen adat 1693-ból. A helynév talán felégetett, elhamvadt berek között folyó érre vonatkozik. (Vö Viski K.: Föld és Ember 1928: 158.; l. még az *Ergék* között helynévről.)

215. *Harangos*. 1930: *Harangos*. — A Szajka v. Szalka pataknak [II. 86] a Kodor-utca felső felén folyó részénél levő mélyebb része, mely nemrégiben még halászóhely volt; ma a patak nyáron csaknem teljesen kiszáradva áll és a halászat megszűnt.

216. *Hátulsó Ciczhegy* [II. 47] (házak, kt., k., sz.). 1791: *Hátulsó Ciczhegy* vagy Puszta szőlő. 1796: az *Hatulso* Czitz hegybe az ugynevezet Puszta szőlő hegybe(n) (sző.). 1870 körül: *Hátulsó Ciczhegy*. 1898: *Hátulsó Ciczhegy*, részei: Györgyhegy, Hiuzárok. — A történelmi alakok világosan a Deberke [II. 63] balpartján levő, helyszíni gyűjtésünk adatai a II. 47-re vonatkoznak. L. még *Cichegyi házak* alatt!

¹ 'Határhely a Szamos mellett'; így talán a felső, II. 6 környékén levő *Halovány-ra* vonatkozik.

² Egy 1780-ban kelt birtokösszeírás ide vonatkozó része így hangzik: Az also járon túl... *Halovánnyá* vált kaszálóra rug egy darab sz. — Ebből úgy látszik, hogy nemcsak elhaló vízrajzi tényezőt (folyó, tó, mocsár stb.) neveztek *halovány* — *halavány* — *halván* — *holván* — *holvány-nak*, hanem elmocsarasodó művelt területet is.

217. *Hátulsónatycic*. 1788-ban *Hátulsó Nagy-Czicz* alakban említik; a II. 56-nál szétágazó két út által bezárt terület valamelyik részének neve volt

218. *Hegy-ucca* [I. 4]. Az I. 3 felé eső része a 4-es szám tájékán beépítellen, hegyen át vezető út.

219. *Henterkert*. 1898-ban a Kodori völgy [II. 18] részeként említik, ma a Nagymező [II. 29] alsó részén még emlékeznek ilyen helyre. Nevét a br. Henter családtól kaphatta; e családnak a XVIII. sz. második felétől a mult század végéig a városban birtoka volt. Vö. Kádár III. 70, 72 és 76.

220. *Hétvezér köve*. A Felsősétaléren [I. 61] levő nagy, kb. 2 m hosszú kő, melyhez az a monda (könyvmonda?) fűződik, hogy a hét vezér a honfoglaláskor ezen tanácskozott. Valószínű, hogy e hő annak a Mária tiszteletére épült kápolnának maradványa, melynek köveiből részben az Óvár tornyát is építették. Történetére vonatkozó jegyzeteket és a kő képét I. Kádár III. 86 s köv.; utána Mánzat i. m. 17—18.

221. *Híd ucca* [I. 15]. 1702-ben és 1882-ben említik. A régi Kis-Szamos ágon ma az I. 84-en keresztül vezető hídhoz menő utca. Ma csak részben van meg; egy része a Fapiac.

222. *Hidekköz ucca* [I. 26]. A Hidekkút környékén lévő utca.

223. *Hidekkút* [II. 35]. Először 1898-ban említik, de sokkal régebbi helynévnek kell lennie. Ilosvaynál *Hidegkút csorgó* alakban szerepel. Ma is jóvízű csorgó.

224. *Hidekkút oldal* [II. 34] (!). A Hidekkút mellett levő meredek hegyoldal neve. Újabban tetején kőbányát nyitottak.

225. *Hidnál*. A XVIII. sz. végén, valószínűleg az u. n. Nagyszamos ágon átvezető hídra vonatkozó helymegjelölésként említik

226. *Hiúzárók* [II. 48] (á., e., gyű.). 1720 és 1898: *Hiúzárók*. — Az utolsó adat a Hátulsó Czicz hegy részeként említi.

227. *Hoddeberke*. 1563: penes pentem (! pontem ?) *holt deberke* dictum. — A Deberke [II. 63] elhalt ágának neve volt.

228. *Hoddeberke árka*. 1869: *Holt Deberke árka*. — A II. 63 elhalt ágának helyét nevezhették így. Egy térképvázlatos oklevél 1821-ben említi, hogy a Deberke elhagyta régi kanyargós medrét és újat kezdett.

229. *Hoddeberke híd*. 1563-ban említik (Vö. Kádár III. 116). — A medrét sokat változtató Deberke [II. 63] elhalt ágán levő híd neve volt.

230. *Hóddeberke medre*. 1866: *A' hót Deberke medre*. — Elhagyott Deberke [II. 63] meder neve.

231. *Hoddeberkei fűzes*. 1877: *Holt Deberkei fűzes*. — A Deberke [II. 63] elhagyott medre körüli fűzes neve.

232. *Holtakna*. 1898-ban említik. — A Kádbükkén [II. 16], illetőleg a Rompáson [II. 19] a római kortól kezdve sóbányászat folyt. A bányaművelést itt 1743—47 között végleg felhagyták (Vö. Kádár III. 45 és Mánzat 20). Ilyen felhagyott *holtakna* neve lehetett a fenti név. A Dörgő [II. 20] is egy akna beomlásakor keletkezett.

233. *Holtaszamos árka*. 1754: A Nagy Réten . . . az *holt Szamos árka* . . . — A Szamos a II. 5-nél kb. a határvonalnál folyt; a helynév az elhaló régi ágot jelölte.

234. *Honvédemlék* [I. 98]. A Kakashegyen a dési csatában 1848 nov. 24-én elesett honvédek emlékére 1889-ben állított emlékoszlop neve

(Vö. Kádár III, 106 kk; képe u. o.). Maga a hely régebben a Varga- vagy Kistemető volt, a temető megszűntével a Kakashegynek ez a része is beépült.

235. *Homvéttér*. A Homvédemlék [I. 98] körüli térszerű rész neve.

236. *Homvéttéri ucca* [II. 100]. A Homvéttérre vezető utcácska neve.

237. *Homvéd-ucca* [I. 53]. Az előbbi hely körül levő terecskéről kivezelő utca neve.

238. *Horgas*. 1850: *Innenső horgas* (ku.), *Második horgas* (ku.), *Harmadik horgas*. — Talán a Huhuban [II. 60–61] levő *horgas* alakú földek neve volt.

239. *Horgasföld*. 1725: az *Horgas föld*nél az két halovány közt (sz.); az papság földje és az *horgas föld* mellett való halovány mellett (sz.). — Talán a Horgastó előbbi neve volt; az okleveles adatok legalább erre a területre mutatnak.

240. *Horgastó* [II. 69 és 92] (sz. k.). 1898 *Horgastó*. — Tóhely és környéke; csak az esős időszakokban és áradások alkalmával telik meg. Ilyenkor magasabb helyről jól láthatni eredetibb *horgas* alakját.

241. *Horváth-kút*. Ilosvay a Malatón ma is meglévő Kiskutat említi e néven. A helynév családnevet őriz (Vö. Kádár III, 73 kk).

24. *Hóstát* [II. 103] 1882: *Hostát*. — Nagyrészt vasúti és más műhelymunkásoktól lakott csaknem teljesen különálló városrész, külváros. Kiépülését a Szamosvölgyi Vasút megállapításának (1882 körül, majd az újabban létesített Trassia cementgyárnak köszönheti. Az uralomváltozás után a vasúti műhelyekben a munka ugyan megszűnt, de a cementgyár egyre fejlődik; e városrész azóta a II. 114-ig kiépült. A helynév nyilvánvalóan a német *Hochstadt* származéka. A *hóstát*, 1. külváros, 2. a városfalán kívül eső városrész, jelentésben gyakran előfordul a XVIII. és XIX. századi erdélyi oklevelekben.

243. *Hótszamos* [II. 81.] (sz.). Ma már a térképvázlaton látható Szamossal összefüggő árka nincs meg. A nemrég még vadrucában gazdag mocsaras, kákás terület ma nagyrészt szántó.

244. *Hugódomb*. 1684: *Hugodomb*, kőbánya. — Talán helyes olvasatban azonos a *Hugyódomb*bal. Alig hiszem, hogy a helynév összekapcsolható lenne *Hugó* személynévünkkel (Kisnyíresen is van *Hugó* helynév. Vö. Kádár V. 261.).

245. *Hugyódomb*. 1898: *Hugyodomb*. A Kodori völgy részeként említik.

246. *Huhu*. 1700: *Huhu*. 1748: *Huhuban* a papi földek mellett (sz.). 1749: *Huhu* (sz.). 1754: A' *Huhu* nevű helyben a' Szamos és Deberke palaka szegletekben egy darab sz. . . . szomszédja Napkeletről a' Szamos, ki erőssen szagatya . . . 1771: a *Huhui* szőlő. 1773: a Somkut felől való forduloban . . . a *Huhui* szőlőkön túl (sz.) 784: a *Huhuban* (szö). 1850: A' *huhuban* (ku). 1854: és 1858: A' *Huhuba* (k., sz.). 1864: *Huhu* (sz. k). 1870 körül és 1882: *Huhu*. 1891: *Huhu* (sz.), 1895: *huhui* . . . berek. 1898: *Huhu*, részei: belső és külső huhu, 1915: *Huhu* (e.) 1918: *Huhu* (sz.). — A Huhu név a II. 60–61, 57 és 59 alatt az útig terjedő terület összefoglaló neve; bagoly vagy kakuk hangjának utánzásából keletkezett hangutánzó helynév. Mint ilyen lehet rumén eredetű is, hisz 1765-ben a Zaránd (ma Hunyad) vármegyei Kuretyon, Néhai Gélán alias

Huhu Juon' jobbágyról¹ emlékeznek meg, Désaknán pedig a *Bagolyhegy*-et a rumének *Huhui* olv. Huhuj-nak nevezik (MNY. XXVIII, 128 és klny. 7.).

247. *Huhu alatt*. 1748: *Huhu alatt* a Deberke hidján fejül (sz.). XVIII. sz. vége: *Huhu alatt*. — A Cichegy oldala alatt elterülő határreszt jelölte.

248. *Huhu hegye*. 1754: a' *Huhu hegye*. 1780: *Huhu hegyen*. — A Cichegy Csatány felőli oldalát nevezhették így, bár az, hogy 1773-ban *Huhui szőlők*-et, 1854-ben *Huhu szőlőhegy*-et emlegetnek arra enged következtetnünk, hogy néha a Cichegy jelölésére is használták.

249. *Huhui oldal*. 1822: *Huhui oldal*. 1900: *Huhu oldal*. — A Belső-huhu [II. 60] hegyoldalon fekvő részének neve.

250. *Ilmod* (p.). 1261: inde (t. i. a Bélahegyről) descendit (meta) ad orientem ad quendam metam terream Licoshatar vocatam, que comitatur fluvio *Ilmod* vocato, qui fluvius descendendo ad partem meridionalem distinguit et determinat a terra Kazarwar . . . — A régen Kozárvári forduló uton felül [II. 71] és az Alsómódra [III. 101] határán átfolyt patak neve volt. Mint a határolásból látszik a patak Kozárvár felé a dési határt jelentette (Ilyenformán Ortvay *Vízz.* I, 393). Talán éppen az a patak ez, mely Lipszky térképén (VI. R. 60) még fel van tüntetve és amelynek nyomai a mai katonai térképen is látszanak. Kádár (*i. m.* IV, 430) szerint e patak 1898 körül az *Ürmöspatak* nevet viselte, emennek alakváltozata pedig az 1563-ban emlegetett *Irméspataka* lehetett. Magának az *Ilmod*-nak eredetét nem ismerem.

251. *Ilosvay Jenő-ucca* [I. 22]. A régi Sőrház-uccának később, az 1910-es években adott hivatalos neve. A néhány éve meghalt *Ilosvay Jenő*, dési polgármester emlékét őrzi

252. *Irmogy*. 1700-ban ugyanazon környéken említik, mint az *Ilmod*-ot; e név tehát emennek alakváltozata. Bár az *Ilmod* eredete ismeretlen, a régibb alak ez lehet. Az *Irmogy* és *Ilmod* között olyan a viszony, mint a mult századból a szomszédos Kozárvár helynevei között szereplő *Antaltölg*y és a mai *Ántártigy* alakpár között. Az r — l váltakozás gyakori.

253. *Irmény*. 1724: Az *Irményben* (sz.). — Az *Irmény* az *Ilmod* le-származottja lehet. Az *Ilmod* > *Irmogy*-ből előbb szabályosan *Irmégy* fejlődhetett, ebből pedig szóvégi gy > ny változással² és az *ë* megnyúlásával *Irmény* lett.

254. *Irméspataka* (p.). 1563: iuxta fluvium *Irmespataka*. — E patak-név a későbbi *Ürmöspataka* név előzője lehetett; eredetét nem ismerem. Megjegyzendőnek tartom azonban, hogy a magyar *Örményes* helység-nevek némelyikének az erd. szászban *Irmesch* alak felel meg (vö. Lipszky Rep. Pars II, 60). A kükküllőmegyei Szászörményesnek a régiségben elő-forduló *villa Ermen* alakja esetében maga a szász forrás (Werner—Zimmermann *Urkundenbuch* I, 566) is az *Irmesch* alakra utal.

255. *Irtovány* [II. 127] (sz., r.). A Hótszamos [II. 81] egykori vízzel felt medre körül berek lehetett; ennek mesterségesen való eltüntetésére vonalkozik a név. — A nevet egy, a magyar katonai térkép alapján kiadott rumén katonai térképről vettem; ma e helynév nem használatos.

¹ Magyar Nemzeti Múzeum Bethlen cs. lvtára 5501. cs.

² E változásra nézve vö. a *mogyoró*: *monyoró*, *megyek*: *menyek*, *Egyed*: *Enyed* stb. alakokat (L. még MNY. XXXI, 119 és 272.).

256. *Ispotájföld*. Először 1582-ben vízmenti helynek említik a Szamosnál. 1725: . . . mentünk vissza az Tőkeszer végihez való nyilakra, kik nyulnak az *ispotály föld*ekig. XVIII. sz. vége: Vizen túl való forduloban *Ispotály föld*. 1822: a' Kozárvári és Al öri Forduloban Lévo *Ispotály* nevezet alatt Lévo sz. 1858: Tulavizenn a' Kapjoni Utnál az *Ispotály* szanto *Földe* 1864: Tul a' vizen *Ispotályi* szanto a Kapjoni utnál. 1877: *ispotály föld*. — Kórház céljaira hagyományozott föld lehetett. Már 1557-ben történik említés a dési szegények és elaggottak kórházáról. Ekkor és 1558-ban Izabella királyné gazdag adománnyal gondoskodik az itteni betegápolásról (Vö. Kádár III. 115, 126).

257. *Ispotájrét* [II. 62] (sz. k.). 1754: a Huhu alatt való hidra véggel járo *Spotály föld*e (sz.) és Tóós *Spotály* (k.). 1858: Az *Ispotályrét*ért a Somkúti Völgyön. 1864: Az *Ispotályi* k. 1898: *Ispotály rét*. — Ez a hely hagyatéék volt az *ispotály* (= kórház) számára; jövedelmét az ispotály céljaira fordították.

258. *Ispotájrét mellett* (sz.). 1850 A' Somkúti forduloban . . . Az *ispotály rét mellett* (bu. . A II. 62 mellett levő földre vonatkozott).

259. *Jerikó* [II. 58] (e., k.). 1898: *Jerikó*. 1930: *Jerikó* (hegy). — A Cichyegy kiemelkedő részének neve Kádár (I. 79 és 218) ősi „várnyomokat” (?) vélt felfedezni rajta. A név maga a legnagyobb valószínűséggel valamilyen képp a bibliai *Jerikó* nevével kapcsolatos. Hasonló helynév a szomszédos Désaknán egy erdős hegytetőre és annak oldalára vonatkozik.¹ Trencsén megyében is van *Jericho* (Nyr. XXX, 251), sőt Szegeden is említenek *Jericó* nevű nyomási föld-et. (Pesty – Szendrey: Népünk és Nyelvünk I, 235.).

260. *Kakashegy* [II. 24]. Kádár már 1755-ből hivatkozik rá; első okleveles adatok: 1804: Agyaggal az ugynevezett *Kakas Hegyről* élünk (i. i. fazakasok), *Kakas hegyin* lévő agyagos hely. 1807: *Kakas hegy*. Ma néha: *Kokashegy*. Rumén neve: *Cocoşhegy* (!) és *Dealul Cocoşului*.² — Az első adat csak kivonatos oklevél-ismerletésben fordul elő. A hegy előrése *Varga*-, majd *Kistemető* néven temető volt 1880 körül. Ilosvay szerint a hegy nevét alakjáról vette, de a *kakas* alakot a tér a rendezéskor elvesztette. Magam e magyarázatot valószínűlennék tartom, bár más magyarázatot nem tudok adni.

261. *Kakashegy oldala*. A *Kakashegy* [II. 24] a Szajkapatakra [II. 86] néző beépítetlen, akácok részének neve.

262. *Kakashegy-ucca* [I. 53]. A *Kakashegyre* vezető Honvéd-ucca régebbi neve.

263. *Kakaskút*. Ilosvay a *Kakashegyen* [I. 97 és II. 24] levő kútnak mondja.

264. *Kamaraház rélttye*. 1582-ben vízmenti helyként fordul elő; a Szamos mellett említett föld helyét közelebbi adatok hiányában nem határozhatjuk meg. A rét a dési sókamara tulajdona lehetett.

265. *Kapjani út* [II. 115]. 1725: az *Kaplanyi út* hosszában (sz.), *kaplyani országút*. 1858 és 1864: a' *Kapjoni Utnál* az *Ispotály sz. föld*e.

¹ Vö. MNy. XXVIII, 12, 5 és kny. 7; XXX, 169 és 171 ill. kny. 11 és 13.

² Mânzat 58 és 129.; az első alak kevert magyar és rumén „helyesírással” a magyar név közvetlen származéka; a második, mint ruménésített mása a magyar névnek, fordításnak látszik.

1864 Tul a' vizen Ispotalyi sz. a *Kapjoni* utnál. — Az Alőr, Alsókosály és *Kaplyon* felé vezető út neve; ma inkább *Alőri* útnak nevezik.

266. *Kastéj*. 1637, 1638 és 1642-ben a mai ref. templom körül részben a múlt század második feléig fennállott erődítés neve volt (Képét l. *Mánzat i. m.* 41). Lebontását ekkor a Főtér rendezése tette szükségessé.

267. *Kastéj-ucca*. 1733 az *Kastély* (másutt: *Castelly*) Uczában. 1754: A' *Kastély* utzában a' Templom mellett. 1760: *Kastély utca*. 1780: *Kastély utsza*. 1781: *Kastély Utsza*. — A mai ref. templom körül levő *Kastéj* lebontásakor az I. 21 bal felé mutató nyíla irányában utcajellegét elvesztett térrész neve lehetett.

268. *Katonaréti*. Az 1580-ból származó egyetlen adat alapján helyrajzi meghatározása lehetetlen.

269 *Katonák kertye* [II. 143] (kt., sz.). Katonák által művelt terület neve a vasútállomás mellett.

270. *Kazinczy-ucca* [I. 25]. A kisebbik Szamos-ág megszűntével, mint alább kimutatom, megszűntek a Felsősetátér [I. 61] vagy régebben Óvár alatti malmok is és ennek nyomán e század első évtizedében a régebbi „értelmellen“ *Malom-ucca* nevet a *Kazinczy* Ferenc nevéből alkotott utcánév cserélte fel.

271. *Kádárárka* [II. 146] (á.). A belsőség határán, a régebbi Újhegyről [II. 40] levezető időszakos vízfolyás neve. Család- vagy foglalkozás-nevet őrizhet.

272 *Kádárkert* [I. 74]. A Csákánykertet későbbi tulajdonosáról a monografia-szerző Kádár Józsefről így is nevezték. Ma, miután a kert ismét gazdát cserélt, e nevet már csak ritkán használják; újra inkább a régi neve dívik.

273. *Kádbükke* [II. 16] (l.). 1261: *meta . . . vadit in quendam siluulam Gurlanus vocatam et inde protenditur in faum Kald usque ad flum nium Gekenus . . .* 1788: *Kádbükke*. 1859: *Kádbükk*. 1864: *Kád bük* (k) 1870 körül: *Kádbükk* (sz., k.). 1882: *Kádbükke*. 1898: *Kádbükk* részei: Holtakna, ősidőbeli sóakna helye, Sóskút, Vadkaszinó (gyü.), Kerekfák. 1900: *Kádbükke* és *Kád bükke*. 1915: *Kádbükk* (sz., k.). Ma leggyakrabban *Kádbükke*-nek mondják, de emellett hallható a *Kádbikke* — *Kádbik* — *Kádbükk* — *Kábdik* — *Kábgyk* — *Kábgyike* ejtés is. Az utóbbi három alak a magyarból származó rumén *Cabd'ic* alak visszakölcsönzése révén állott elő. — A helynév előtagjában egy bolgár-török *Káld* személy név maradt fenn. Az 1261-i *faum Kald* a magyar **Káldbükke* részben latinra fordított alakja; e középkori magyar helynévből a magyar hangtörletenben nem ritka *áld* > *ád* fejlődéssel keletkezett a későbbi és mai *Kádbükke* név. Hogy a helynév előtagja személynevet őriz és nem a latin *calidus* > r. *cald* köznevet, mint Drăganu (*i. m.* 136) véli, az kétségtelen abból, hogy a nyelvhasználatban a ragos alakokban még ma is a birtokos személyragos alakok a kizárólagosak. De emellett bizonyít az is, hogy a kérdéses helynév egyáltalában nem meleg helyre, hanem északos fekvésűre vonatkozik, tehát nem lehetett *cald* „meleg“-nek nevezni (L. még MNy. XXX, 318). A helynév a szomszédos Kodor határszéli területére

is vonatkozik; 1898-ban itt *Kábggyik* alakban ismerték (vö. Kádár IV, 393).¹ Ez az alak nyilván a magyar *Kádbikke* hangzótávval és jésüléssel keletkezett alakja.

274. *Káloin-tér* [II. 91]. A régen kálvinista többségű város egyik terének a múlt század végén adott neve. A tér közepén állott régen a mai vízvezetéki kút helyén a *Vöröskút* nevű közkút.

275. *Kántuspataka* (p.) 1261: . . . et abhinc (Törpény községtől) descendit (meta) ad fluvium *Cantus* et sic ascendit iterato per eundem fluvium ad septentrionem Nemige holma vocatum . . . 1748: A *Kantus*-nak alsó részében az erdő mellett. 1748: *Kantuspataka*. Rumén neve: *Valea cântuşului* 'Kántus pataka, völgye'. — A Somkúti völgyben [II. 66] volt patak, ma *Kis-, Közép- és Nagykántus* [II. 87, 88 és 132] néven ismert határrészek összefoglaló neve. Ortvay (*Víztér*. I, 178) a helyszín ismerete nélkül az 1261-ben itten említett folyóvíz nevét a Kodori patak, más-ként ma Szajkapatak [I. 84 és II. 86] nevével azonosította, holott a hely-név nem a Kodori [II. 18], hanem a Somkúti völgyben [II. 66] levő, régen vízrajzi tényezőre vonatkozott. A helynév a szomszédos Somkúton 1784-ben *in Kántis*, *Kantisu csel mnyik* és 1789-ben *La Kántisu* helynévben is elő-fordul (Vö. Kádár VI, 122. Mind *Semayer Vilibáld* kéziratos helynév-gyűjteményében a kissomkúti helynevekhez mellékelte vázlaton, mind a dési telekkönyvi hivatal részletlajstromában és vázrajzain 1870 körül egy a Deberke patakba folyó patak környékének nevéként *Kántes* vagy határo-zós alakban *La Kántes*, 'A Kántusban' áll. Kezdetben csak ez a patak vi-selhetette a *Kántus*: *Kántuspataka* nevet, de később e név, jelölésköri tágulással a közvetlenül szomszédos határrészre is kiterjedt, és így hasz-nálták és használják a dési határban is. Ezt annál könnyebben megérthet-jük, mert mint láttuk 1261-ben, és valószínűleg később is, a dési határ a Kántusig terjedt [descendit meta) ad fluvium *Cantus*]. Az 1748-ban emlí-tett első, második és harmadik Kántus név azt bizonyítja, hogy ekkor már megvolt a mai *Kis-, Nagy- és Középkántus* megkülönböztetés is. — Ma-gának a *Kántus*-nak származását nem ismerem, más vidékről sem ismerek ilyen alakú helynevet.³

276. *Kárász* (sz). 1754 és 1780: A Boltán innen való Tónak a vé-génél egy darab *Kárász* nevű sz. föld . . . — A Kárásztóról nevezhetlék így a mellette levő művelt területet; lehet esetleg az ekkoriban kiszáradt tófenék neve is.

¹ Kőrösi István csordapásztor is úgy magyarázta, hogy a Bircen [II. 139] túl „a Kodori Kádbükke következik.”

² Mánza' (i. m. 26) valószínűleg helytelenül ír *Cântuş-t* *Cantiş* helyett, mert mint alább látható, a szomszédos román községben előforduló név alapján ez utóbbi ala-kot várnók. Lehet azonban, hogy Mánzat egyszerűen lefordította a magyar Kántus pataka alakot és így valóban csak *Cântuş*-t írhatott. — Megjegyzendő az is, hogy Mánzat 1261-es oklevél közléséből a *fluvius Cantus*-ra vonatkozó rész teljesen kima-radt. Alább Motogna azonosításának ismertetésébe is hiba csúszott bele, mert Mánzat *Valea Şomcutului* né helyett *Valea Someşului* né-et ír, ez pedig pontosan a határ másik, Szentbenedek felé eső területére vonatkozik, azaz a II. 66 helyett a II. 125 környékére.

³ Pesty említ (i. m. 151) *Kanta* nevű felső-fehérmegyei falut és egy *Kánta* nevű Kézdivásárhelyhez tartozó pusztát. E helynevek is talán a *Kántus* csoportjához tartozók.

277. *Kárásztó*. 1850: Kozárvári fordulóban... A' *Kárász* tónál (sz, k). 1915: *Kárásztó* (k., sz.). — Nevéből ítélve kétségtelenül halastó lehetett. A *Kárász* alatt idézett 1754-i adatban a határolás arra mutat, hogy a mai *Horgostó* [II. 69] vagy a körülötte lévő mocsaras területen lévő más állóvíz neve lehetett.

278. *Kenderföldek*. 1754: A *Kender földeken* túl a két halvány kö zött (sz.). — Tulavízen a Bélahegy felé [II. 73] feküdt; kendertermesztésre használt terület volt a Kozárvári fordulóban. A másik két forduló közül a Somkútiban a *Kenderszeg* [II. 43] alsó része, a Néma felé esőben a Kis-réti *Kendernyilak* hasonló célt szolgáltak.

279. *Kendernyilak* (ke.). 1844: Kis réten a' *Kender Nyilak* között (ke.). — A Néma felé eső határban, a II. 6 jobb felé eső irányában lévő kenderföldek neve lehetett. A név a nyilas földosztás emlékét is megőrizte.

280. *Kenderszeg* [II. 43] (e.). 1748: Sonkut felől valo forduló: az *Kender szeg* alá az Büdöskut n. h.-en feljjúl valo gazos hely. 1754: A *Kenderszégen* alol a' két Deberke között mely Vadalmás aljának mondatik. 1882: *Kenderszegés*. 1915: *Kenderszeg* (e.). — A név a *kender* és a *szög*: *szeg*, *'angulus'* szó összehelyezéssel eredetileg kendertermő helyet jelölhetett, de aztán a *Kenderszeg* név kiterjedt a felette lévő erdőre is. Mivel a forduló gazdálkodás múlt század végi megszűntével itt, az egy helyben való tömeges kendertermesztéssel felhagytak, a terület értelmétlen nevét is elhagyták, illetőleg ezután csak az erdőre alkalmazták.

281. *Kenderszeg alatt*. 1754: A *Kenderszeg alatt* (k.) és a' *Kenderszeg alatt* el járo. — A II. 43 alatti terület neve.

282. *Kenderszeg fejiben*. 1754: a *Kenderszeg fejiben* (sz.) — A II. 43-nak a II. 32 felé mutató nyila irányában lévő részének neve.

283. *Kendervégszeg*. 1915. *Kendervégszeg* (sz., k.). — A *Kenderszeg-vég* azaz a *Kenderszeg* végén, hátulján lévő földterület nevében szereplő tagok helyének kicserélésé úján keletkezett helynév. Az ilyen helynévképződésre a szomszédos Dészaknáról is vannak adataink (MNy. XXVIII, 124 és ErdTudFüz. 50 sz. 7).

284. *Keregdomb* [II. 131] (e.). A határ legszélén lévő erdős talajemelkedés neve.

285. *Kerekfák*. 1898-ban a Kádükke részeként említik; ma nem ismeretes.

286. *Kerektó*. Kádár felsorolásából nem dönthető el, hogy ez az 1898-ban említett határrész a Rózsahegy laposa [II. 3] és a Sojmostó [II. 10] körül vagy valahol a Tilalmas [II. 11] táján feküdhett; a hely talajjellegét sem határozza meg.

287. *Kereső-ucca*. 1760: *Kereső-utca*. — Talán a Kereső családról vette nevét; a család tagjait 1687-ben (Kereső, másképp Szőcs Mihály) és 1756-ban (Kissolymosi Kereső László), mint dési birtokosokat említik (Vö. Kádár III. 63 és 66.).

288. *Keresztnél*. 1898-ban említik. A felsorolásból szinte kétségtelen, hogy a Solymostón [II. 10] valamivel innen a városvégen, az út balfelén ma is álló kereszt környékét nevezték így. Ma is hallhatni néha e nevet.

289. *Kerőtörök*. 1516-ban a valószínűleg latinból fordított 'terület' magyarázattal említik. Sem helyrajzi elhelyezéséről, sem származásáról nem tudok közelebbit mondani.

290. *Keskenyszeg*. 1508-ban említik; a Dés határában ismert szigetek (Alsó-, Felső-, Bernát: Bernád, Barátok szigete stb.) valamelyikének neve lehetett. Valószínűleg a Barátok szigete: Barátok szegé-é, mert ez nyúlt el hosszan, *keskeny* szigetként a régebbi kisebb és nagyobb Szamos-ág által közrefogva.

291. *Kéd Deberke között*. 1754: a két *Deberke között* (sz.) mely Vadalmás aljának is mondatik. 1780: A Kenderszegezen alol a két *Deberke között*, mely Vadalmás aljának mondatik (sz.). — A medrét lassú elmosással változtató, mély folyású *Deberke* [II. 63] régi és újabb árka között elterülő határrész neve volt a Vadalmás [II. 42] alatt, a mai *Deberke* parton.

292. *Két halovány között*. 1725: az Horgos földnél az két *halovány között*; Az Modrába az két *halovány között* (sz.). 1754: A Kis Bélahegy alatt a két *halvány között* (sz.). — A mai Lövéldé [II. 73] alatt az Alőri [II. 115] és Kozárvári út [II. 116] út mellett két oldalt ma is mocsaras, vizenyős területre vonatkozó helynév. Az adatokból úgy látszik, hogy mind a mai Petroleumgyár [II. 119] környékén, mind az Alsómódrában [II. 101] volt ilyen nevű terület.

293. *Kirájárka* [II. 36] (mély á., kőbánya, erdős, bokros oldal). Rumén neve: *Părău Dracilor* „Ördögök palakja, árka”. — Ilosvay szerint, mikor Ottó király kiszabadult Apur vajda fogságából, elvesztette a koronáját. A dėsiek megtalálták egy fadobozban és itt rejtették el.¹ — Kádár (I. h.) szerint e helyet az állítólag egykor itt volt erődítés után nevezték el. Alig lehet kétségünk, hogy a monda mind *Ilosvay*nál, mind *Versényi*nél meglevő formájában könyvmonda, és így a helynév keletkezésének magyarázására alkalmatlan. Valószínűbb, hogy a helynév a régebbi *Réu-ucca* (I. 24) alján a Sintéreknel [II. 112] állott és a kincstár azaz a király tulajdonában levő sókamara=házzal lehet összeköttetésben. A házat a király házának nevezhették és így terjedhetett ki azlán az elnevezés *Kirájárka* alakban a felette levő mintegy 100 méter mély, kb. fél kilométer hosszú vízmosásos, palás árokra, melynek felső részében újabban kőbányát nyitottak. A hely rumén neve (*Părău Dracilor*) kétségtelenül nép-mitológiai vonatkozása, de magam a hozzáfűződő rumén mondat nem ismerem. Érdekes, hogy újabban a rumén név hat a magyar lakosságra is, mert néha hallható a vízmosás nevéként az *Ördögárka* név is.

294. *Kiráj-ucca* [I. 89]. Újabban, talán csak a századfordulón, új építkezés révén a régi Postakert [II. 73] helyén keletkezett utca neve.

295. *Kisbélahegy*. 1754-ben a Lövéldét [II. 73], a kettős fensíkú Bélahegy alsóbb laposát említik így.

296. *Kisbélahegy alatt*. 1754: A Kis Bélahegy alatt a két halvány közt. — A Lövéldé [II. 73] alatt levő terület neve volt; vagy a Bélahegy aiji út [II. 138] vagy a Petroleumgyár [II. 119] felé terült el.

297. *Kiségető* [II. 14] (gyü., l., sz.). 1783: Gyertyános nevű helyben az középső Táblában az *Kiségetői* szőlő felől való részen (sz.). 1864: *Kis Egető* (I.). 1870 körül és 1898: *Kis égető*. — Neve valószínűleg az 1261-ben itt említett Gyertyános (siluula Gurtanus)-ban később is, az erdő

¹ L. még Kádár (III, 217). — Némileg kibővítve és földrajzilag nagyobb területre vonatkozó monda-változatot nyújt Versényi György közlése (Ethnographia XII, 125).

kipusztulásáig folytatott szénégetés emlékét őrzi. Így az erdélyi helynév-anyagban gyakori *Szénégető* helynév rövidített alakja lehet.

298. *Kisfűzes*. 1748: A *kis fűzes*ben északról az erdő alatt (sz.). — A Deberke [II. 63] mellett levő kisebb berek neve lehetett; erre felé volt *Natyfűzes* nevű berek is. Kádár szerint 1772-ben Késcsináló Miszti Nagy István *kisfűzes*beli erdejét zálogosítja el.

299. *Kishalász-ucca*. 1613: *Kis-Halász-utczában* a Moys Mihály mostani majorja, ki . . . napkelet felé megyen, azaz (lazon?) renden való utca szeriben együtt és annak háta megett való Rósa hegy aljában, mely utca Dél felé ki megyen Majorok vétele megengedtetik. — A későbbi Bánffy uccá-nak [I. 12] a Kisszekeres- [I. 14], illetőleg Rózsa-uccától [I. 9] a Hóstát [I. 63] felé vezető részét, esetleg a *Rózsaköz*-t [I. 13] nevezheték így. Mint alább látható, volt Natyhalász ucca is.

300. *Kishalovánnyér*. 1788-ban *Kis-Halovánnyér* alakban a Bélahegy [II. 72–73] alatt kis mocsárként említik.

301. *Kishágó*. 1748: *kishágón* innen az ut és Szamos mentében egy keskeny hosszucska nyíl. 1855-ben is említik. — A mai Hágó [II. 84] előbbi neve lehetett; itt valóban csak *kis* kaptató van.

302. *Kishágón túl*. 1754: A' *Kis hágón túl* a Szamos parton (sz.). — A mai Hágón túl a Hágói malom [II. 65] környékét jelölték így.

303. *Kiskastély-ucca*. 1760: *Kiskastély-utca*. 1771: *Kis Kastély-Ucca*. — A ref. templom környékén a Főtérről [I. 21] a ref. templom mellett felvezető utcák valamelyikének neve volt.

304. *Kiskántus* [II. 87.] (sz., k., e.). 1898: *Kiskántus*. 1915: *Kiskántus* e.). — A legrégibb helynevek egyike; mint láttuk egy oklevél már 1261-ben említ ezen a területen *Cantus*-t (olv. Kántus).

305. *Kiskiráj-ucca* [I. 16]. 1755, 1766, 1773, 1796: *Kis Király Utlza*. 1782: *Kis Király Utlzában* (ház). 1781 és 1799: *Kis Király* (v. *Király*) *Utlza*. 1835: *Kis király utlza*. 1882: *Kis-Király-utca*. — A régi Natykirály-uccába [I. 1] torkolló utca neve.

306. *Kisköz-ucca* [I. 49]. A régi Alsó- és Felsőkodor-uccát [II. 44 és 47] összekötő köz neve.

307. *Kiskút*. Ilosvay a Rózsaközben [I. 13] és a Malatón [I. 64] említ egy *Kiskút*-at. Szerinte a malatóinak másik neve: *Horváth-kút*.

307a. *Kiskút-ucca* [I. 30]. Az ittlevő kútról kapta nevét.

308. *Kispijac*. 1754: a *Kis Piatz*. Valószínűleg a későbbi Kálvin-tér [I. 91] előbbi neve.

309. *Kisrét*. 1844: *Kis réten* a' Kender nyilak között (ke.) Nyugatról (szomszédja) a' Szamos Ujvár felé Nyulo rakott országutya. 1898: *Kis-rét*. — A' II. 6. jobb felé mutató nyila irányában lehetett. L. alább Szamos alatt!

310. *Kisszamos* [II. 125] (f.). A Kolozsvár felől jövő és a Natyszamos-sal Désen felül egyesülő folyó neve. Régebben, még a múlt század közepén is, a város mellett folyó kisebbik Szamos-ágot is így hívták. — L. alább Szamos alatt!

311. *Kisszamoshid*. 1880 körül: *Kis-Szamoshid*. — Az I. 15-nek végénél az u. n. Kisszamoson (tulajdonképen az Egyesült-Szamos kisebbik ágán) keresztül vezetett ez a híd (Vö. Kádár III, 180.).

312. *Kisszekeres-ucca* [I. 14]. 1708: *Kis Szekeres utza*. 1758-ban és 1765-ben is említik. — E foglalkozásnevet őrző utcát ma is említik ilyen néven; a *Natyszekeres-uccába* [I. 11] torkollott bele.

313. *Kisszelcsova* [II. 51] (k., e.). 1788: *Kis-Szelcsova*. 1915: *Kis-szelcsova* (e.). — A Cichegy egyik részének neve. Eredetét nem ismerem.

314. *Kissziget*. 1572-ben Somkút felé a Deberke pataka [II. 63] közt említik. A medrét egyre változtató Deberke két ága alkotta sziget lehetett.

315. *Kistemető*. A múlt század vége felé így említik a város kisebbik temetőjét, a régi Vargatemetőt (Vö. Kádár III, 105). A hely ma beépített terület.

316. *Kisvarga-ucca*. 1612: in platea *Kisvarga utza*. — Valószínűleg a későbbi Kiskiraj v. Czakó Zsigmond-ucca [I. 16] régi neve lehetett.

317. *Kodor-ucca* [I. 47]. 1531, 1632, 1633, 1634, 1748, 1752, 1760, 1772, 1788, 1823-ban említik. — Későbbi neve *Alsókodor-ucca* volt; másik neve, *Timár-ucca*, ma is használatos a *Kodor-ucca* elnevezés mellett.

318. *Kodor-út*. 1659-ből egyetlen adat. A mai *Kodori út*-at és talán a még csak részben kiépült *Kodor-uccát* nevezték így.

319. *Kodori patak* [I. 84 és II. 86]. A szomszédos *Kodor* felől jövő *Szajkapatak*-ot néha így is nevezik.

320. *Kodori völgy* [II. 18]. 1870 körül és 1915: *Kodori völgy* (sz., k.). A *Szajka patak* *Kodor* felé vezető völgyének neve.

321. *Komlósberék*. 1367: *Ckomlosberék* (!). Kádár *Komlósberce* olvasata valószínűtlen. Több adatunk nincs rá és így elhelyezése lehetetlen.

322. *Kopácsel* [II. 99] (k., sz., e.). — A helynév a r. *copac* 'fa' kicsinyítőképzős *copácel* alakjának magyar származéka. Erdélyben a román községekben nagyon gyakori helynév, sőt Fogarasban és Biharban van ilyen nevű helység is (Vö. *Lipszky Rep.* pars II, 76. és *C. Martino-vici* — *N. Istrati*: *Dicționarul Transilvaniei* etc. 75.).

323. *Kósáné gödre* [I. 25 és II. 129]. A régi Malom utcán lemenet a balkézi eső, a régi Szamos-meder gödöröszerű teknő-részének neve. A helyi magyarázat szerint itt egy Kósáné nevű asszony háza állt, és innen kapta az a rész a nevét. Kádár (III, 108) is említi. Désen már 1791-ből említenek Kósa András (I. h. 118) nevű lakost.

324. *Kossuth Lajos-ucca* [I. 1]. A régi *Varga*-, ill. *Nagyvarga*-, később *Nagykiraj-ucca* 1898-ban már ezt a nevet viselte.

325. *Kótulj* [II. 56] (sz., k., gyü.). A Csatány és Somkút fele menő út [II. 120] elágazásánál képződött könyök és környékének neve. A magyar helynév a r. *cof* 'könyök' ártikulussal ellátott *cotul* formájának a magyarban jé-sült alakja. E helynevet Borgó (Beszterce Naszód m.) 1780-i helynevei között *Gyálu Kotuluj* alakban ismerem (Magy. Nemz. Múz. Bethlen cs. 5510—5511. cs.).

326. *Kozárvári forduló*. 1822, 1850, 1862, 1866, 1874 és 1898-ban említik. A határnak Kozárvár felé eső része [II. 71—73, 96—99 és 101]. Néha a Tulavíz összes határrészeit ebbe a fordulóba sorolták; mint ilyen a fordulás gazdálkodás emlékét őrzi.

327. *Kozárvári forduló úton alul* [II. 70]. 1859, 1864, 1870 körül és 1898: *Kozárvári forduló az úton alul*. Eredetileg, a Kozárvári forduló-nak az úton alul eső részét nevezték így; a későbbi nyelvhasználat, a fordulás

gazdálkodás megszűntével, helytelenül, a forduló út-ra tette a hangsúlyt. Használták *Kozárvári uton alól* alakban is (1725).

328. *Kozárvári forduló úton fejül* [II. 71.]. 1859: *Kozárvári forduló az úton felül*. Még 1864, 1870 körül, 1893 és 1918-ban is említik. — A *Kozárvári uton felüli* [II. 121, 101 és 71] részekre vonatkozó elnevezés. 1725-ben *Kozárvári uton felül* alakban írják.

329. *Kozárvári országuttyán alól*. 1773. tul a vizen lévő forduló(b)(an)... *Kozárvári ország úttyán alól*. (sz.). — A II. 71-et jelölhették így.

330. *Kovács Samu-uca* [I. 24]. A régi Rév-, később Felsőrév-uca e század elején adott hivatalos neve. Nevét az 1848/49-i emlékirat-szerző *Kovács Samu* (1819–1893) ref. pap nevéől kapta. Kovács jelentős vagyonát a városra és jótékony célra hagyta (Vö. Kádár III, 132.).

331. *Kozárvári út* [II. 116]. Az első adat 1725-ből. — A Kozárvár felé vezető országút neve.

332. *Kozárvári út mellett*. 1725-ben a II. 116 melletti területre vonatkoztatják.

333. *Kőszeg*. 1720: *Kőszeg erdő*. 1898-ban a Somkúti völgy [II. 66.] részeként említik; a II. 50 környékén lehetett. 1915-ben e-ként szerepel.

334. *Köves-uca* [I. 46]. Másik neve: *Fuvaros-uca*. A név a talaj-viszonyokra vonatkozik

Köveshágo [II. 103]. 1563-ban *hegy-nek* említik. 1788-ból és 1898-ból is ismerjük. A Somkúti út [II. 120] emelkedős részének neve.

335. *Köveshágo alatt* (k.). 1858: A' *Köves hágo alatt* (k.). — A Csorgó [ma: Csorgóárka (II. 44.) szomszédságában említik. A II. 103 és II. 63 közötti területre vonatkozik.

336. *Kövespatak*. 1898-ban a II. 7 és 5 meg néhány környéken feküdt térképeletlen határrésszel együtt a *Felső-Sós* része. Valószínűleg a *Kövezsd-patak*-kal azonos.

337. *Kövezsd híd*. 1773: *Dési Nagy Réten a' Némái határ szélhez közel a Kövesd Hid-on tul a' Szamos Ujvárra járó Ország uttyán alól* (k.). — Tulajdonképpen ma már egy a désaknai határhoz tartozó *Kövezsd patakon* átvezető hídát jelölt ez a helynév.

338. *Kövezsd pataka* 1720: *Kövesd pataka* (Deésaknán felül). 1782: a *Kövesd Pataka*. — Ma már a dési határon kívül eső, a désaknai és némái határ között folyó patak neve; a név egy 1288-ban *Kuesd* (*Kövesd*) néven említett erdő és egy ilyen nevű elpusztult község nevét őrizte meg. Vö. Kádár II. 141; a helynévre vonatkozóan l. MNy. XXVIII. 124 és klny. 6.

339. *Kövezsbérc*. 1367-ben említik; elhelyezni nem tudom.

340. *Középcichegy*. 1754: A' *Közép Czitzhegyén* ... egy hat ember kapáló sző. 1784: a' *Középső Czitz-hegy* nevű szőlő Hegyben (sző.). 1784: *Közép-Cziczhegy*. — A *Cichegy* [II. 46] város fele néző oldalának középső részét nevezhették így.

341. *Középkántus* [II. 132] (e.). 1915-ben e-ként említik. — A Nagy- és Kiskántus [II. 87–88] közötti lévő terület neve.

342. *Kutyás kútya*. Az 1798-i helynév-összeírásban a II. 62 környékén szerepel.

343. *Kút-uca* [I. 10]. Egykor kút állhatott ill.

Külsőcichegyek. 1748: a *külső Czicz hegyek* alatt az út mellett —

A Külsőhuhura [II. 61] vonatkozó helynév lehetett. A többesszám talán csak pongyolaság vagy elírás.

344. *Külsőhuhu* [II. 61] (k.,sz.). 1864: *Külső huhu* (sz.). 1865: *A' Külső Huhu* (sz.). 1866: *a külső Huhuba* és a Deberke *külső Huhu*-i hidja 1898: *külső huhu*. 1915 *Külsőhuhu* (sz., k.). — A Huhu külső, a Cic-hegy telephez legközelebb eső része.

345. *Kutaknál* [II. 98]. Az 1912 körül létesített városi vízvezeték régebbi, ma már kiapadt *kútjai* környékének neve.

346. *Külsőkastély* [I. 21]. 1638-ban említik — A név a ref. templomot körülvevő, a Főtéren, a régi várfal mellett sorakozó épületsorra vonatkozhatott.

347. *Laktanya ucca*. Kádár 1898 körül így említi a Beselér-kaszárnya előtti I. 17-nek az I. 11 és 15 között levő részét.

348. *Lépcsős-ucca* [I. 87]. A régi Felsőkodor-ucca [I. 44] egy részét nevezik még ma is néha így a meredek utca lépcsőzetes gyalogjárójáról.

349. *Libényszeg*. 1516-ból, mint „területet” említik. — Helyrajzilag nem tudom elhelyezni; magyarázni sem tudom.

350. *Likoshatár*. 1261: inde (azaz a Bélahegyről) descendit (meta) ad orientem ad quamdam metam terream *Licoshatar* vocatam, que comitatur fluuiio lmod vocato, qui fluuius descendendo ad partem meridionalem, distingit et determinat a terra Kazarvar . . usque ad magnum fluuium Zomus. — Kozárvár felé eső határ II. 96 táján levő gödrös, hegycsuszamlásos részének neve lehetett.

351. *Lőrinc*. 1720-ban említik. Valahol a Göntér [II. 13] táján lehetett; pontos elhelyezését adatok hiányában nem kísérelhetem meg.

352. *Lövölde* [II. 73]. Újabb rumén neve (hivatalos): *Localul Ciceu*. — Katonai céllövő az Alsó- vagy Kisbélahegyen. A múlt század végén keletkezett helynév.

353. *Madarasi szeglet*. 1748-ból ismert egyetlen adat alapján helyrajzi elhelyezése lehetetlen. Előtagja valószínűleg családnevet őriz.

354. *Magosódal* [II. 151] (e.). A Somkúti völgy egyik oldalhegyének erdős részét nevezi így a dési közbirtokosságnak egy háború előtti térképe (ld. Almay Ferenc szíveségéből használhattam).

355. *Magurai bérctóhej*. 1572-ben a szomszédos Csatán és Pestes határszélében, a dési határnevek között említik, de aligha tartozott a dési határhoz. Ma mindenesetre nem tudjuk kimutatni. Ez utóbbi község határában csakugyan volt, és hihetőleg van is Magura nevű hely (Vö. Kádár V, 445). A helynevet Réthy László (*Szólnok Doboka vm. mon.* V, 542) szláv, Melich János (*HonfMg.* 5 kk.) „oláh” eredetűnek mondja. Ez utóbbi véleményen van Drăganu Miklós (*Români* 195 kk. és *Vechimea Românilor* 19 kk.) is. A *Magura* Dész határában való létét bizonyítaná a *Magura Dezsuluj* helynév, melyet az 1900-as évekből ismerünk (Kádár I, 13.).

356. *Magyarós*. 1864: *A' Magyaroson* (k.). — Az Alsóvirákhegy [II. 39], Vadalmás [II. 42], Kenderszeg [II. 43], Csorgóárka [II. 44] és a Deberke pataka [II. 63] által bezárt terület oldalas része, mogyoróban ma is gazdag helyének neve lehetett.

357. *Major-ucca*. 1801: *Major uttza*. Még 1882-ben is említik. — A Deák- [I. 52] és Róth Pál-ucca [I. 51] együttes neve volt; itt állottak a városi polgárok majorjai. Illosvay éppen ezért *Majorok*-nak nevezi ezt a városrészt.

358. *Malatő*. 1613: *Malato* (városrész). 1688: *Mulato* (?).¹ 1725: Gulácsi uram *malatai*² háza után való nyíl. 1742: *Malaton* (levő ház). 1748 Mősa László ur *malato*i háza. 1769: a' *Malato* n. h.-ben a' régi Törvény Fához Menő Sikátor; *Malato*. Rumén neve: *Mulatău*.³ — A városnak hegyen fekvő, ma főként kézművesek (csizmadia), kispolgárok, mezőgazdasággal, házi és virágkertészettel foglalkozók, kistisztviselők által lakott része. A helynevet nemrégiben, helytelenül, magam is *Mulatő* > *Malatő* hangzójilleszkedéssel alakult fejlődés eredményének tartottam (MNY. XXVIII, 61 és kny. 5). Bátky Zsigmond a *Mulatő* > *Malatő* név etimológiájáról úgy vélekedett, hogy „a helynév a szláv eredetű *malăt* > *malad* szavunkból származik, mely elsődlegesen fiatal, különösen fűzfahajtást, csepőtét, aztán fűzes, cserjés, bokros helyet jelent” (Vö. MNY. X, 277, Föld és Ember 1922: 164.). E származtatásnak alakutani nehézségei vannak. Újabb véleménye, úgy látszik az, hogy „a *Mulatő* név jelentéstapadás útján keletkezett s bizonyára olyan hegyet illetőleg erdődarabot hívtak így, melyet az uraságok különlegesen gondoztak, amelyekbe üdülni, szórakozni, vadászni, „mulatni” jártak. *Vadaskertek* lehetnek tehát a *Mulatók*” (MNemzMúzNéprTárÉrt. XXV, 43.). E származtatás nehány esetben, főleg az újabbakban, helyes lehet. Jelen esetben és még nagyon sokban, nyelvtörténeti okokból nem fogadható el; jelentésanilag is nehezen, mert a *mulat* igének a régiségben nem volt „szórakozik” jelentése; e jelentés feltétlenül újabb fejlődés, jelentés-szűkülés eredménye. A dési *Malatő* név származását egyelőre tehát nem tudjuk megmagyarázni

Majorok I. Major-ucca.

359. *Malaton-ucca*. 1671: *Malaton utza*, a városon kívül. — Feltűnő itt a *Malatő* helynév *Malaton* alakja; ezt csak elírásnak tartom. A névhez fűzött „városon kívül” megjegyzésből arra következtethetünk, hogy a XVII. század második felében a *Malatő* [l. 64] még nem tartozott a városhoz, azaz nem volt vele szerves összefüggésben és hogy sokkal kisebb terjedelmű, csak egy utcára, valószínűleg a későbbi Felsőborsosuccára [l. 34], korlátozódó városrész volt.

360. *Malomárka*. 1834: a Német gát el szakadása miatt a Szamos folyamátja a belső ágát elhagyván a *malom árka* szárazon maradt . . . — A Szamosnak az 1850-es években megszűnt, a megszűnés után *Alsó-rév-uccának* nevezett helyen [l. 19] folyó kisebbik ágát nevezték így; itt

¹ Magam kérdőjeleztem meg; téves adat lehet a későbbi népetimológia hatására megváltoztatva.

² Az ebből elvonható helynév nem *Malato*, hanem csak *Mulatő* lehet (Vö. Pais Dezső: MNY. XXIX, 235; l. még i. h. XXXII, 191 kk.).

³ Így Mánzat-nál (i. m. 5) is. — A rumén alak kétségtelenül magyar és pedig nagyon késői, talán csak mult századi kölcsönzés, hisz a régiségben magyar *Mulatő* alak, az egyetlen és teljesen jogosan megkérdőjelezett 1688-as adatot kivéve, nincs. Megjegyzendő, hogy a szolnok-dobokai Málom helynevei között 1717-ben szerepel egy *Mulato* nevű szőlő; 1754-ben azonban már *Malatő* hegyben való kaszálót emlegetnek (MNemz. Múzeum gr. Bethlen cs. levéltára). Szinte kétségtelen, hogy itt is az etimológizáló hajlamú írődeák írt mind a két esetben *Mulatő*-ból elferdített *Mulatő*: *Malatő* alakot.

állottak, a mai Alsó- és Felsőszétfátér, illetőleg a Sőrház- [II. 22] és Malom ucca [I. 25] között a malmok.

361. *Malomgátlya*. 1725: Az *malom gátjánál* egy darab föld, melyet Kodori uram tört volna fel. — A Malomárka ismeretlen pontján levő gát neve volt.

362. *Malom-ucca* [I. 25]. 1490: *Malom utza*. 1507: fundum seu domum in vico *Malomwleza* existentem cui a parte orientali castrum desolatum . . . cum veris et iustis metis convicinantur. 1569: *Malom-ucyaya* (I). 1898: *Malom-utca*. — A történeli alakok az 1507-i és az 1898-i kétségtelenül a később is, a századfordulóig ilyen néven említett utcára vonatkoznak; valószínűleg az első 1490-i adat is. Ez az utca a kisebbik Szamos-ág, az u. n. *Malomárka* felé vezetett.

363. *Malomkert* [II. 26] (kt.). 1748-ban a *Szajka malmát* emlegetik; ez itt lehetett az akkor még bővizű Szajka: Szajka patakon [I. 84 és II. 86] állott malom mellett. Emléke e helynévben maradt meg. A helyi hagyomány szerint a helyen a múlt században még a Weér-család birtokában malom volt.

364. *Mandula*. Ilosvay a Nagymező [II. 29] másik nevének állítja; ma nem ismeretes.

365. *Mandulatető*. 1822-ben említik; a város határának a Nagymező [II. 29] felé eső részét hívták így.

366. *Margitai dűllő* [II. 82] (sz., k.). Nevének magyarázatát nem tudom; a várostól nem messze van Szentmargita község és a dűllő ebben az irányban van (Ifj. Almay Ferenc közlése).

367. *Márki csorgó*. Ilosvay a régi Malom-ucca [I. 25] aljára helyezi; ma nincs meg sem a csorgó, sem a név.

368. *Meg(g)yesi-ucca*. 1898-ban említik. Nem tudom elhelyezni. A név családnévet őrizhet.

369. *Mélséd*. 1261 . . . (meta) ascendit ab eodem (a Nemigyeholmáról) per quendam fluuium *Melsed* uocatum determinat a generacionibus Coplon usque fluuium Zomus. — A helynév első tagja a *mély* 'tief, altus', a második a kihalt *séd* 'rivulus, fluentum' szavunkkal azonosítható; a vízrajzi név tehát *Mélypatak*-ot jelent (NySz és Ortvay, *Vízer*, I, 520); az ilyenfajta helynevek árpádkori okleveleinkben gyakran előfordulnak (Ortvay *Vízer*, I, 519 kk és Jerney *MagyNyelv*, 91). E nevet viselhette előbb a mai, valóban mélyfolyású Deberkepatak [II. 63], mert ez utóbbi név csak 1487-ben tűnik fel először. Megjegyzendő, hogy 1305-ben ugyan e megyében Apanagyfalu táján a *Mély* e patak partján egy *Mélséd* nevű községről emlékeznek meg (Kádár V, 163).

370. *Meredekódal* [II. 152] (e). A Somkúti völgy meredek, hegyoldalas részének neve. A dési közbirtokosság erdőterképén szerepel (A térkép id. Almay Ferenc szívességéből használtam).

371. *Mészáros-ucca* [II. 55]. Először 1897-ben említik. — Foglalkozás-névből keletkezhetett.

371a. *Miháji csizmája* [II. 150]. Az alábbi helynév változata.

372. *Miháji tanyája*. A Gyönty-hegy [II. 107] alatt egy *Mihali* nevű román ember tanyájának neve.

373. *Mikeházi út*. 1725: A Modra széliben az *mikeházi út* mellett az Szamosra járandó . . . nyíl. 1829: *Mikeházi út* hoszába (sz.), *Mikeházi*

út mellett (sz.). — A Móra [II. 101 és 80] szélén a Natyszamos [II. 126] balpartján fekvő Mikeháza községbe vezető mezei út neve.

374. *Mikes-ucca* [I. 50]. A városnak egy újabban szabályozott és a mult század végén Mikes Kelemenről elnevezett utcája.

375. *Miléniumi emlék*. A Főtér [I. 21] közepén 1896-ban állították fel ezt az emlékművet, melynek tetején kardot és babérágat tartó turul állott. 1919-ben egy éjjel eltűnt a szobor-oszlop tetején álló turul és a felirat, 1934 júliusában pedig magát a szoboralapot is eltávolították.

376. *Módi árka* [II. 137]. Az Alsóvirákhegy [II. 39] és Vadalmás [II. 42] között levő hegyoldal nevét az ottlevő időszakos vízfolyásról vehette. Előtagja családnevet őriz.

377. *Móra* [II. 80 és 101]. 1725: Az *Modrában* az két halvány kö-zött (sz.), Az *Modra* széliben az mikházi út mellett az Szamosra járandó... nyil. 1854 és 1859: *Modra* 1866: *Modrai* vagy Gátszeri . . . földek végében lévő új írtás. 1864 körül: *Modra* (határrész). 1870 körül és 1882-ben: *Modra*. 1891: Tul a vizi felso Járo . . . *Móra* (sz.). 1898: *Móra*. 1900: *Modra*. 1918: *Modra* (sz.). — Újabban inkább *Alsó-* és *Felsőmóra* nevű határrészt emlegetnek. A név a határnak csaknem teljesen sík részére vonatkozik; e név ma aránylag nagy területet jelöl. Átnyúlik a szomszédos kozárvári határba is, mert ottani helyszíni gyűjtésem alkalmával lejegyeztem a *Móra* — r. *La Modra* helynevet. Itt is előfordul már 1754-ben *Modra* alakban (MNY. XXVIII, 179 és ErdTudFüz. 50. sz. 11.). 1866-ban a Gátszer és Móra azonosítás téves; a többi adatok mind két külön, bár egymásba folyó területre vonatkoznak. Az adat leíróját a két határ-rész szomszédos volta téveszthette meg. — A helynév származását nem ismerem, sőt más vidékről sem tudom kimutatni.

378. *Mónakút*. Ilosvay a Felsőrév-, régebben Rév-uccában [I. 24] lévő kút nevéként említi; ma nem ismeretes.

379. *Mózsa-ucca* [I. 41]. A Nagymulató-ucca másik, a század elején adott hivatalos neve. A XVIII. század közepe tájától jelentős dési nemes-család nevééről nevezhették el (Kádár III, 66 kk.).

Mulató l. *Malató*.

380. *Mundra*. 1807: A' *Mundra* n. Fordulóban: A *Mundra* n. h.-ben (sz.). — Egyetlen egyszer említik; valószínűleg a *Móra* elírása, hisz ennek 1725-től többször kizárólag csak ilyen alakban szerepel. Ma a fenti helynév nem ismeretes.

381. *Naccsicshegy*. 1727: Somkút felé az *Nagy Csics (!) hegyen* a Városi Szőlőkre feljaro út mellett (szö.). — A Cichegy valamelyik részének neve. A második tag *csics* alakja nyilvánvalóan csak elírás a *cic* helyett.

382. *Nagyégés*. 1822-ben az Újégéssel együtt említik. — A mai Égés [II. 32] valamelyik részével, sőt valószínűleg az egész ilyen nevű és ma is nagy kiterjedésű területtel azonosítható.

383. *Nagyégető*. 1730: *Nagy Egetőben* (szö.). 1784: az *Nagy Egetőben* (szö.). — A II. 14 környékén lehetett.

384. *Nagymező* [II. 29.] (gyü., k.). Adatok 1589, 1766, 1880 körül, 1882, 1898 és 1900 ból. — 1915-ben tévesen az e.-k közé sorolják. Rumén neve, *Câmpul mare*, a magyar név fordítása is lehet, de önállóan is ke-ltezhetett (*câmp* ,mező' és *mare* ,nagy').

385. *Nagymulató-ucca* [I. 41]. A Malatónál mondtak alapján csak ludákos szó-etimologizálásnak tekinthetjük a *Nagymulató* alakot. A köznyelv kivétel nélkül Malatót ejt!

386. *Nagymulató-uccai kút*. Ilosvay a Malatón említi.

387. *Nagyódal* [II. 153] (e.). A Somkúti völgy oldal-hegyeinek egyikét jelöli ezzel a névvel a dési közbirtokosságnak egyik, e században készített térképe. (A térképet id. Almay Ferenc szívességéből használtam).

388. *Nagyréf*. 1754: A *Nagy Réten* A Bethlen Kert, melynek szomszédja Nap Nyugot felől egy fitzes erge, Nagkelet, vagy is a' Szamos felől a' Bikarébtől feltört Város közönséges Nyílas földet, alól az holt Szamos árka melynek (i. i. földnek) szélessége a Tó felől 20 . . . rúd . . . 1754: . . . a Dési *Nagy Réten* (k.) (szomszédja) Nap Keletről a Fiscus k.-ja, Délről a Nemai Határ szél, Északról . . . az haloványos . . . 1770: *Nagy Réf*. 1773: Dési *Nagy Réten* a' Némái határszélhez közel a Kövesd Hidon túl a' Szamos Uyvárra járó Ország uttyán aloll (k.) . . . 1782: *Nagy-réf* (k.). 1788: *Nagyréf*, másként Bernard szigete. 1850 körül: A' parlag a' *nagy réfnél* (sz.). — A II. 5, 6, 83 és 1087-nek a határ nem térképzett részére is kiterjedő környéke. Az 1788-as adatban a *Nagyréf* és Bernard szigete azonosítása az utóbbi helynévvel tett megjegyzések értelmében kétségszoros.

389. *Nagy vámoshid*. 1807-ben említik így a Bámfival kapcsolatban, de már 1769-ben is megemlékeznek itt egy nagy hídról. — Az eltűnt Szamos-ágon átvezető híd neve; az ezen átmenőktől hihetőleg vámot szedtek. A mai Bámfi közelében állott.

390. *Nagyvarga-ucca*. Adatok 1676, 1678 és 1784-ből. Kádár a későbbi *Nagykiráj* uccával [I. 1.] azonosítja. Valóban 1784 után a *Nagyvarga uccát* már nem említik, viszont 1783-ban feltűnik a *Natykiráj-ucca* név. Az elnevezésben beálló változás kétségtelenül a város egykor legjelentősebb osztályának a *varga*- vagy *czizmadia* osztálynak már a XVIII. század végén kezdődő elszegényedésére, jelentőségének csökkenésére mutat (MNy. XXX, 164 ill. kny. 6). A XIX. század-forduló finomkodó rokokó-világa különben is túlságosan prózainak tarthatta ezt a nevet, mint a város legjelentősebb utcájának nevét.

391. *Natyfa*. Az I. 1 és 16 sarkán levő mulatóhely, melynek kis kertjében egy *nagy gesztenyefa* állott. A mulatóhely még 1918 körül megszűnt; a fa kiszáradt.

392. *Natyfa-kút*. A *Natyfa* mellett a *Kiskiráj-uccában* [II. 16.] levő kút neve volt.

393. *Natyfűzes*. 1748: A *nagyfűzesben* éjszakeről az oldalban az erdő között. — A Deberke [II. 63] jobb partján levő berkes, erdős terület neve volt.

394. *Natyfűzes torka*. 1748: *Nagy fűzes torkában* az oldalban . . . fejlül az erdő alatt. — *Nagyfűzes* első részének, *torká*-nak neve volt.

395. *Natyhalász-ucca*. 1722 és 1882-ben említik. — Az I. 12-nek az I. 11-től kezdődő és az I. 9 meg 14 felé folytatódó részének régi neve.

396. *Natyhid* [II. 110.]. A múlt század 80-as éveiben épített Szamos híd neve. Néhai Bartók József építész műve.

397. *Natykaszárnya-ucca*. 1882-ben valószínűleg az I. 17-et hívták így.

398. *Natykántus* [II. 88.]. Először 1898-ban, a *Somkút völgy* [II. 66]

részeként említik. 1915: *Nagykántus* (e.) — Az 1261-es határjárásos oklevél *Cantus*-át őrizte meg a Közép-, és *Kiskántus*-sal együtt.

399. *Natykiráj-ucca* [I. 1]. Adatok 1727, 1769, 1771, 1778, 1783, 1784, 1786, 1791, 1794, 1796, 1882, 1897 és 1898-ból. A későbbi Bánffy-ucca első része az I. 12-ig és a Kossuth Lajos-ucca az I. 79 tájáig. Előbb Nagyvarga-ucca volt.

400. *Natyszamos* [I. 81 és II. 64]. 1351: *Nogzomus*. 1557: *Nagy szamos*. 1784: a' *Nagy Szamos vize*. 1786: a' *Nagy Szamoson* az Ovár Napnyugoti vége alatt.. a Gál... a Porond felől a' Város földihez köttetik... 1889: a' *Nagy Szamos* vizén az Ováron alol... Gátos Mal(o)m... Kádár (III, 49.) is említi 1528-ból. — A régen két ágban folyó Szamos nagyobbik ága, nagyjában a mai II. 64-nek neve.

401. *Natyszamos* [II. 126]. A Kisszamossal [II. 125] Désen felül egyesülő, Radna felől jövő folyó neve. Az előbb említett okleveles adatok nem erre vonatkoznak.

402. *Natyszeg*. 1580-ban mint Szamos melletti határhelyet említik; nem tudom elhelyezni.

403. *Natyszekeres-ucca*. 1760: *Nagy-Szekeres-utca*. 1763-ban is említik (Kádár III. 140.). — A későbbi Posta-ucca [I. 11.] neve. 1760 táján már meg kellett lennie az I. 14-nek is és ezért használták *nagy* jelzővel az előbbi *Szekeres-ucca* nevet.

404. *Natyszelcsova* [II. 50] (k., e.). 1915: *Nagyszelcsova*. (e.). — A Cichegy részének neve.

405. *Naty pusztatemplom*. 1754: *Nagy puszta Templom*. — Az I. 18 és I. 20 között ekkor még meglevő rom-templom neve

406. *Natytemető* [I. 65.]. A városnak nagyobbik temetője. A kisebb kiterjedésű és a múlt század második feléig meglevő *Varga*-, később *Kistemető*-vel szemben nevezték így. A név máig is fennmaradt.

407. *Németgát*. 1822, 1828, 1855: *Németgát*. — Az 1860-as évekig meglevő nagyobbik Szamoság [I. 82 körül] gátjának neve. Ez terelte a kisebbik ágba a Szamos vizét. A helynév keletkezési kora a XVIII. századra, az erdélyi német (osztrák) hatás erősödésének korára tehető és így nem feltétlenül a régi szász lakosság emlékét tartotta fenn.

408. *Németgáton alól*. 1855: a *Német gáton alol*. — Az I. 82. körüli területet jelölték így.

409. *Nemigyeholma*. 1261: . . . sic ascendit (meta) iterato per eundem fluuium (i. i. a Cantuson át) ad septemtrionem *Nimigeholma* vocatam... — A határleírás arra mutat, hogy e név a Cichegy (II. 46) valamelyik részének neve lehetett. Helytelenül azonosítja Motogna (i. h.) és nyomában Mánzal (i. m. 26) e nevet a mai Botálmával (náluk: *Bothalma* és *Bátalma* alakban!), mert e helynév a Szamos jobb partjára vonatkozik, míg a „meta“ a határleírásban szereplő Nemigyeholma említése után egy darabig még a folyó bal partján halad és csak azután megy a Mésédén át a Szamosig és onnan a jobb partra.

410. *Notáriusság föld*. 1754-ben a Külsőhuhu [II 61] környékén említik. A város notáriussának (jegyző) hivatalból járó földje lehetett.

411. *Nyil*. 1541-ben *Nil* vagy *Nyil* nevű szántót említenek. — A terület helyrajzi meghatározása közelebbi adatok hiányában lehetetlen. Az alábbi helynévvel együtt a fordulósz gazdálkodásra utal.

412. *Nyilakon túl*, 1850: *A' nyilakon túl* (bu). — Az Ispotájrét [II. 62] és a Hágói malom [II. 65] meg a Deberke [II. 63] és a Somkúti út [II. 120] által bezárt területen említik.

413. *Ódeberke*. 1754: *Oh* és az új *Deberke*. 1780: *Ó* és új *Deberke*. — A medrét változtató Deberke [II. 63] régi, esetleg holt ágának neve. A mederváltoztatásra vonatkozik a *Kétdeberke* közt helynév is.

414. *Olátemető*. 1832: Dés akna felől az Oláh Templomon felyül az *Oláh temető* alatt (telek). — A XVIII. században Désen elszaporodott ruménség első temetőhelye a Kakashegyen [II. 24] a Viganó [II. 23] nevű helyen volt. Újabban a ruménségnek temetkezési helyül a Nagylemető [I. 63] és a Rózsahelyi temető [I. 69] szolgál. Az első temetőhelyet a városból 1753-ban kapták (Kádár III, 144.).

415. *Olátemető* [II. 136]. A Kodori völgyben [II. 18] a Nagymező [II. 29] oldalán levő temető, az itt lakó ruménség temetkező helyének neve. Talán Kádár (III, 218) adala (1898) is erre vonatkozik; meglehetően azonban akkor még a másik, a régi rumén temető is.

416. *Olátemplom*. 1832: Désakna felől az *Oláh Templomon* felyül az Oláh temető alatt (telek). — Mint Kádár (i. h.) és Mánzat (i. m. 57 kk.) fejtegetéseiből tudjuk, a ruménség csak hosszas küzdelem után 1799-ben tudott engedélyt kapni a városi tanácstól arra, hogy a br. Henter tisztartója, Tóth Ferenc által 1793-ban adományozott területre templomot építsen.¹ A századforduló óta a ruménségnek két temploma is van a városban, sőt épülőben a Fapiac [I. 18] meliatt a harmadik is.

417. *Óvár* [I. 66]. 1715: az *Óvárban*. 1726: az *O-Varban*. 1754: az *ovár*. 1780: *Ovár*. 1786: a' Nagy Szamoson az *Ovár* Napnyugati vége alatt (ma.). 1789: a' Nagy Szamos vizén az *Ovár* on, ... alól Gátos Mal(o)m. 1858: *Ovár*. 1898: *Óvár*. — A mai Felsősétátérre [I. 61] és az Óvárra vonatkozó helymegjelölés. Már egy 1507-i oklevél említi az itteni elpusztult erősséget (castrum desolatum).² Kádár szerint a „sciták vagy régi magyarok által épített földvár”-at említi egy 1611-ből való oklevél is. Védelemre alkalmas voltánál fogva a hely a kezdetleges harci eszközök korában településre alkalmas lehetett. Ma legnagyobb részén a Felsősétátér [I. 61] van.

418. *Óvár alatt*. 1813: az *Ó Vár alatt* lévő Hajos Mal(o)m. 1823: *Óvár alatt* (ma.). — A 60-as évekig itt folyt a Szamos kisebbik ága, az u. n. Kisszamos vagy Malomárka.

418a. *Óvár alatti hajósmalom*. 1813, 1821, 1823 és 1847-ben az előbb meghatározott helyen említik.

419. *Óvár sánca*. 1750: az *Ovár Sántza*. 1780: *Ovár sántza* teleje. 1821: *Ovárnak* Napnyugat felől való hajdoni *Sántza*. — Talán a régi földvár maradványainak neve.

420. *Óváratorony*. Az Óvár [I. 66] keleti részén emelkedő torony, melybe késő-román faragott oszlopokat építettek be Keleti falában levő, 1578-ból való latin nyelvű tábla Dész honfoglaláskorra vonatkozó mondáját örökíti meg. Az 1572, 1670 és 1758-ban megújított torony eredetileg egy

¹ A ma már lebontott fatemplom képét Mánzat (i. m. 59) közli.

² Az oklevél-szöveget a Malom-ucca tárgyalásakor magam is újraközöltem.

sacellum (=kápolna) része lehetett; ennek stílustörténeti okok miatt legkésőbb a XIV. század elején kellett épülnie.¹

42'. *Ördögárka* [II. 36]. A Királyárka rumén nevének (Părau Dracilor) hatására néha, a legújabb időkben e néven is említik e helyet.

422. *Papok kertje*. 1898-ban Kozárvári fordulóban az államúton felül, tehát a II. 96—98 táján említik.

422a. *Pataki árka* [II. 140] (mély á.). A Gyékényesi vőgybe [II. 28] torkolló szakadékos vízmosás nevének előtagja családnevet őriz. A *Pataki gödre* alakban is használják.

Pataki gödre l. *Pataki árka*.

423. *Patikakút*. Ilosvay a Főtéren [I. 21] a ma is meglévő Krémer *patika* előtt említi. Másik neve: *Doboskút*.

424. *Pengő szőlőhegy*. 1791-ben ilyen néven említik a Virákhegyet [II. 38—39].

425. *Perzselt* [II. 52.] (e). 1900-ban említik. 1915: *Perzselt* (e.). Ma azt tartják, hogy valamikor leégett és innen származik neve.

426. *Petőfi-ucca* [I. 10]. A régebbi *Kút-* vagy *Cserkút-uccá-*nak a század elején adott hivatalos neve. *Petőfi* Sándor nevét őrzi.

427. *Pijac*. 1755-ben és 1780-ban így nevezték a Főteret [I. 21]; a templom körül húzódó várfal miatt akkor sokkal kisebb volt. Közszájon ma is ez a név él.

428. *Pijacsor*. Egy 1755-ből való oklevél a *Piacz* soron levő házról szól. Kétségtelenül a Főtérnek [I. 21] az I. 20 felé vonuló része.

429. *Pijac=szer*. 1632: az *Piacz Zeerbe* (ház). Adatok még 1642, 1771, 1772 és 1784-ből. — A Főtér [I. 21] nevezték így.

430. *Pijac-szer-ucca*. Az 1642-ben említett utca valószínűleg azonos a *Pijac-uccával*, ha ugyan nem a mai Főtér [I. 21] északi házsora és a régi várfal által alkotott utcát vagy az I. 20-at jelölte.

431. *Pijac-ucca*. Adatok 1612, 1637-ből. 1645: platea *Piacz Ucza* vulgo vocata 1659-ben Barcsay Ákos, erdélyi fejedelemnek a *Piacz-ucca*, másképp *Szer-* vagy *Nagy-Varga-ulczában* való zálogos telkét említik. 1671: platea vulgo *piaczucza* nuncupata. 1673: platea vulgo (!) *Piacz utza* vocata. — A későbbi *Bánffy-uccának* [I. 12] a *Kossuth Lajos-uccáig* [I. 1] terjedő részét, vagy esetleg e két utcát együtt jelölte ez a név.

432. *Pinéri patak* [I. 85]. 1720: *Pinyéri patak*. — A városon keresztül kövezett mederben folyó és a Szamosba ömlő, újabban az I. 23 felső felénél nyelővel és csatornázással elvezetett árok neve; ebben ma már csak esőzések alkalmával van víz. Valószínű, hogy régen a *Sujmostó* (később: *Sojmostó*) nevű halastó vizét vezette le. Lipszky térképén e tájon szintén szerepel egy folyóvíz. — L. még *Sójmostó pataka* alatt!

433. *Pojákszurdoka*. Először 1637-ben r.-nek említik. — 1785: Faenatum in Territorio Deisiensi loco *Polyak Szurdoka* existens. — Nevét valószínűleg egy *Polyák* nevű emberről vette; talán éppen annak a *deési Polyák István*nak, vagy valamelyik utódjának nevééről, akit 1585-ben a dési nemesek között emlegetnek (Kádár III, 127).

434. *Porond*. 1786: *Porond*. Kádár szerint még 1898-ban is így nevezték a régen két víz közt, a nagyobbik és kisebbik Szamos-ág között

¹ Képét és a reá vonatkozó jegyzeteket l. Kádár III, 80 és 114.

lévő területet. Nevét a gyakori kiöntések miatt porondos, homokos voltáról vehette (Vö. Kádár III, 51, 108. és utána Mánzat i. m. 35.).

435. *Porondbánya* [II. 67]. A Bélahegyen levő, sárgaporond-bánya neve.

436. *Porontfarka*. 1791: Tul a Szamoson a *Porond farkánál* két Tsapo Gát. — A régi, kisebbik Szamos-ág alsó felénél az I. 76 táját nevezhették így.

437. *Porondok*. 1870 körül, 1898 és 1900: *Porondok*. — Az Alsó- és Felsőporond (II. 78 és 79) összefoglaló neve.

438. *Posta-ucca* [II. 11]. 1882-ből ismert első adat a régi Nagyszeres-uccát jelöli e néven. Nevét a XVIII. század végén itt felállított és a múlt század végéig itt levő postahivataltól nyerte.

439. *Postarét* [II. 73]. Csak újabban, részben csak 1919 után beépített terület. Egyrésze 1919 körül még kedvelt játszó hely volt. Valószínűleg a posta céljait szolgáló legelő volt (Kádár III, 192).

440. *Pusztá szőlő*. 1791: Hátulsó Cziczhegy vagy *Pusztá szőlő*. — A mai Alsó- és Felső pusztá [II. 54—55] régebbi neve.

441. *Pusztafalu* [II. 95.] (k., sz.). A helyi magyarázat szerint itt, a Szamos partján volt régen Alőr. Valóban e Déssel szomszédos községet 1603-ban Bábsa teljesen elpusztította, magyar lakóit leölette. Birlikosai Kővár-vidéki rumén pásztorokat telepítettek helyökbé; az új falu azonban fennebb a völgy hegyoldalas részében keletkezett. 1634-ben egy szántóföldről lététek említés, mely „közel a régen elpusztult Ór falu templomához, a Szamos folyó . . . mellett, a Halványnak nevezett határrészben” volt (Kádár III, 55, V, 331 és 337.). A leírás pontosan a Pusztafalu helyét határozza meg.

442. *Rabok kertye* [II. 100]. Veteményes kert az Alsóporondokban; a közlő szerint a raboké volt. Ők dolgoztak benne. Désnek fegyháza is van a kisebb bűncselekményekért elítéltek számára.

443. *Rácföld*. 1748: . . . két nyíl vagy on a *Ráczföldön* belől a Deberke mellett (sz.). — A Deberke [II. 63] körül ilyen néven nevezett föld családnevet őrizhet.

444. *Rákút*. A Főtéren [I. 21] a régi Rácz-ház, ma apáca-zárda előtt volt kút neve.

445. *Ráczok szölleje alatt*. 1725: Az *Ráczok szölője alatt*. 1754: A *Ráczok szölője alatt* el menő ország utyán alol (sz.). — A Bélahegy [II. 72] délkeleti fekvésű, Kozárvári útra [II. 116] néző oldalán levő szőlő a Désen már 1676-ban a nemes családok között szereplő Rácz család tagjaié lehetett (Kádár III, 62). A helynévnek a rác (szerb) népnévvel való magyarázata valószínűtlen.

446. *Rakamáz*. 1714-ben említik. A Rakamázt Melich János (*Hon/Mg.* 221) azok közé a nevek közé sorolja, melyek a török nyelvekből magyarázhatók.

447. *Rakamazfoka*. 1367-ben ismeretlen helyen feküdt határrészekkel együtt említik.

448. *Rákóczi-ház*. Az I. 18 táján levő emeletes ház, mely már a XVI. század végén a Báthoryak tulajdona volt. Később a Rákócziak kezébe került és így kapta nevét. Mai átalakított alakjában a város tulajdonában az elemi és iparoktatás céljait szolgálja (Vö. Kádár III, 165.; képét ugyanott a 95. l-on).

449. *Rákóczi-tér* Előbb az I. 18, utóbb a Főtér [I. 21] neve.

450. *Rákóczi-ucca* [I. 20]. A múlt század végétől a Rákóczi-ház felé vezető utca neve.

451. *Régi téglavető*. 1848: *A' Régi téglavetőnél* (sz.). 1864: *A' régi téglavetőnél* (sz.). — Valahol a II. 71, 101 és 94 környékén levő helyet neveztek így.

452. *Régi törvényfa*. 1804: a' Malato n. h.-ben a' *régi Törvény Fához* Menő sikátor. — A Bakó elején [II. 35 és 40] állott régebbi törvényfa neve. *L. Törvényfa* alatt!

453. *Réterdő* [II. 8] (e.). Adatok 1870 körül, 1882, 1898, 1900 és 1915-ből. A tisztásokkal tarkított erdő egy részét kiirtották és ma művelik.

454. *Réti malom*. Egyetlen adat 1516-ból.

455. *Rév-ucca* [I. 24]. 1588, 1674, 1760, 1761, 1763, 1770, 1780, 1795, 1815, 1817, 1827, 1843 és 1882: *Rév utca*. 1834: *Réh utza*. — A város egyik legrégibb és legforgalmasabb utcája volt; a Királyárkához [II. 36] ereszkedő végénél lehetett a cellérek (= sószállítók) hajóinak réve; ide a Rév=utcán át a Désen művelt bányákból és Désaknáról tengelyen szállították a sót. Az utcát később a kisebbik Szamos-ág elköltöztetésével nyitott Alsórév-uccával [I. 19] szemben hivatalosan Felsőrév-, később Kovács Samu-uccának nevezték, köznyelvi neve azonban a régi maradt.

456. *Rompás* [II. 19] (l.). 1720: *Rompos*. Rumén neve: *Rompos*. — Régen ez a terület is a Kád Bükkéhez tartozott; az erdő kipusztítása során az egyes különálló területek más-más nevet kaptak. A *Rompás* név valószínűleg a szomszédos désaknai határ érintkező részének *Rompos* helynevéből került át ide is (Vö. MNy. XXVIII, 123–4 és ErdTudFüz. 50. sz. 6–7.). Származását nem ismerem.

457. *Róth Pál-ucca* [I. 51]. A régi Major-ucca vagy Majorok egy részének neve; a név előtagjában a város egykori (1872–80) polgármesterének, Róth Pálnak neve maradt fenn (Vö. Kádár III, 211).

458. *Rózsahegy* [I. 1] (e., l., sz., te., k.). 1613: *Rósa hegy*. 1754: *Rosa hegy*. 1870 körül és 1882: *Rózsahegy*. 1893: *Rózsahegy* (sz.). 1898 és 1900: *Rózsahegy*. 1915: *Rózsahegy* (sz., k.). Rumén neve — *Dealul Roselor* — az éppen Mánzat (i. m. 23) által emlegetett *mons rosarum* újabb fordításának tetszik. — Kádár (III, 79) előadásában szereplő regés magyarázatot¹ a maga kiszínezett alakjában könyvmondának tartom, és korántsem osztom azt a nézetét, hogy mivel e rege helynév-magyarázatokkal (Rózsahegy, Kérő, Jenő stb.) van összefűzve, azt mutatja, hogy a rege az Árpádkorba nyúlik vissza, hisz ez az állítás teljesen megokolatlan. A mondai magyarázat elvetésekor magam azt vélem, hogy a *Rózsahegy* név a hegyoldal vadrózsával borított voltára vonatkozhatik; a város fele néző oldalon ma is sok rózsabokor van.

459. *Rózsahegy ajja*. 1613-ban említik. — A Bánffy-uccának [II. 12] a Rózsa- [I. 9], illetőleg Kisszekeres-uccától [II. 14] a Szeszgyár felé ter-

¹ L. a mondát Kádár III, 79; Ilosvay is előadja, csak kissé zavarosabban. — Magam olyan változatát is ismerem, amelyben *Jenő* helyett *Béla* lovag, a Bélahegy ura, *Cic* helyett pedig *Huhu* király szerepel. A Rózsahegy ura is *király* e változatban és a leány önként ugrik le a Szamosba stb.

jedő részén a majorok számára kijelölt helyet nevezték így (L. az oklevél-rész közlést *Kishalász-ucca* címszó alatt!).

460. *Rózsahegyajja-ucca*. 1760-ban említik. — A későbbi Rózsaköz ucca [I. 13] neve lehetett.

461. *Rózsahegy alatt*. 1519, 1720 és 1728-ban itt malomról emlékeznek meg. A Pinéri pataknak [I. 85] Szamosba ömlésén felül, az I. 93 tájára vonatkozott.

462. *Rózsahegy laposa* [I. 3] (sz., k., l.). A Rózsahegy [I. 1] hegyletön fekvő lapályos részének neve.

463. *Rózsahegy oldala* [I. 2] (bokros e., sző., kt.). A Rózsahegy [I. 1] város felé néző oldalának neve.

464. *Rózsahegy-ucca* [I. 8]. A Felsőrózsa-ucca másik neve; az utca a Rózsahegyre vezet.

465. *Rózsahegyi temető* [I. 69]. A múlt század második, felében keletkezett, nagyrészt római katolikus, és görög kat. meg gör. keleti temető; felső része katonai temetkező-hely.

466. *Rózsahegyvége-ucca*. 1575-ben említik; bizonyos tehát, hogy a város ekkor már az I. 9 vége elejéig terjeszkedett.

467. *Rózsaköz-ucca* [I. 13]. A *Rózsa-uccát* [I. 9] és a *Bánffy-uccát* [I. 12] köti össze.

468. *Salánkiné vadalmása*. 1898-ban a Vadalmás [II. 45] részeként említik. — 1772-ben Salánki Gábort, 1820-ban Salánki Józsefnét a város nemesjogú birtokosai között említik (Vö. Kádár III, 70 és 73.).

469. *Samarai föld*. 1748-ban említik. — A név a Somorjai utódok (1785) vagy Szamarjai (írva: Samarjai?) 1653) család nevéből származhatik (Vö. Kádár 58 és 70.).

470. *Sánc mellett*. 1850-ben a Somkuti fordulóban *A' sánc mellett* való búzaföldről történik említés.

471. *Sárhöz*. 1554-ben k.-nak említik. — Talán a Sároshíd környékén 1748-ban említett „szegelet” neve volt.

472. *Sároshíd*. Először 1693-ban említik. 1748: A *Sároshídon* alol egy darab szegelet a Deberkéig (sz.). 1773-ban: *Sároshídi föld*. — Vagy a Cémenthíd [II. 145] vagy a másik Deberkehíd helyett álló híd neve volt.

473. *Serfőzőház*. 1771: a Szamos felől . . . a *Serfőző Ház*. 1837: *Serfőző*. — A későbbi *Sórház* vagy *Serház* neve a *Sórház* vagy Ilosvay Jenő-ucca [I. 22] alján; a sórlőzés céljaira szolgáló ház alatt folyt a múlt század közepéig a kisebbik Szamos-ág, az u. n. Malomárka.

474. *Sík-ucca* [I. 27]. Nagyon meredek, tél-időn síkos, felső részén csak gyalogosoktól járható utcácska neve.

475. *Sikátor*. A környékbeliek a város több pontján levő szűk utcácskákat, elsősorban a régi Malom-, későbbi Kazinczy-uccát [I. 25] nevezik így.

476. *Sintérek*nél [II. 112]. A városi *sintérek*, gyepmesterek által lakott hely és környékének neve.

477. *Sójmostó* [II. 10] (k., sz.). 1822, 1882, 1898 és 1915-ben említik. — A régebbi *Sújmostó* népetimológiával keletkezett neve (MNY. XXX, 53-5 és 169). Az egykori tófenék ma kitűnő sz. és k. terület.

478. *Sójmostópataka*. Egyetlen adat 1720-ból. — A Sojmosló vizét vezette le; a tónak ekkor még meg kellett lennie. E patak utódja lehet a mai Pinéri patak [I. 85], mely ebből az irányból folyik.

479. *Somai rév.* 1516-ban meghatározhatatlan helyen révként említik. A helynév előtagja családnév lehet.

480. *Somkúti forduló.* 1754, XVIII. sz. vége, 1850 és 1854-ben említik. — A határ fordulós művelése korában a Somkúti völgyben [II. 66] és környéken elterülő határrészt nevezték így. E név tehát inkább gazdálkodási egység neve, mintsem helynév.

481. *Somkúti út* [II. 120] A Somkúti völgyön át [II. 66] a szomszédos Somkútra vezető út.

482. *Somkúti völgy* [II. 66]. 1644, 1864, 1870 körül, 1882, 1891, 1893, 1915-ben *Somkúti völgy*, 1898-ban *Somkút völgy* alakban említik. — A II. 120 mentén, különösen a II. 63 két oldalán a szomszédos Somkút felé húzódó völgy neve.

483. *Sóskút* [II. 21]. Először 1822-ben, aztán 1882-ben említik. — Ma is sósvízű kút a régi sóbányák alján. Vízét a környékbeli lakosok főzésre használják.

484. *Sóspatak* [II. 108]. A Kodor felől Désaknán és a dési határon átfolyó patak medre ma az esős évszakok kivételével csaknem mindig kiszáradtan áll.

485. *Sóspatak mellett.* 1575-ben rétet említenek itt. — Valahol a mai *Sóspatak* [II. 108] mellett feküdt és így a Nagyrét része lehetett.

486. *Sórház.* Az 1771-ben és 1837-ben említett *Serfőzőház*: *Serfőző* helynevet ma *Sórház*: *Serház* alakban említik. Ma korcsma és tekepálya.

487. *Sórház-ucca* [I. 22]. A végében levő *Sórház* mellett az *Alsórév-uccára* [II. 19] és az *Alsósétátérre* [I. 60] vezet.

488. *Spotáj földje.* 1754: a Huhu alatt való hidra véggel járó *Spotály földje* (sz.). 1780: *Spotály Földe.* — Az Ispotáj rét [II. 62] előbbi neve, melyből emennek előtagja protézissal alakult.

489. *Strand* [I. 72]. A Szamoson 1926-ban épített szabadfürdő köznyelvi neve.

490. *Sugár-ucca* [I. 43]. A Malató [I. 64] felső részén levő egyenes utcácska neve.

491. *Sújmostó.* 1563: piscina *Swlymostho*.¹ — A mai Sójmostó [II. 10] eredetibb alakja. Nevét, mint több analógiás változással kapcsolatban kimutattam,² a *sulyom* 'trapa natans' nevű, gesztenyeszerű táplálékot adó vízínövényről vette; csak a tó kiapadása meg a *sulyom* eltűnte után váltotta a *Sújmos*-előtagját *Sójmos*-ra. A tó, mint a Sójmostó vizsgálatakor láttuk, 1720 körül még halastó lehetett. Ma művelt terület; egykori tó-voltát csak az esőzések alkalmával odagyűlemlő víz és neve mutatja. Vízét régebben a (* *Sújmostópataka* >) *Sójmostópataka* vezethette le.

492. *Szajka malma.* Már 1351-ben szólnak egy, a Szajka patakon levő malomról, de még 1748-ban is említik. A máig Malomkert [II. 26] néven ismert terület környéken állhatott. Megszűnt a Szajka patak legújabb, 2–3 évtizede kezdődött vízhiányával hozható kapcsolatba.

¹ Kádárnak a dési ref. egyh. — község levéltárában levő, eredetiről vett másolatból közlöm ezt az alakot, mert a nyomtatott forrásban a nevet későbbi alakjába írta át (Vö. Kádár III, 216).

² MNy. XXX, 53 kk. és 165 ill. kny. 7; a *sulyom* szó a *suly* köznév -m kicsinyítőképzővel megtoldott származéka (Vö. Pais D.: MNy. XXII, 13).

493. *Szajkapatak* [I. 84 és II. 86] (p.). 1351:.... molendinum nostrum.... super rivulo *Zalka*... 1531: *Zalka* (f.). 1563: *Zalka-patak*. 1589:.... domum suam in platea *Zalyka* ...in vicinitatibus ab una.... fluminis *Zalyka pataka*. 1613: *Zalka patak*. 1727: az *Szajka Pataka* mellett (pu. házhelyek). 1781: *Szajka patak*. 1864 körül: *Szajka* (p.). 1882: *Szajka patak*. — A *Szalka* név előfordul Benedek érseknek 1261-ben kiadott cserelevelében; ebben Inev (olv. Inő) helységét a Boyta közelében levő *Zalka* földjéért átengedi IV. Béla királynak [...permutauimus Inev sita iuxta Danubium pro terra *Zalka* prope uillam nostram Boyta nuncupatam...; majd... uilla nostra *Zalka*-t említ. (*Árp. Új. Okm.* VIII. 13.)). Ugyanez a helynév előfordul a ma is nagyrészt magyar Ördögösfüzes (Szolnok=Doboka m.) 1766-i helynevei között a hely minőségének jelzése nélkül „*Szajkaszék*“ (Kádár V, 367) és Marosbogát (Maros-Torda m.) 1778-i¹ helynevei között „*Szalkaberki Bértz*“ alakban. Jerney (*Nyelvk.* 118) is említ két *Szalka* helynevet. A *Szalka* > *Szalka* > *Szajka* kétségtelenül újabbkori változás lehet; ma szinte kizárólag *Szajká*-t ejtenek. A rumén alak — *Salca* — mint az gyakori, az eredetibb hangalakot őrizte meg, tehát legkésőbb XVII. századi kölcsönzés. — A helynév eredetét nem ismerem.

494. *Szajka-ucca* [I. 57]. A *Szajka pataktól* [I. 84] a Kakashegyre [II. 24] vezető utca neve. Ez a valószínűleg újabban keletkezett utca nem lehet azonos az 1645-ben említettel; ezt a *platea Zalyka* alakban ismert utcát adatok hiányában nem tudjuk elhelyezni.

495. *Szajkó-ucca*. 1788-ban *Szekeres*-, másként *Szajkó utca*-t említenek; ez az elnevezés így az I. 14 vagy az I. 11-re vonatkozhatott. Egyetlen adat alapján kétségesnek tartom ezt az azonosítást. A helynév előtagja talán egy madárfajtát jelentő *szejkó* szavunkból származik.

496. *Szakadat alatt* (sz.). 1606... az Buczfegin innen a *fzakadat alatt* (sz.)... egy felől fzmzfedja az Szamos. — A Belsőhuhu [II. 60] Buccegi hágó [II. 102] körüli omladásos, hegycsuszamlásos részének neve volt.

497. *Szalkapatak*. A *Szajkapatak* [I. 84 és II. 86] nevének régebbi alakja.

498. *Szalkaelve*. 1580: *Zalka-elve*. — A *Zalka* (olv. Szalka) patak= névnek és a helynévképzésben nagyon gyakori² *elve* „pars ulterior“ kihalt szavunknak összetételével alkotott helynév; mint ilyen a *Szajka patakon* túl levő helyet jelölt. Mivel a város magja a mai Fő tér [I. 2] környékén volt, a helynév az I. 84 illetőleg a II. 86 jobb partján elterülő városrészt vagy határt jelölte.

499. *Szamos* [I. 81 és II. 64] (f.). 1236: in portu Regio iux[ta] fluvium *Zomus* (acc.). 1319: *Zamos*. 1351: *Zomus*. 1606, 1754 és 1891: *Szamos*. Rumén neve: *Someş*. — Dés felett, Mikeháza alatt a Kis- és Natyszamos egyesülésével keletkezett folyóvíz neve. A név eredetére vonatkozóan Melich Jánosnak (*HonfMg.* 53 kk.) az a nézete, hogy a végeredményben trák-dák név a gót-gepida és török nyelv közvetítésével ke-

¹ MNemzMúzeum Beihlen cs. lt. 5509 cs.

² Bogáts Dénes, *Háromszéki helynevek*: Emlékek a Székely Nemz. Múz. 50 éves jubileumára. Sepsiszentgyörgy, 1929. 54 és kny. 3.

rült az ó-magyar és innen az erdélyi szász, szláv és rumén nyelvbe.¹ — Ilosvay szerint „a Szamos habléánya (I), különösen a Hágói malom [II. 65] környékin holdfényes estéken fürödni csábítja a tapasztalatlan fiatal legényeket“. — A folyó a múlt század közepén még az I. 74 nyila táján két nyeket“. — A folyó a múlt század közepén még az I. 74 nyila táján két ágra szakadva a Rákóczi-ház [I. 94] és a Felsősétatér, régebbi Óvár [I. 61 és 66] alatt, a Vágóhíd [II. 76] környékén egyesült a másik ággal. Ez a két ág fogta közre a *Barátok szege* — *Barátok szigete* nevű helyet. Először egy 1834-ben kelt oklevél említi, hogy „a Német gát elszakadása miatt a Szamos folyamátja belső ágát el hagyván a malom árka szárazon maradt“. A ref. egyház és Haller János gr., a másik malomtulajdonos közbelépésére a gátat rendbehozzák és 1852-ig, a Szamos-ág újra való lepadásáig a malmok megint működnek. 1855-ben még ezen a belső-ágon, az évből a cs. és kir. kerületi hivatal elrendeli, hogy mind a belső ágon (Kisszamos) levő malomgátakat, mint a Németgátat rontsák le, és hajtsák végre a város érdekében álló vízszabályozást. Ez még ebben vagy a következő évben megtörtént mert 1856-tól kezdve az oklevelek már kárpótlásként a külső Szamos-ág (régén Natyszamos) tulsó felén II. 76 és 77-nél kapott malomról emlékeznek meg².

500. *Szamoson túl való forduló*. 1754-ben a határ egyik fordulója; inkább Kozárvári forduló néven említik.

501. *Szamosújvári-ucca*. 1578-ban említik. A mai I. 1-nek az I. 84-nél kezdődő és az I. 75 felé haladó része lehetett.

502. *Szamosújvári út* [I. 75 ill. II. 122]. A városnak a Bunguron [II. 4] át Szamosújvár felé vezető útja. Régebben ez volt a főút. A múlt század második felében a vasútvonal kiépítésével a forgalom a hosszabb, de a Rózsahegy alatt vezető könnyebb, síksági útra terelődött át.

503. *Szarkakút*. Ilosvay az Alsókodor-uccában [I. 47] említi. A nev valószínűleg a Szajka patak nevéből népetimológia útján keletkezett.

504. *Szárazhíd*. 1725: Az Bélahegy alatt az *száraz híd*nál (sz.). — A II. 73 alatt levő híd neve volt; talán csak valami víz nélküli mélyedést hidalt át s innen van neve.

505. *Szászok réte*. 1467-ben említik. Az egykor még részben német lakosságú városnak Somkút felé eső határában a szászok birtokában lehetett.

505a. *Széchenyi kút*. Ilosvay szerint az I. 51 és 90 találkozásánál keletkező térszerű utca-lágulatban, a Széchenyi-téren álló kút neve volt. Ma nincs meg.

506. *Széchenyi-tér* [I. 92]. A város egyik kis, Széchenyi István grófról elnevezett tere.

507. *Széchenyi-ucca* [I. 90]. Először 1882-ben említik.

508. *Szegeletes bástya*. 1788-ban a Főtéren a templomerőd északi-keleti sarkán álló *bástya* neve volt.

¹ Ezt a nézetet cáfolja Drăganu (i. m. 475), azt állítva, hogy a rumén alak régebbi a magyarnál és a magyarba a szlávból rumén közvetítéssel került. L. utóbb „*Vechimea și răspândirea Românilor pe baza toponimiei și a onomasticeei*“ című művét is (Valeni-de-Munte, 1934. 48).

² Felhasználtam itt a dési ref. egyházközség levéltárának C. 17/19, 64/23, 64/20, 64/31 és 85/5 jelzetű iratát.

509. *Szekeres-ucca*. 1578 és 1773-ban említik ilyen néven a későbbi Nalyszekeres-, majd Posta-uccát [I. 11].

510. *Szelcsova*. 1720 és 1898-ban említik. A mai Nagy- és Kilszelcsova [I. 50 és 51] összefoglaló neve. Valószínűleg szláv eredetű hely-név, melyben a szl. *-ovo* végzet magyarban szabályszerűen *-ova*-vá alakult (Vö. Melich: *i. m.* 200 kk.). Ez azért is valószínű, mert a szomszédos Szekerestörpény — Réthy szerint — szláv lakosságú község lehetett.

511. *Szelcsova torka*. 1788-ban említik. A Szelcsova kezdetének neve lehetett.

512. *Szembenedek rét*. 1458-ban, mint földrészt említik a Szamos mellett. — A Déssel szomszédos Szentbenedekkel szemben a Kísszamos [II. 125] és a Sós-patak [III. 108] környékén, hihetőleg a későbbi Nagyrét egyik részének neve lehetett.

513. *Szembenedeki út* [II. 114]. A szomszédos Szentbenedek felé vezető országút neve.

514. *Szempéter-hegy* [II. 12] (sz., gyü.). Először Désakna határából van reá adatunk: 1657: *unam vineam in territorio Possessionis nostrae Akna promontorio Szent Péter vocato* (E. M. Borbély gyüjt.). 1674-ben már a dési határban is említi egy oklevélkivonat, mint olyan helyet, ahol szálló van. 1675: *Szent Peter hegyen* (szö.). Említik még 1882-ben; 1915-ben szö. és e.¹ — A térképen jelzett része a dési, másik oldala a désaknai határhoz tartozik. A helynév egy, a XVIII. századi tatárpusztítások folyamán elpusztult község nevét tartotta fenn. A községet már 1345-ben *Praedium Szpeterfalva* néven, tehát pusztafaluként említik. Még 1754-ben is a Szent Péter-i szőlő hegy alatt levő k.-ról beszélnek. Az elpusztult falu helyét a désaknai határ *Pusztatemplom* nevű helyén kell keresnünk. Maga a község tehát a hegy alatt, a Sós-patak [III. 108] Désakna felé vezető völgyének torkában feküdhett; elpusztulása után a község neve a felette levő hegyre ment át és abban él máig (Vö. Kádár III, 247; MNy. XXX, 163 és kny. 5.).

515. *Szenygyörtyhegy*. 1882-ben említik. — Talán későbbi népetimológiával képzett változata a *Gyönylyhegy*. Kádár 1898 ban *Györgyhegy*-et említ azon a területen, ahol ma a Gyönylyhegy [II. 107] van.

516. *Szénakerl*. 1514 ben a Natyszamos nevében a Óvárral szemközt említik. Valahol az I. 60 vagy 83 táján, az akkori Barátok szigetén vagy azzal szomszédos területen lehetett.

517. *Szénatér* [I. 67]. *Szénarét*-nek is mondták. Ma már megszűnt szénaáruló hely és játszótér a régi Szamos-meder helyén. 1919 után legnagyobb részén lisztviselőházak épültek.

518. *Szeszgyár* [I. 93]. A néhai Voith Gergely nagybirtokos számára épített szeszgyár és marhahízáló ma zsidó kézben van. Építője néhai Bartók József volt.

519. *Sziget*. 1898-ban az Alsósós részeként említik; a *Bernád szigete* helyén emennek megrövidült neve lehetett.

520. *Sziget* [II. 104] (sz., k.). A ma már kiszáradt II. 81 régebben összeköttetésben volt a Szamossal és így a II. 104 sziget volt. Ma, mint az gyakori, az eredetinel valószínűleg nagyobb területet jelöl.

¹ Az utóbbi téves adat, mert itt ezelőtt 20 évvel sem volt erdő.

521. *Szipoj völgy*. 1720: *Szipoly völgy*. — Az akkor tavas és mo-csaras II. 10 vagy II. 11 környékének vérszipóban (pióca) gazdag völgyét nevezhették úgy.¹

522. *Szombatfalvainé pusztá hejje* [II. 96] (k., sz., homok bánya). Más-ként a *Teuc* — r. *Teuf* 'tavacska' névvel jelölik. A név tulajdonosáról, a nemrég elhunyt Szombatfalvi Győzőnéől származik. A rumén név a ma-gyarnál régebbi lehet.

523. *Szöllő*. A Cichegy alatt a II. 47 és 56 környékén keletkezett, a központi várostelepüléstől teljesen különálló városrész neve. Lakói a megye magyarlakta községeiből, főként Magyardécséről és Bálványos-váraljáról költöztek ide. A rumén lakosság száma elenyészően csekély. A lakósok főként gyümölcs- és szőlőtermeléssel foglalkoznak, de ezenkívül tejgazdálkodást és földművelést is folytatnak. A külön városrészé fejlődő telep lassú település eredménye lehet. — L. még *Cichegy* alatt!

524. *Szőlősvápa*. 1750-ben említik. — Mélyedésben levő szőlőt je-lent, mert a vápa szó talajmélyedéssel helyre vonatkozik. A *vápa* különö-sen székelyföldi helyneveink között gyakori. (Vö. Bogáts *i. m.* 54 kk. és kny. 3 kk.) Legészakibb előfordulására Máramarossziget 1740 és 1742-i hely-nevei között² akadunk, ahol 'a' Tisza fordulón az Örvény *vápában* lévő' sz.-ról történik említés³.

525. *Szőlősvápa oldala*. 1750: az *Szőlős vápa oldalába* (sz.) . . . alol (szomszédja) az ország utlya. — A II. 105 lefelé nyuló irányában a *hegyoldalra* vonatkozó helynév lehetett.

526. *Szőrősvápa* [II. 105] (gyü., e.). 1915-ben szö.-nek említik. — A *Szöllősvápa* népszájon elferdült alakváltozata.

527. *Szunyogszeg*. 1822-ben említik. — A név Réthy László (*Szoln. Dob. vm. mon.* I, 556) szerint, folyómenti bezárt zugoly'-t, 'sziget-féle hely'-et je-löl. Kádár (*i. m.* V, 513) a szomszédos Kozárvár határában egykor meglevő ilyen nevű községről emlékezik meg, ennek helyén ma is (1898) néhány házból álló pusztá van a Natyszamos jobb partján Mikeháza és Szentmar-gita között; a pusztafalu kezdet óta Kozárvárhoz tartozott. Talán erre a dési határhoz közeleső határrészre vonatkozik a mi Szunyogszegünk is.

528. *Tanya-ucca* [II. 2]. A város tanyája felé vezető utca neve; má-sik, régebbi neve: *Bikáskút-ucca* volt.

529. *Tegeztő*. 1487-ben említik. Talán a későbbi *Tökéstő* és *Tököstő* helyneveink előbbi alakja.

530. *Téglavető*. 1822 és 1829: A *Téglavetőnél* (sz.). — A II. 77 kör-nyékén ma is meglevő cigány *téglavető* helyre vonatkozhatik.

531. *Téglák mellett*. 1877: a *téglák mellett* föld. — Ugyanott lehe-tett, mint az előbbi.

532. *Tejsor*. A Piacnak az I. 22 felé eső, tejneműek árúsítására szol-

¹ Tolnai Vilmos szerint a régiségben a *szipoly* szó csak méheknek ártó molypillét jelentett. Ez az adat némiképp ellene szól származtatásomnak, viszont az 1720-i *Szipoly völgy* a Tolnai származtatásának.

² MNemz-Múzeum gr. Bethlen cs. levéltára 5490—91 cs.

³ Előfordulására nézve I. Hefty Gyula Andor: *Térszíni formák a magyar nép-nyelvben*. Nyr. XL, 155 és kny. NyelvFüz. 66. sz. 45.

gáló része. Gyakoribb, különösen az egyszerűbb embereknél a *Tésor* — *Téjsor* alak is.

533. *Tekintő*. 1720-ban a II. 4 vagy 12 környékén említik. Jelentéstani szempontból rokon az *Őrhegy*, *Őrmező*, *Őrhely*, *Látóhegy*, *Strázsa*, *Vigyázó*, *Ispánlese*, *Leső* stb. helyneveinkkel és mint ilyen katonai megfigyelőhelyet jelölt. E környékről valóban jó kilátás nyílik a Szamosújvár felé húzódó Kísszamos völgyre.

534. *Tekéntő alatt*. 1754: *A' Tekéntő alatt*... sovány k. — A halárolásból következtetve II. 7. alatti részen vagy a II. 11 környéken levő terület neve.

535. *Telegdi kút*. Az I. 1, 11 és 100 találkozásánál keletkezett terecskén állt ez a kút. A mellette levő ház a Telegdi családé volt; innen kapta nevét. A családra vonatkozóan l. Kádár III, 74.

536. *Temető-ucca* [II. 33]. A Nattytemető mellett, illetőleg alatt elvezető utca neve.

537. *Törpönszakadási*. 1516: *Therpen-Zakadeccy* (!?). — A határhelyként említett helynév Törpény határa közelében feküldhetett. A *Zakadeccy* (!) szó *Szakadási* olvasata nagyon bizonytalan; talán forrásunk az eredetiből hibásan idézi.

538. *Tejuc* [II. 96] (homokbánya, k., sz.). — A magyar *tó* a ruménban *tău*, diminutivuma *tăuș* alakban kölcsönszó.¹ Eredetileg mocsaras tavas hely lehetett; ma művelt terület. Másik magyar neve: *Szombatfalviné puszta hejje*.

539. *Tilalmas* [II. 11.] (l., sz.). Rumén neve, *Tilalmas* (Mánzat i. m. 95.), a magyar származéka. — A Désaknára vezető úttól balkézt, nagyrészt a désaknai határba eső földterület neve. A név állítólag onnan származik, hogy e désiek és désaknaiak közötti peres terület törvényes ítélet útján a désaknaiaknak jutott és így a désiek számára *tilalmas* volt. A pert a múlt század végére teszik. Mivel a helynév Désakna 1739-i helynevei között¹ már előfordul, a magyarázat valószínűtlen. Magam inkább egy egykori *tilalmas* erdő vagy ökört*tilalmas* helyét őrző nevet sejtek helyneveinkben.

540. *Tímár jérikója* [II. 149]. A Cichegy egyik magasán fekvő pontjának neve. A helynév előtagja családnév.

541. *Tímár-ucca* [I. 47]. Először 1882-ben említik ilyen néven az Alsókodor-uccát, de az elnevezésnek sokkal korábbi időből, az itt lakó *tímárok* nevétől származik. Désnek már a XVII. sz.-ban fejlett csizmaipara a legújabb időkig maga után vonta a bőrcserző-vagy tímáripár kifejlődését is.

542. *Tó*. 1754-ben említik. — A Holtszamos árka környékén, talán a II. 5 jobb felé mutató nyila irányában levő, ma már kiszáradt állóvíz, kétségtelenül régi Szamosmeder-maradvány, neve lehetett.

543. *Tollaskút*. Ilosvay a Felsőkodor-ucca [II. 44] alján említi. A névadó a Tollas család lehetett (Vö. Kádár III, 76.).

544. *Tósspotáj* (k.). 1754: A Czitzhegy alatt . . . *Tóós Spotály* kasszálo. — A m. *spotáj* (a német *Spital*) magyar szájon keletkezett alakja.

¹ A rumén lakosságú helységekben Erdélyszerte használatos a *Tău*, *Tăușor* — *Toușor*, *Halaștău* helynév.

¹ L. MNy. XXVIII, 123 és kny. 6.

A II. 62 akkor egyik vízenyős, mocsaras részének neve. A föld kórház fenntartásának céljait szolgálhatta

545. *Tökeszer*. 1720-ban említik. Alakváltozata, mint alább látható, *Tökésszer*. — A határ Kozárvári fordulójában, a Tulavíz része volt valahol a Szamos mellett, valószínűleg az Alsórészek [II. 91] körül.

546. *Tökeszer vége*. 1725: Az *Tökésszer végiben* (sz.); . . . mentünk vissza az *Tökeszer végi*hez való nyilakra, kik a Szamosra nyulnak az ispotály földekig. — Helyrajzi meghatározása az utolsó adat alapján csaknem kétségtelen, mert az 'ispotály földek' a Fűrésztelepen [II. 124] túl a mai Petroleumgyár [II. 119] környékén voltak.

547. *Tökéstő*. 1898-ban a Felsőszós [II. 6] részeként említik. A mai *Tököstő* alakváltozata.

548. *Thököly-ucca* [II. 23]. A régi Borsos-ucca újabban, a század fordulón Thököly Imréről kapott neve.

549. *Tököstő* [II. 144]. 1788-ban Szentbenedek felé említik. — Ahol a Szentbenedeki út [II. 114] átmegy a Sós-patakon [II. 108] a *Tököstő híggya* vagy *Zergehid* alatt a Sós-patak kiszélesült medre kisebb tavat alkot; e tavat nevezik ma *Tökéstő*-nak is. Bár a helynév kétségtelenül magyar eredetű, nem tudom milyen szemléleti alapon történt a hely elnevezése; magyarázatot a helyi hagyomány sem tudott nyújtani.

550. *Tölgyes*. 1488 és 1520-ban említik előbb erdőben levő k.-nak, majd e.-nek. — Mánzat (i. m. 29) szerint ma is megvan *Tölgyes* — r. *Intre goroni* alakban, magunk azonban nem tudunk ráakadni. Mánzat se határozza meg közelebről a helyet, és így helyrajzi elhelyezése nem lehetséges.

551. *Törvényfa*. E nevet csak a mai *Törvényfa ucca* [II. 32] név és egy 1804-i adat tartotta fenn. A fenti utca környékén volt a város kivégzőhelye.

552. *Törvényfa-ucca* [II. 32]. Csak 1898-ban említik. — Ezen a helyen, később utcán át vitték az elítélteket a Hidekkút ódal [II. 34] felett a Bakó [II. 37] elején álló akasztóhelyre a 'törvényfá'-hoz,¹ ahol az akasztásokat és kínzásokat végezték (Vö. MNy. X, 455).

553. *Törpényi völgy* [II. 27]. 1748: A *törpényi völgyön* (sz.). 1754: a Somkut felől való fordulóban a *Törpeni völgyön* (sz.). A szomszédos Szerkestörpény felé vezető völgy neve. Az 1754-i *Törpen* alakra vonatkozólag meg kell jegyeznünk, hogy a falu nevét, úgy látszik, még 1813- és 1839-ben is *Törpen*—*Törpön*—*Türpen* alakban használták (MNy. XXVIII, 25 és ErdTudFüz, 50. sz. 13.).

554. *Trasszija* [II. 128]. Az 1918 körül keletkezett trass-cementgyár neve; ennek létesítése a Hóstátnak [II. 123] a Szentbenedeki útig [II. 114] való kiépülését vonta maga után.

555. *Túl a Szamoson*. 1791: *Tul a' Szamoson a'* Porond farkánál két Tsapo Gát... — A régi kisebbik Szamos-ágon túl lévő részt, esetleg a Tulavíz egy részét jelölhette. Képzése ez utóbbi helynév képzéséhez hasonló.

556. *Tulavíz*. Adatok 1858, 1864, 1874, 1882 és 1930-ból. 1915: *Tulavíz* (sz., k.). — A határ Szamoson [II. 64] túl eső részeinek összefoglaló neve.

¹ Vö. Kádár III, 217; l. még *Visszatekintő* alatt!

557. *Tulavizen levő forduló*. 1773-ban így említik a Kozárvári fordulót.

558. *Tulaviz: alsójáró* [II. 74]. A *Tulavíz*nek a Fűrésztelep [II. 124] előtt elvezető úton alól első alsó részét nevezik így.

559. *Tulaviz: felsőjáró* [II. 75]. Ugyanaz, mint a Felsőjáró 1874-ben *Tulavízi felso Járo* alakban említik.

560. *Turul-szobor*. A Főtéren [I. 21] állott *Milleniumi emlék* másik neve.

561. *Tündérjuk* [II. 59]. A Cichegyen [II. 46] levő barlangszerű üreg neve. Mint a közlő mondja régen ott tündérek laktak és ma is, ha valaki közel megy vagy belép a barlangba, a tündérek elrabolják.

562. *Újégés*. 1822-ben valószínűleg az akkoriban leégett Perzselt [II. 52] neve.

563. *Újdeberke*. 1754: oh és az *uj Deberke*. 1780-ban is említik. A Deberke (p.) új ágának neve.

564. *Újhegy* [II. 40] (l.). Ilosvay szerint a Rákócziak korában sző. és gyű. volt. Újabbán kis részébe megint gyümölcsfákat ültettek. A hely neve kétségtelenül szőlőtelepítésre mutat; összes más vidékről való adataim *Újhegyen* újonnan ültetett szőlőt értenek.

565. *Újhegy-ucca* [I. 35]. Az Újhegyre vezető utca. 1898-ban *Újhegy-köz-ucca* alakban említik.

566. *Úját* [I. 77]. Az újabbán kiépült Erzsébet-út közszáján forgó neve; gyakran *Új-uccá*-nak hívják.

567. *Uusz(rév)*. 1261: . . . meta . . . initiatur a portu Vz,¹ et vadit in quandam siluulam Gurtanus nocatam . . . — Kádár *Vz(viz)rév* alakban közli. A *Viz* olvasat azonban teljesen helytelen nemcsak azért, mert forrásunk *Vz*-át egész nyugodtan *Uusz*-nak olvashatjuk, hanem azért is, mert éppen Kádárnál (III, 247) Désakna 1785-i helynevei között, itt kétségtelenül tévesen, a Bernád sziget, másként *Uuszrév* helynév szerepel. Désakna hely- és vízrajzi viszonyainak ismerete mellett lehetetlen elképzelnünk egy sziget vagy rév ottan való valamikori létezését, viszont a dési határban, mint fennebb láttuk, nemcsak hogy 1261-ben említene *Uz(rév)* nevű helyet, de még a XVIII. század vége felé is a Désakna felé nyíló völgy torkolatával szemben a II. 6 környékén és a II. 108 körül *Bernád sziget*-ről emlékeznek meg. A kifejtettek alapján az *Uusz(rév)*-nek vagy a Sósptakon [II. 108] vagy a Kisszamoson [II. 125] átvezető út környékén kellett lennie; helyét pontosan nem tudjuk meghatározni. A név származását sem ismerem.

568. *Vadalmás* [II. 42] (e., sz., k.). 1754: *Vadalmás* alja. 1850: *A' vadalmás*nál (r.). Még 1850, 1870 körül, 1882, 1898, 1900 és 1915-ben is említik. — E helyen — a közlő magyarázata szerint — régen sok *vad-almafa* volt és innen származik neve. Régebbi neve talán az 1367-ben említett *Almahatár* lehetett.

569. *Vadalmás ajja*. 1754: A Kenderszágen alol a' két Deberke között, mely *Vadalmás aljá*-nak is mondatik (sz.). — A *Vadalmás* [II. 42] alsó részének neve.

¹ Mánzatnál (i. m. 26) talán az eredetiről készült oklevélközlésben *in portu Uzreev* áll. Az oklevél közlésben egyebüti mutatózó hibák miatt nem fogadhattam el hitelesnek ezt az olvasatot.

570. *Vadalmás alatt*. 1865-ben itt 2 hold sz.-t említenek. — Az előbbi helynév alakváltozata.

571. *Vágóhíd* [I. 76]. A városi marhavágóhíd neve; környékére, az Alsórév-ucca [I. 19] egy részére a *Vágóhídnál* alakban hivatkoznak.

572. *Válluskút*. 1788-ban a Rózsahegy alatt lévő kútnak mondják. Közelebbi helyrajzi meghatározása ez adat alapján lehetetlen.

573. *Varga pijaco*. 1618-ban a Piac [I. 21] valamelyik része lehetett.

574. *Vargapijac-ucca*. 1618-ban a *Vargapiacz-utczának* a Szamos felől való végében egy nemes udvarház eladását Bethlen Gábor megerősíti (Kádár III. 53.). Ez az utca, ha az I. 21 északnyugati felét gondoljuk Vargapiacnak, az I. 22, ha pedig az I. 20 végén levő teret, akkor maga az I. 20 lehetett. Ugyanerre kell gondolnunk akkor is, ha az I. 21 déli oldalát véljük Vargapiacnak.

575. *Vargatemető*. 1674 és 1750-ben említik. — A múlt század második feléig a Kakashegy [II. 24] Honvédemlék körüli részén temető volt. A Natytemetővel szemben kisebb területéért *Kistemető*-nek is nevezték (Vö. Kádár III. 60.).

576. *Varga-ucca*. 1575, 1578, 1580, 1607, 1623, 1633, 1643 és 1676-ban említik. — A későbbi Nagyvarga: Natykiráj-, majd Bánffy-, illetőleg Kosuh Lajos-ucca neve volt.

577. *Várhegy*. Egyetlen adat 1882-ből. — Valószínűleg a dombon levő *Óvár* egyéni elnevezése.

578. *Város ergéje*. 1865-ben említik, hogy a Kozárvári fordulóban egy darab földet mindkét felől a *város ergéje* határol. — A helynév az „alveolus”, „patakocska”, „erecske” jelentésű *erge* szavunkkal alkotott helyjelölő név (L. előbb *Ergék köszt* alatt!). Valahol a II. 78, 79, 80, 100 vagy 101-ben levő érre, patakocskára vonatkozott.

579. *Városmajor* [I. 78]. A város tulajdonában és kezelésében levő majorhely neve.

580. *Város nyilas földei*. 1754-ben a Huhu [II. 60 - 61] környékén levő földek neve. Földközösség egykori meglétére valló elnevezés.

581. *Városi rét* [II. 134]. Már 1748-ban említenek egy *Városi rét*-et, de nem valószínű, hogy ez erre vonatkoznék. Ma e helynév a város tulajdonában levő helyet jelöl.

582. *Vásártér* [I. 83]. 1925 körül baromvásártér¹, ma beépített terület a Szamos partján. Itt van a városi vízvezeték Szamos-víz-szűrő üzege is.

583. *Vashíd* [II. 109]. A Szamoson átvezető, vasszerkezetű vasúti híd neve.

584. *Vaskapu*. Először 1788-ban említik (Kádár III. 78). 1915-ben, hihetetlenül tévesen, sz.- és k.-nak írják. — 1898-ban Kádár az Alsósós [II. 5] részeként említi, bár másutt a II. 123 környékén levő útkanyarodónál a II. 1-re felvezető út „régí erődítmény nyomait” viselő környékére teszi. A helyi magyarázat szerint² a Rózsahegy [II. 1] aljában a II. 9-nél volt a *Vaskapu*; ez a hegytetőn levő puskaporaktárhoz felvezető út kezdeténél

¹ A vásártér ma a Disznóporondon [II. 121] van.

² Ifj. Almay Ferenc szíves szóbeli közlése. — E közléssel ellentétben inkább Kádár helyrajzi megállapítását tartom elfogadhatónak.

álló *kapu* környékének neve volt. Versényi György szerint² „a Rózsahegy tövében van egy láthatatlan *vaskapu*. Minden hét esztendőben kinyitja egy szép fehér leány. Aki meglátja, menjen utána s vegyen a kincséből gyorsan, de csak egyszer. Mert ha még egyszer veszen, becsapódik utána az ajtó s ott ülhet aztán hét esztendeig. Ez a leány fehér földdel él odabenn.” E mondáról magam semmit sem tudok; a városban ma — tudommal — nem ismerik.

585. *Vaskapu alatt*. 1850: A' *vas kapu* alatti rét. — A Réterdő [II. 8] alatt a Hóstát [II. 123]-nak újabban a Trasszija [II. 128] környékén kiépült részén k. lehetett.

586. *Vatkaszinó* [II. 25] (ház, kt., gyü.). Először 1898-ban mint gyü.-t említik. — Ez a hely régen erdő volt. Állítólag az itt levő házban, mint valami kaszinóban gyűltek össze a környékből és ezért „csúfságból” elnevezték *Vadkaszinónak*.

587. *Végláb* [II. 33] (l., e.). 1870 körül és 1900: *Végláb*. 1915: *Végláb* (e.). — A *Vígláb* csak okiratokban szereplő és ritkán közszájon élő nevének változata. A népi alak: *Vígláb*

588. *Weér-uca* [I. 56]. A *Füredő-uca* másik neve a régebben Désen nagy szerepet játszó Köröstarcsai *Weér* család nevét őrzi (Vö. Kádár III, 76). Az utca a *Weérkert* előtt megy el.

589. *Weér-kert* [I. 80]. Az előbb említett család Szajkapatak [II. 84] melletti kertjének neve.

590. *Vergyák* [II. 147] (sz., k.). A szentbenedeki ruménségnél ismert *verdea* (olv. vergyá) „palus”, „mocsaras, vizenyős hely” szó magyar szájon képzett többes száma valóban a Tököstő [II. 144] környékén levő vizenyős területre vonatkozik [Ladár Sándor (Szentbenedek) szíves közlése].

591. *Vérmező* 1750-ben említik. Nem tudom elhelyezni.

592. *Viganó* [II. 20] (l.). XIX. sz. vége: *Viganó*. 1898: *Vigana*. Magam sohasem halottam használni, de Kádár említi és magam egy múlt századi postástérképen is feltaláltam *Viganó* alakban. Származásáról semmit sem tudok.

593. *Vígláb* [II. 33] (l., e.). 1882: *Vígláb*. Ma ritkán *Végláb* sőt *Vídláb* alakban is ejtik. — A határ legszélső pontján levő terület; neve a *vég*, a dési í-ző nyelvjárásban *víg*, és a *láb* szó összetételéből keletkezett. A határszálon levő lábföldeket jelöli.

594. *Vígláb árka* [II. 142] (á.). A *Víglábról* lejövő időszakos vízfolyás neve.

595. *Víglábi út*. Alakváltozata: *Vígláb úttya*. A *Víglábra* menő út neve.

596. *Víg-uca* [I. 40]. Etimológiája talán ugyanaz, mint a *Vígláb* előtagjáé, hisz nemrégén még a város *végén* feküdt.

597. *Virákhegy* [III. 38—39]. 1791-ben *Virághegy* vagy Pengő szőlőhegy néven említik. 1870 körül, 1882 és 1898-ból is vannak adataink rá. 1915: *Virág hegy* (e.). — Ma az Alsó- és Felsővirákhegy összefoglaló neve.

598. *Visszatekintő*. Kádár szerint 1898-ban nevét a hagyomány onnan származtatja, hogy mikor az akasztásokat a Bakó (II. 37) elején a II. 34 és 40 között hajtották végre, innen *tekintettek vissza* az elítéltek az alatt fekvő városra. A helynév-alak a magyarázat érdekében a *Tekintő* hely-

² Erdélyi népmondák: Ethnographia XII, 271.

névből elferdített alaknak tetszik. A helynév a Törvényfa-ucca [I. 32] környékére vonatkozhatott.

599. *Vitéz-ucca* [I. 54]. Újabb keletű, először 1897-ben használt utca-név.

600. *Vizen túl való forduló*. 1754-ben a Bélahegy [II. 72] alatti fordulót nevezték így.

601. *Vízmosás*. 1554-ben, mint *határhelyet* említik; helyrajzi elhelyezése lehetetlen.

602. *Vizedrévi*. 1367: *Wizdrewy* — Magam az *Wzdrewy* (olv. *Uzd-révi*) helytelen olvasatának tartom. Ebben az esetben azonos volna az 1261-es *Uz* helynév *-d* helynévképzővel és a *rév* szó *-i* (*-e*) birtoktaggal ellátott összetételével (Helyrajzi meghatározására nézve l. az *Úsz(rév)* címszót!). Lehet azonban, hogy az előtag esetében az *Uz* személynév (?) *-d* kicsinyítőképzővel alkotott alakjáról van szó.

603. *Vöröscsere* [II. 149] (e., l.). A Gyékényesi vögy oldalas részének neve.

604. *Vöröskút*. Ilosvay a Kálvin téren [I. 91] álló kút nevének mondja; ma e helyen vízvezetéki kút van, de gyerekkoromban (1910 körül) még értem a kutat.

605. *Vörösmarty-ucca* [I. 62]. A város hegyen fekvő, nagyrészt kézművesek, kispolgárok és gazdálkodók által lakott utcája nevét 1910 körül Vörösmarty Mihályról kapta.

606. *Vulpa* [II. 89] (e., k., sz.). A magyarok által is használt helynév a rumén *vulpea* 'a róka' szó származéka; a szóvégi kettőshangzó (*-ea*) a magyarban tűnt el. A helynév magyarba való átkerülését a szomszédos rumén községek nyelvi hatásából magyarázhatjuk; a hely, mint a térképvázlaton látható, a határnak Somkút felé eső legszélsőbb pontján van.

607. *Zápolya-ucca* [I. 15]. A régebbi Híd-uccának e század elején adott hivatalos neve; *Zápolya* — *Szapolyai* János nevét viselte.

608. *Zergehíd* [II. 147]. Rumén neve: *Podul Verd'ei* [olv. *Podul Vergyej*] 'Vergya hídja'. A Tököstő hígyának másik neve. Állítólag a körüllevő *Vergyák* — *Vergya* [II. 147] nevű terület nevének népetimológia útján előállt újabb alakja.

609. *Zöldi föld* (sz.). 1748: A *Zöldi föld* végiben (sz.). — 1749-ben néhai Zöldi ur successori földéről beszélnek. A név az 1742-ben említett Zöldi Anna és László családnevét viselheti. Vö. Kádár III, 66, 70.

610 *Zrinyi-ucca* [I. 55]. A Mészáros-ucca e század első évlizedében Zrinyi Miklósról való hivatalos elnevezése

611. *Zsák-ucca* [I. 45]. A Vörösmarty-uccából [I. 62] nyíló vak-ucca neve.

612. *Zsidó temető* [I. 68]. A Kakashegyen [I. 97] levő izraelita temetkezőhely neve.

613. *Zsidó-ucca* [I. 99]. Tulajdonképpen a Tímár- vagy Kodor (Alsókodor) = ucca egy része, melyet szinte kizárólag zsidók laknak. Két zsidó zsinagóga és több imahely van itt.

FORRÁS-JEGYZÉK.

E jegyzék csak a szövegben többször előforduló és ott nem jelzett adatok forrására utal. A források közé nem vettem fel Kádár III, 48—78, 137—141 214—8 lapján az évek sorrendjében található adatokra vonatkozó utalásokat. Nem hivatkozom sehol külön *Dés helynevei* című közleményemre (Erdély XXXIV. 1937. 83—86) sem. Különösen a város belső területére vonatkozólag nagy haszonnal forgattam a nemrég elhunyt Ilosvay Jenő ny. polgármester *Dési krónika* című kéziratát. Ez és az általam használt legtöbb forrás a dési ref. egyházközség levéltárában van. Ahol lelőhelyre nem hivatkozom, mindig e levéltár C csomójára utalok. A levéltár használatának megkönnyítéséért Kovács László református esperest és Szabó György ny. igazgatót, egykori tanítómat illeti köszönet.

1236: *ÁrpÚjOkm* XI, 286. 1261: I. h. VIII, 8. — 1351: *Károlyi Okl.* I, 203—4 és *CodDipl.* Tom. VIII. vol. VII, 95. — 1057: *TelekiOklt.* II, 429. — 1557 és 1563: 1. — 1582: Kádár III, 115. — 1589 és 1606: EM. Borbély gyűjt. — 1611: 1. — 1612: A dési Bartha alias Literati cs. nemeslevele (Kvár, Ref. koll. lt.). — 1613: *MGazdTörtSzemle* II, 36. — 1632: EM. Gr. Bánffy Nemz. lt. Községek: Dés. — 1645: EM. Borbély gyűjt. 1671 és 1673: EM. Br. Wesselényi cs. lt. — 1708: 7/1. 1715: 5. — 1720: 5/7. — 1721: 5/6. — 1725: *MGazdTörtSzemle* II, 185 kk. — 1726: 8/1. — 1727: EM. Br. Szentkereszthy lt. — 1728: 5. — 1733: 5/11. — 1735: 11/1. 1742: 19. — 1748: 18/1. 9. és *MGazdTörtSzemle* II, 193 kk. — 1749: *MGazdTörtSzemle* II. — 1752: 15/4. B. 1/10—1752 és B. 1/15—1755. — 1753: B. 1/11—1753. — 1754: A dési ref. e. m. lt. Szatsvay Ádám: *Conscriptio Bonorum ac Fundorum* stb. MDCCXXX. I. rész. és B. 1/14—1754. — 1758: 16/5. — 1768: 15/11. — 1769: 18/2. 1770: 18/6, 15/13 és *MGazdTörtSzemle* II, 202. — 1771: 15/16 és MNemzMúz. Gr. Bánffy cs. lt. — 1773: 19/5. — 1778: 28/2. — 1780: 23/2 (1857-ben készült hiv. másolat). — 1781: 28/6 és a Sepsziszentgyörgyi Székely Nemz. Múz. Br. Apor. cs. lt.—

1782: 19 7.

1783: 19 18.

1784: 18/3 és 19/9 11

1785: MNy. XXVIII, 61 és ErdTud.

Füz. 50. sz. 5.

1786: 17 3.

1789: 17 4.

1791: 17/5, 28 24 és 33 1.

1794: 8/1.

1795: 16/9 és 28 33.

1796: 19/12 és 8/4.

1799: 19/13.

XVIII. sz. második fele: 7 4 és az

1785-ös forrás.

1801: 8/19.

1803: 34/7.

1830: 9 4.

1832: 9/5.

1834: 17/21.

1835: A Lécfalvi Bodor cs. levelei özv.

Bodor Sándorné Szabó T. Róza

(Magyarláros) birtokában.

1837: 17 20 és 17 28.

1839: 57 5.

1840: 19 8.

1842: 64 4.

1843: 51/9 és 57/10.

1847: 14/17.

1850: 64/7.

1854: L. az 1785-ös forrási és 44/3—4.

1855: 85 3.

1856: 14/32.

- 1804 : 8/6 és a dési fazakas céh jegyző-
könyve.
- 1807 : és EM. Gr. Bánffy Nemz. lt.
Conscriptio és a dési fazakas
céh régi jegyzőkönyve.
- 1812 : L. az 1785-ös forrást és 34/18.
- 1813 : L. az 1785-ös forrást és 17/6.
- 1815 : 19/6.
- 1817 : 8/9—10.
- 1821 : 17/7—8 és 41 l.
- 1822 : 44/1.
- 1823 : 17/3 és 8 13.
- 1824 : 8 20.
- 1827 : 17/15.
- 1828 : 17/17.
- 1829 : 21/10.
- 1858 : 44/6.
- 1859 : 90/1.
- 1863 : 90/3.
- 1864 : 90/4 és 44/8 és Pesty *MgHn.*
- 1865 : 57/14, 9 6 és 115 l.
- 1866 : 44/9—10.
- 1869 : 44/2.
- 1877 : L. az 1785-ös forrást!
- 1882 : Debreceni l. : *Deés . . . Város*
ismeretelése stb. Deés, 1882 5
kk. és l. h.
- 1893 : A Bodor cs. levelei.
- 1895 : 44/17.
- 1900 : L. az 1785-ös forrást!
- 1915—1916 : Nyr. XLIV, 456 és XLV, 94.
- 1930 : L. az 1785-ös forrást!

